

АРХИМАНДРИТ ЛАЗАР
АБАШИДЗЕ

ЗА ТАЙНИТЕ НЕДЪЗИ НА ДУШАТА

СЪДЪРЖАНИЕ

КАКВО Е ОСОБЕНО ВАЖНО
В НАЧАЛОТО НА ДУХОВНИЯ ЖИВОТ
КЪДЕ И КАК ДА СЕ НАУЧИМ
НА СВЕТОТО ПОКАЯНИЕ
БЪРЗО ЛИ СЕ ИЗЦЕЛЯВА ДУШАТА
КАКВИ СА ОСОБЕНОСТИТЕ
НА НАШЕТО ВРЕМЕ
БОЯТ ЛИ СЕ ОТ АДА “РЕВНОСТНИТЕ”
ХРИСТИЯНИ
КАК МОЖЕ САМОУНИЖЕНИЕТО
ДА СЕ СЪЧЕТАВА С ВЪТРЕШНИЯ МИР
КАК ДЕМОНИТЕ, ПРЕДЛАГАЙКИ НАГЛЕД
ДОБРО, МОГАТ ДА НИ УЛАВЯТ В МРЕЖИТЕ СИ
ПО КАКВО СЕ РАЗЛИЧАВА ЕВАНГЕЛСКОТО
ОТ ЧОВЕШКОТО ДОБРО
КОГА НАШАТА РЕВНОСТ КЪМ
ХРИСТИЯНСКИ ПОДВИЗИ НЕ Е УГОДНА НА БОГА
КАК ВЪНШНОТО ХРИСТИЯНСКО ДЕЛО
Е СВЪРЗАНО С ВЪТРЕШНОТО
КАК МОЖЕМ ДА СЕ ЗАБЛУЖДАВАМЕ,
КАТО МИСЛИМ, ЧЕ ИМАМЕ В СЕБЕ СИ
ИСТИНСКА ЛЮБОВ КЪМ БОГА
КАК МОЖЕМ ДА СЕ ЗАБЛУЖДАВАМЕ,
КАТО МИСЛИМ, ЧЕ ОБИЧАМЕ БЛИЖНИЯ
КАК ДУШЕВНАТА, ПЛЪТСКАТА РЕВНОСТ
МОЖЕ ВЪНШНО ДА СЕ ПРЕДСТАВЯ ЗА РЕВНОСТ
СВЯТА И БЛАГОЧЕСТИВА
ПОЛЕЗНО ЛИ Е ЗА НАЧИНАЕЩИЯ
ХРИСТИЯНИН ДА УЧИ БЛИЖНИТЕ

ПО ВЪПРОСИТЕ НА ВЯРАТА
ПОЛЕЗНО ЛИ Е ЗА НАЧИНАЕЩИЯ
ХРИСТИЯНИН ДА РАЗМИШЛЯВА ЗА ВИСОКИ
ДУХОВНИ ВЪПРОСИ
КОГА ПОСЛУШАНИЕТО
НЕ Е УГОДНО БОГУ
КАКВИ ПРЕЛЕСТИ ЗАСТРАШАВАТ
УПРАЖНЯВАНЕТО В МОЛИТВАТА
ЗАЩО ИДВАТ СЪЛЗИТЕ
И КОГА ТЕ СА ПРАВИЛНИ
КАКВО ЗНАЧИ
“ДА СЕ ТРУДИМ БЕЗРАЗСЪДНО”
КАК СМИРЕНИЕТО МОЖЕ
ДА СЕ ОКАЖЕ ИЗМАМНО
КАК ДА СЕ НАУЧИМ
ДА РАЗПОЗНАВАМЕ ХИТРОУМИЯТА
НА СТРАСТИТЕ И КОВАРСТВОТО
НА ЛУКАВИТЕ ДУХОВЕ
ЗАКЛЮЧЕНИЕ
ПРИМЕР ЗА ПОКАЙНО
САМОНАБЛЮДЕНИЕ (Из псалмите на преп.
Ефрем Сирин и молитва на свети Игнатий)
ЛИТЕРАТУРА

Всяка загриженост за Небето,
ако не е въодушевена от покаяние,
е мъртва и неистинска.

Свети Игнатий (Брянчанинов)

Кой ще съгледа своите грешки?
От моите тайни грехове ме очисти.

(Пс.18:13)

КАКВО Е ОСОБЕНО ВАЖНО В НАЧАЛОТО НА ДУХОВНИЯ ЖИВОТ

Който внимателно е чел наставленията на Светите отци на Църквата, безусловно е забелязал, че повече от всичко в тези учения се говори за покаянието, смирението, плача пред Бога заради греховете ни. За това Отците са писали толкова много, че почти във всяка светоотеческа книга и на всяка нейна страница може да се намери подобно наставление. Но колкото и да е странно, в наши дни християните най-много се отклоняват именно от това учение, изопачават и нарушават този най-важен закон на духовния живот. И това не е случайно! С приближаването на края на този век настъпва и времето на всеобщото отстъпление от истината, на пълното прелъстяване на света от дявола и всеобщата прелест - хората все по-дълбоко потъват във всички свои страсти, във всички грехове и заблуждения. Първата сред болестите на този век - гордостта - надига все по-високо глава. За последните времена това ясно е предсказал апостол Павел: „Защото човеците ще бъдат самолюбци, сребролюбци, самохвалци, горделиви, хулници, към родители непокорни, неблагодарни, нечестиви, недружелюбни, непримирими, клеветници, невъздържани, неукротими, недобролюбци, предатели, безочливи, надути, повече сластолюбци, нежели боголюбци, които наглед имат благочестие, но от силата му са се отрекли“ (2 Тим. 3:2-5) и т. н. И сега вече всеки духовник, стараещ се да помогне на идващите при него вярващи да излекуват душевните си недъзи, знае колко трудно дело е това днес, как са се сраснали тези болести с душите на хората, как всички от мало до голямо са дълбоко поразени от безумна гордост, тщеславие, самолюбие, колко са многословни, надменни, колко всички са своеволни, непокорни, непослушни, недоверчиви. А в духовния живот това е най-лошото. Сега вече рядко някой се доверява на своите наставници, повече следва разсъдъка си, а към духовниците се обръща само формално, понеже така е прието, а всъщност във всяко нещо разчита на себе си. Изобщо картината на духовния живот днес е бедствена и ако някой от древните Отци би погледнал с очистения си взор, сигурно не би понесъл тази гледка и горчиво би ридал за нашите души. Пахомий Велики, живял още през IV век, е имал от Бога видение за това как ще живеят последните монаси. След видението той дълго е плакал и скърбял, отказвал е да се храни (житие на преподобния Пахомий, 15 май). Но ние вече така сме свикнали с подобно положение, че дори не виждаме бедственото си състояние. Много страсти открито се ширят днес в християнските среди, към тях се отнасят като към най-безобидни и дори забавни черти на характера, никой не се ужасява от тях, не ги пресича, макар че много от тези “лудории” направо убиват душата и сеят духовна смърт около този, който носи тази страст и заразява с нея другите.

Това бедствено състояние - поради изоставянето на правилното учение на Отците на Църквата, поради липсата на верни учители в покаянието, поради липсата на опитен и внимателен пастирски надзор над вярващите - води до гибелно отклонение от

спасителния път и, разбира се, то преди всичко се изразява в това, че християните губят (или изобщо не намират) верния дух на покаянието, верния поглед върху своята греховност, върху своето падение. Казано по-просто: не знаем със сигурност кои сме, какво е отношението ни към Бога, какви изглеждаме пред Него и какво е Неговото величие, какво е нашето безобразие.

Православието дава отговор на това! Самата тази свята дума вече казва много неща: право да се слави Бога, т. е. правилно, вярно да се осъзнава величието и славата Божия, достойно на това величие да се въздава хвала, да се славослови Вседържителят, Творецът на небето и земята, на видимото и невидимото. Но това познание е неразривно свързано и с това правилно и вярно да осъзнаваме нашето собствено падение, нищожество, недостойнство и със страх да произнасяме името Божие. Да възвеличаваме непрестанно Бога и да унижаваме непрестанно себе си - ето това е Православието!

Нашата гордост, нашият горд разум - ако не започнем веднага да го душим и потъпкваме, както по иконите Архангел Михаил потъпква змея, сатаната (според израза на свети Теофан Затворник) - непременно ще посегне да изопачи този правилен възглед върху себе си и да ни представи нашето падение съвсем не толкова страшно, а нашите добри свойства - много по-прекрасни и надеждни, отколкото са те всъщност. Оттук произтича и безобразното изкривяване на духовното зрение, окото ни става тъмно, а в душата се настанява непрогледен мрак. Колко беди идват оттук! Вглеждайки се внимателно в учението на всеки еретик и разколник, ние можем да видим, че най-голямото им отклонение е в покаянието, в разбирането за това как Бог гледа в сърцата ни, доколко е взискателен към нас и колко е снизходителен. Така католиците мислят, че могат да се спасят единствено с външни дела, и като че ли купуват спасението си, без да очистят дълбините на сърцето. Протестантите, обратно, смятат, че е достатъчна само вярата, а делата на покаянието не са важни, че вече всичките ни грехове са изкупени от Иисус Христос на Кръста: само вярвай и изповядвай вярата си със слово - и това е достатъчно. В същата посока се умножават все повече и повече отклоненията от истинското разбиране за това кои сме ние, как да живеем, за да придобием милост от Бога, какво е необходимо за спасението ни.

Пътят на духовния живот е изключително сложен: както например не е лесно да се научи човек на живопис и музика. Колко труд е необходим, колко познания, навици, различни упражнения и при това много от навиците в изкуствата се развиват някак интуитивно, те дори не могат да бъдат изразени и постигнати от ума. Освен това много неща зависят от учителя, от школата. Но духовният живот не е ли по-сложен, не е ли по-тайнствен? Тук всичко е велика тайна, тук почти всичко е невидимо. Та това е наука на науките, изкуството на изкуствата! Как тогава може да се заема човек с духовния живот немислено, самонадеяно, поради някакъв смътен зов на душата да се отдава във властта на неизвестни чувства, да съди за вътрешните движения и настроения само по вкуса, който ни дават те вътрешно. В духовния живот и опасностите са много по-ужасни, тук можем да изгубим не името и състоянието си, както в занятията с изкуството - можем да изгубим вечността, живота. Тук се сблъскваме и с най-силните противодействия на злите сили - и вътре в нас, и навън; тук поелият по този път среща коварството на враговете, хитрост след хитрост, капан след капан. И ето печалната картина - огромно множество от прелъстени християни. Някои от тях губят разсъдъка си, извършват страшни постъпки, учат, проповядват безсмислици. Понеже истинското, светоотеческо, православно, смирено учение започва да се изопачава и забравя, цялата тази прелест сега се приема като нормално явление, дори всевъзможните прояви на възторженост, разгорещеност, фанатизъм, основани на самоизмамата, се приемат за действия на благодатта, като "възраждане на вярата", начало на "нова ера".

КЪДЕ И КАК ДА СЕ НАУЧИМ НА СВЕТОТО ПОКАЯНИЕ

Можем да се научим на правилно покаяно настроение на душата, така да се каже, от първа ръка, тоест като намерим такъв смирен наставник, който сам да носи в себе си този съкрушен и покаен дух и от когото направо да възприемем онези дълбоки, спасителни и оживотворяващи въздишки за бедната и паднала наша душа, а наред с това и радостното упование на неизразимото Божие милосърдие. Ако пък не срещнем такъв учител, може, но вече е по-сложно, да се научим на този дух, като внимателно четем Отците на Църквата и се стараем да възприемем от тях тази наука за смирено самосъзерцание за крайно недоверие към себе си във всичко и внимателно отношение към всички движения на душата ни и към всички наши чувства, на постоянно окайване на самите себе си, на вътрешен плач за себе си, на чувство за недостойнство, на съзнание за отдалечеността ни от Бога и странничество на тази земя. Затова е полезно да се четат древните Отци. Особено поучителни са примерите из живота на монасите пустинници, които са преуспявали в постигането на покаен плач за себе си и на смиреномъдрие. В наставленията на преподобния Йоан Лествичник, игумен Синайски, много се говори за това как под формата на добродетели често се скриват тайни страсти. Правилно направление в покаянието дават поученията на авва Доротея, на светите Варсонуфий Велики и Йоан Пророк. Много важни съвети срещаме и при Отците от по-късните времена, особено полезна е книгата “Невидимата бран” на Никодим Светогорец, достъпни са и прекрасните писма на епископ Теофан Затворник, с покаен дух се отличават поученията, писмата, начинът на живот на Отците от по-късно време, на монасите, живели в края на миналия век и през първата половина на нашия и понесли небивали скърби и гонения. Но особено съответства на потребностите на духовния живот на нашето последно, тежко време по дух, по достъпност, красота и сила подробното, основно учение за покаянието, за лукавството на злите духове и за прелестта и коварството на страстите в книгите на светия епископ Игнатий (Брянчанинов). То сякаш е концентрирало учението на всички Отци на Църквата, разяснено и удобно приложимо към проблемите на последните времена.

Тук ще приведем някои откъси от книгите на този отец, които засягат нашата тема, а именно: как да открием спасителния път, как да отличим истинското състояние на усещане за Бога от лъжливото, от прелестта, как да се опазим от изкусителната лъст на врага?

На тези въпроси при владиката Игнатий намираме ясен и определен отговор.

„Чуй, възлюбени брате, чуй по какво се различава действието на прелестта от Божественото действие! Когато пристъпва към човека, прелестта с мисъл или с мечтание, или с тънко мнение, или с някакво явление, които съзират чувствените очи, или с глас от поднебесната, чуван с чувствените уши, пристъпва винаги не като абсолютна владетелка, а като изкусителка, която търси съгласието на човека, със съгласието му получава власт над него. Действието ѝ, било то вътре или извън човека, винаги идва отвън и човек може да го отхвърли. Прелестта винаги се посреща с известно съмнение в сърцето. Не се съмняват в нея онези, които тя решително е завладяла. Прелестта никога не съединява разсечения от греха човек, не спира движението на кръвта, не наставлява подвижника към покаяние, не го умалява в неговите собствени очи; напротив, тя възбужда в него мечтателност, вълнува кръвта му, донася му някаква безвкусна, отровна наслада, тънко го лъсти, внушава му самомнение, въдворява в душата му идола “аз”.

Божественото действие е невеществено: не се вижда, не се чува, не се очаква, не може да бъде представено, необяснимо е с никакво сравнение, заимствано от този век; идва и действа тайнствено. Отначало то открива пред човека греха му, уголемява греха в неговите очи и довежда душата му до самоосъждане, явява й нашето падение, тази ужасна, тъмна, дълбока пропаст на гибелта, в която със съгрешението на нашия праотец е паднал човешкият род, а после - лека-полека“ (9, т. 2, с. 319). /Списъкът с цитираната литература е посочен в края на книгата. /

„Светата истина се известява на сърцето с тишина, спокойствие, ясност, мир, предразположеност към покаяние, към навлизане в себе си, към неупование на себе си, към утешителна надежда в Бога. Лъжата, макар и облечена в маската на добро, се познава по смущението, мрака, неопределеността, изменчивостта, отвлечането, мечтателността, които предизвиква; или пък тя само прелъстява сърцето - лъстиво му донася удоволствие, доволство от себе си, някакво неясно, смътно наслаждение. И това наслаждение на прелъстеното сърце прилича на измамната тишина, която покрива повърхността на дълбок, тъмен вир - обиталище на чудовища...

Човешкият ум не е в състояние да различи доброто от злото и затова маскираното зло почти винаги го мами лесно. И това е много естествено: човешкият ум е млад, а онези, които го борят със зли помисли, имат повече от седем хиляди години опит в борбата, в лукавството, в лова на човешки души. Да различава доброто от злото, е призвано сърцето - това е негово дело. Но пак е нужно време, нужно е утвърждаване в евангелските заповеди, за да придобие сърцето тънък вкус да различава истинското вино от фалшивото... Докато сърцето не навикне да различава доброто от злото, много полезен е съветът на някой ближен - възпитаник на Източната Църква, единствено святата, единствено истинната - търсещ и намиращ в подчинението си на нея блажената свобода... Извън неотклонното послушание на Църквата няма нито истинско смирение, нито истински духовен разум; там е обширната област, тъмното царство на лъжата и придобиваното чрез нея самопрелъстяване“... (9, т. 4, писмо 11).

„Водолазът се спуска в дълбокото море, за да намери скъпоценната перла: и Светите отци са се оттегляли дълбоко в пустините, там са се вглеждали дълбоко в себе си, намирали са различни безценни, духовни перли: христоподражателно смирение, младенческа простота и незлобливост, ангелоподобно безстрастие, духовно разсъждение и мъдрост - с една дума, намирали са Евангелието... Един инок казал на Сисой Велики: „Непрекъснато помня Бога.“ Преподобният Сисой му отвърнал: „Това не е голямо дело; голямо ще е тогава, когато се видиш по-лош от всякоя твар.“

Високо дело е непрестанното помнене на Бога! Но тази висота е много опасна, ако стълбата към нея не се крепи върху здравия камък на смирението.

Вижте как Писанието подкрепя Отците! Писанието казва: „Към всесъжения не благоволиш. Жертва Богу е дух съкрушен; сърце съкрушено и смирено Ти, Боже, не ще презреш“ (Пс. 50:18-19). Жертвите и самите всесъжения на човека трябва да се основават на чувството на духовна нищета, на чувството на покаяние. Без него Бог ги отхвърля.

Никой, струва ми се, не е вникнал в Евангелието толкова, колкото светите пустинници; те са се стараели да осъществяват Евангелието в самия живот, чрез самите си помисли и чувства. Тяхна отличителна черта е било най-дълбокото смирение; падението на човека е било постоянен обекта на размишленията им; а тяхно постоянно дело - плачът за своите грехове.

Друга посока са поели подвижниците и писателите на Западната Църква в подвижничеството след отделянето ѝ от Източната и отпадането ѝ в гибелния мрак на ереста... Те веднага политат и увличат читателите си към висоти, недостъпни за новоначалния, и се възнасят ли, възнасят. Разгорещената, често неудържима

мечтателност заменя при тях всичко духовно, за което те нямат никакво понятие. Тази мечтателност е призната от тях за благодат...

Светите отци на Източната Църква довеждат своя читател не в обятията на любовта, не до висотата на виденията - довеждат го до виждането на своя грях, на своето падение, до изповядването пред Изкупителя, до плача за себе си пред милосърдието на Създателя. Те ни научават първо да обуздаваме нечистите стремежи на нашето тяло, да го правим леко, способно за духовна дейност; след това се обръщат към ума, поправят начина му на мислене, разумността му, очиствайки го от мислите, които сме усвоили при нашето падение, като ги заменят с мислите на обновеното човешко естество, живо изобразено в Евангелието. Заедно с изправлението на ума Светите отци се грижат за изправлението на сърцето, за промяната на навиците и усещанията му. Да се очисти сърцето, е по-трудно, отколкото да се очисти умът: като се убеди в правдивостта на новата мисъл, умът лесно отхвърля старата; но да се замени един навик с друг, едно свойство с друго, едно чувство с друго, противоположно - това е труд, това е усилна, продължителна работа, неимоверна борба. Люта е тази борба и за нея Отците казват така: „Дай кръв и приеми дух.“ Това значи, че трябва да умъртвим всички греховни пожелания на плътта и кръвта, всички движения на ума и сърцето, които зависят от плътта и кръвта ни. Трябва да подчиним и тялото, и ума, и сърцето на управлението на духа. Кръвта и нервите се задвижват от много страсти: и гняв, и сребролюбие, и сластолюбие, и тщеславие. Последните две извънредно много разгорещават кръвта на незаконно подвизаващите се подвижници, като ги превръщат във фанатици. Тщеславието се стреми преждевременно към духовни състояния, на които човек още не е способен поради нечистотата си, и понеже не достига истината, той си съчинява мечти. А сладострастието, присъединявайки се към действието на тщеславието, дава на сърцето ни прелъстителни, лъжливи утешения, наслаждения и упоения. Това състояние е състояние на самопрелъстяване. Всички, които се подвизават незаконно, се намират в него...

В Светите отци на Източната Църква съвсем не се забелязва разгорещаване на кръвта. Те никога не изпадат в ентузиазъм, който, бидейки породен от кръв, често на Запад е търсил и проливане на кръв. От техните съчинения лъха истинска самоотверженост, диша благоуханието на Светия Дух, което умъртвява страстите...“ (9, т. 4., писмо 44).

Владиката Игнатий свидетелства, че от прелестта и самомнението са възникнали пагубни ереси, разколи, безбожие, богохулство. Най-нешащната видима последица на прелестта е неправилната, зловредната за нас и за ближните деятелност - злото, което въпреки яснотата и обширността му малко се забелязва и малко се разбира. С такива прелъстени хора се случват и нещастия, очевидни за всички, доста трагични.

„На Валаамския остров - разказва владиката, - в една отдалечена пустинна колиба живял схимонахът /Схимонах (гр. schima - външност, външен вид, облекло, и monachos - сам) - монах без свещенически сан, дал обет да води особено строг и уединен начин на монашески живот и носещ определена по-особена дреха (схима). Висша форма на Източното монашество. (Бел. ред.)/ Порфирий. Той се подвизавал в молитвата. Какво точно е представлявал този подвиг, не зная със сигурност. Можем да се досещаме за неговата неправилност по любимото четиво на схимонаха: той високо ценял книгата на западния писател Тома Кемпийски “За подражанието на Исуса Христа” и се ръководел от нея. Тази книга е написана като “мнение”. Една есенна вечер Порфирий посетил старците от скита, който бил близо до неговата колиба. На сбогуване те взели да го предупреждават и му казали така: „Да не вземеш да минеш по леда, той замръзна скоро е и много тънък.“ Колибата на Порфирий била отделена от скита от дълбокия залив на Ладожкото езеро, което той трябвало да заобиколи.

Схимонахът отговорил с тих глас и привидна скромност: „Вече съм станал много лек.“ Тръгнал си. След известно време се чул отчаян вик. Скитските старци се разтревожили, излезли навън. Било вече тъмно, не намерили веднага мястото, където се случило нещастieto; не намерили бързо и начин да извадят удавения: извадили тяло, което душата вече била оставила“ (9, т. 1, стр. 253-254).

„Блажена е душата, която е видяла загнездили се в нея грях! Блажена е душата, която е видяла в себе си падението на праотците, ветхостта на ветхия Адам! Това виждане на своя грях е духовно виждане, виждане на ума, изцелен от слепотата си с Божествената благодат. С пост и коленопреклонение ни учи Светата Източна Църква да измолваме от Бога способност да виждаме своя грях.

Блажена е душата, която се е осъзнала напълно като недостойна за Бога, която се е осъдила като окаяна и грешна! Тя е застанала на пътя на спасението. В нея няма самопрелъстяване.

Напротив, онзи, който се смята за готов да приеме благодатта, който се смята за достоен за Бога, чака и моли Неговото тайнствено пришествие и казва, че е готов да приеме, чуе и види Господа, той лъже себе си, прелъстява се и е достигнал високата скала на гордостта, от която следва падение в мрачната пропаст на гибелта...

Чувството на плач и покаяние е най-важното за душата, пристъпила към Господа с намерение да получи от Него прощение за своите грехове. Това е добрата част! Ако си избрал нея, нека тя да не ти се отнема! Не заменяй това съкровище с празни, лъжливи, насилствени, лъжеблагодатни чувства, не се погубвай с лъст към самия себе си.

„Ако някои от Отците - казва преподобният Исаак Сирий - са написали за това какво е чистота на душата, какво е нейното здраве, какво е безстрастието, какво е видението, те са го написали не за да ги търсим ние преждевременно и с очакване... Онези, в които живее очакването, са придобили гордост и падение... Търсенето с очакване на високите Божии дарове е отхвърлено от Църквата Божия. Това не е признак на любов към Бога, това е недъг на душата.“

Всички светци са признавали себе си за недостойни за Бога: с това те са проявили достойнството си, което се състои в смиренieto.

Всички самопрелъстени са се смятали достойни за Бога: с това те са проявили гордостта и бесовската прелест, обхванала душите им. Някои от тях са приели бесовете, които са им се представили като ангели, и са ги последвали; на други бесовете са се явявали в истинския си вид и са им се представили като победени от тяхната молитва и така са ги довеждали до високоумие; други възбуждали въображението си, разгорещавали са кръвта си, създавали са нервни движения в себе си, приемали са това за благодатно наслаждение и са изпадали в самопрелъстяване, в пълно помрачение, причислили са се по духа си към падналите духове.

Ако имаш нужда да беседваш сам със себе си, довеждай в себе си не лъст, а самоукоряване. Горчивите лекове са полезни за нашето паднало състояние. Онези, които лъстят сами на себе си, вече са получили тук на земята своята дан - своето самопрелъстяване, похвалата и любовта на враждебния на Бога свят: те няма какво да очакват във вечността освен осъждане...

Когато Светите отци на Източната Църква, особено пустинножителите, са постигали висота в духовните упражнения, тогава всички тези упражнения са се сливали в тях в едното покаяние. Покаянието е обхващало целия им живот, цялата им дейност: то е било последица от съзирането на своя грях.

Запитали един велик отец в какво трябва да се състои делото на уединения инок? Той отговорил: Умъртвената ти душа лежи пред очите ти и ти питаш какво

трябва да бъде делото ти? Плачът е същественото дело на истинския подвижник Христов; плачът - от започването на подвига до извършването му.

Виждането на своя грях и покаянието, което се ражда от това, са дела, които нямат край на земята: с виждането на греха се възбужда покаянието; с покаянието се постига очищение; постепенно очистването око на ума започва да вижда такива недостатъци и повредености в цялото човешко същество, които преди това в помрачението си съвсем не е забелязвало“ (9, т. 2, с. 122-127).

„Колкото повече човек се вглежда в греха си, колкото повече плач за себе си има, толкова по-приятен, по-достъпен става той за Духа Свети, Който като лекар пристъпва само към онези, които се осъзнават като болни, и напротив, отвръща се от тия, които се тщеславят със суетното си самомнение. Гледай и се вирай в своя грях! Не откъсвай очите си от него! Отречи сам себе си, не се доверявай на душата си! Целият се съсредоточи във виждането на своя грях, в плача за него! Тогава в свое време ще видиш възсъздаването си чрез непостижимото, необяснимото действие на Светия Дух. той ще дойде при тебе, когато не Го очакваш, ще въздейства в тебе, когато се признаеш за напълно недостоеен за Него!

Но ако в тебе се крие очакване на благодатта, пази се - ти си в опасно положение! Това очакване свидетелства за скрито самомнение, в което е гордостта. След гордостта следва и се прилепя прелестта. Прелестта е отклоняване от Истината и съдействащия на Истината Свети Дух, отклоняване към лъжата и съдействащите на лъжата паднали духове. Прелест има още в самомнението, в мисълта, че си достоен, в самото очакване на благодатта“ (9, т. 2, с. 320-321).

„В молитвите си се потапяй целия в покаяние. Има обновено състояние - това го знаеш, а твоето състояние е ветхо! И затова пребивавай в непрестанна жалба, в спасителна печал. Отхвърли сам себе си! Не удостоявай душата си по примера на Светия апостол. Оценявай се само чрез осъждането на самия себе си. Бъди безкористен пред Бога. Не си позволявай да очакваш благодат: това е състоянието и учението на онези, които са в самопрелъстяване, на отпадналите от Истината. Стреми се да видиш греха си и да заридаш за него: това е твоето дело. А Бог ще свърши Своето дело, защото Той е верен, дал е обет и ще го изпълни. Благодатта е от Него! Да я даде е Негово дело. Не смятай ризите си за чисти, достойни за духовния брачен чертог, колкото и да ги умиваш: твой съдия е Бог“ (10, писмо 87).

„Дивете се и се поклонете на Истината, която врачува непрестанната човешка изменчивост със заповедта за непрестанно покаяние. Лягайки на одъра, се кайте и като ставате, се кайте: както във веригата едно звено се държи за друго, така и в живота ви въздишката да се следва от въздишка. Прекарвайте така дни, месеци и години. Размишлявайте за вашите немощи. В чувството на сърцето ви бъдете подобна на хвърлена до живот в тъмница и на изгонен от стана прокажен. Страданията ще свършат, когато свърши животът: последното стенание ще изпуснем заедно с последната с въздишка“ (10, писмо 12).

Към тези извадки от книгите на епископ Игнатий (Брянчанинов) е уместно да добавим няколко думи, извлечени от творенията на неговия съвременник, новопрославения Свети отец епископ Теофан Затворник, за това защо ние често така упорито не виждаме греховете си? Кое ни заслепява?

Изобразявайки нашите вътрешни страсти като греховно дърво с три ствола, което по-нагоре се разклонява на множество клони и клонки, проникващи цялата ни дейност, свети Теофан казва, че това дърво често не се забелязва от самия грешник. „Къде е причината, поради която ние често си мислим или без да се срамуваме, казваме: Какво толкова съм направил? Или - с какво съм по-лош? - пита Светият отец и отговаря: Тя е много естествена - новото покълване на живеещия в нас грях. Не я

забелязваме, защото не можем. Не ни го позволява грехът: той е много хитър и предвидлив. Голото дърво на злото, което представляваме ние, от първия път би могло да се открие пред взора на ума и да отблъсне от себе си всеки, затова грехът бърза да го облече с листа, да прикрие безобразието му и го прикрива така, че не само корена и стволите, но дори и клоните му не може да различи душата, в която расте това дърво. Тези дрехи от листа са разсеяността и угрижеността. Разсеяният не обича да живее в себе си, угриженият няма нито свободна минута. Единият не може, а другият няма време да забележи какво става вътре в него. Още с пробуждането от сън душата им веднага напуска себе си - при първия тя отива в света на мечтанията, а при другия се потапя в морето от уж нужни дела. Настоящото за тях не съществува. Единият с по-голямо желание живее в създаден от него свят и се докосва до действителността само частично, непреднамерено, повърхностно; другият и с мисълта, и със сърцето си е цял устремен напред. Всяко дело той бърза да завърши колкото се може по-скоро, за да започне друго; започва друго - и бърза към трето; изобщо с настоящето са заети само ръцете, краката, езикът му и прочее, а цялата му мисъл е устремена в бъдещето. Как тогава при такъв ход на вътрешните движения да забележат какво се крие в сърцето им?

Но грехът не се задоволява само се тази листна завивка: през нея все още може някак да се проникне, могат да се разтворят листата от вятъра на скърбите и вътрешните потресения на съвестта и да се открие криещото се под тях безобразие на греха. Затова грехът сам от себе си създава и едно непроницаемо покривало, подобно на застояла мътна вода, където потапя дървото и неговата корона. Това покривало се образува от невежеството, безчувствието и безгрижието. Не познаваме опасността за себе си и затова не я усещаме; не я усещаме и затова сме безгрижни. И каквото и да предприемате за вразумяването на такъв грешник, всичко е напразно. Той е дълбоко потопен в греха като в някакво море. Издавайте колкото си искате силни звуци над водата - онзи, който е потопен в нея, нищо няма да чуе. Поразявайте нерадивия грешник с каквото щете, той няма да се смути изобщо. Обрисувайте пред него неговото собствено състояние, той ще каже: Това не съм аз. Посочвайте му голямата опасност, която го дебне, той ще ви уверява, че това не го засяга; пробуждайте го от съня, той няма да се засрами да заяви: Аз действам. Толкова е здрава преградата, която закрива греха от взора на оня, който е завладян от него!“ (Съботна проповед в 1-вата седмица на Великия пост).

В писмата на свети Теофан намираме такива мисли:

„Трябва да се обърнем към сърцето си и да навикнем да забелязваме пораждащите се в него мисли и чувства. Тогава именно ще видите какво смрадно нещо е доброто ни уж сърце. И тогава ще дойде ежеминутното покаяние и изповедта пред Вездесъщия и Всевиждащ Бог...

Ето само какво ни е нужно: да не мерим себе си, т. е. на колко аршина сме се издигнали от земята, по-добре е съвсем да забравим за тази мяра. Нека имаме само една: „За нищо негоден съм“...

Мярата за нас е такава: когато чувстваме, че отвред сме нечисти и че спасението ни е само от великата милост Божия, това е добре. Ако пък започнем да си присвояваме дори и малка частица праведност, това е лошо. Тогава по-скоро трябва да подигаме гневна бран против себе си...

Това, че не виждате успехи, не е лошо, това е добре. Беда е, ако ги видите. Само ако не виждате успехи, прилагайте ревност и молитва за успех, а на безгрижие не се отдавайте...

Беда е, когато в сърцето си човек е сит и доволен, а когато е гладен и нищ, е много по-добре. Нищият и в лют студ бяга под прозорците и проси... Същото е и със

сърцето! Когато го докосне чувството за беда, нищета и глад - не дава покой нито на тялото, нито на душата... А гладът и бедата (т. е. чувството за бедствено състояние) Господ праща на молящия се и на просещия. Това е признак за здраве. Болният няма апетит; той е сит... Трябва да разпалим беда наоколо...

Вие питате какво значи да разпалим беда около себе си? - Това е дълбоко усещане за опасността на своето положение и опасност крайна, от която няма друго спасение освен в Господа Исуса Христа. Именно това чувство ще ви подтикна към Господа и ще ви накара непрестанно да викате: Помогни, защити! Имали са го светците и то никога не ги е оставяло. Противоположното му чувство на доволство от своето положение успокоява човека и угасява в него всякаква грижа за спасението. Сит съм - какво още? Имах предвид не само спомена за греховете, а изобщо чувството, че няма къде да се денем освен при Господа...

Вопълът на неразкаялите се низвежда Господа на съд като Содом, а вопълът на каещите се грешници - на милост като Ниневия. Че какви праведници сме ние? Беда е, когато мисълта ни изпада в самоправедност. Колко е зла тази мисъл! Как убива душата! Сякаш зловредна роса, паднала върху нежно цвете или страшно студен вятър, който вледенява всичко. Друго е каещият се грешник. За него са отворени Отчите обятия. „Хвърли се на шията му и го обцелува“, „сърце съкрушено и смирено Ти, Боже, не ще презреш“. Нека да правим така. Когато вкусим сладостта на покаянието, друга не ще поискаме“ (14, писма 14, 3, 4, 25).

Ще приведем тук и още няколко поучения от книгата “Невидимата бран” на Никодим Светогорец, които ясно определят правилното, душеспасително вътрешно дело и целта на външните добродетели и подвизи.

Този отец започва книгата си от пояснението в какво се състои християнското съвършенство, защото: „Ако не узнаеш това - казва той, - можеш да се отклониш от истинския път и като мислиш, че вървиш към съвършенство, да се насочиш в съвсем друга посока... Най-съвършеното и велико дело, което може да желае и да постигне човек, е сближаването с Бога и пребиваването в единение с Него.“ По-нататък старецът казва, че не всички правилно разбират това, но мнозина смятат, че в изпълнението на самите добродетели или в някакви особени подвизи - такива като постът, бденията, коленопреклоненията, различните телесни строгости, стоенето на църковните служби, умна молитва, уединение или мълчание и т.н., се състои съвършенството на християнския живот. Но тези добродетели сами по себе си не представляват търсеното християнско съвършенство, а са само средства и начини за постигането му. Правилно и душеспасително е да се преминават тези добродетели с цел да получим по този начин сила и мощ против своята греховност и повреденост и да почерпим от тях мъжество, за да противостоим на изкушенията и прелестите на трите ни главни врагове: плътта, света и дявола. Всяка добродетел може да даде своето духовно средство, най-необходимо за Божия раб в неговата духовна борба.

„Но от друга страна - продължава старецът Никодим, - същите тези добродетели могат да причинят по-голяма вреда на онези, които ги правят основа на целия си живот и своето упование, отколкото явното им пропускане, не сами по себе си - защото са благочестиви и свети - а по вина на онези, които не ги използват както трябва; а именно когато те, съсредоточавайки се само на тези добродетели, извършвани външно, оставят сърцето си потънало в собствените си вълнения и във вълненията на дявола, който, виждайки, че те са отстъпили от правия път, не им пречи не само с радост да се подвизават в тези телесни подвизи, но и да ги разширяват и умножават поради суетния им помисъл. Изпитвайки при това някакви духовни движения и утешения, такива подвижници започват да си мислят, че са се извисили вече до състоянието на ангелските чинове и чувстват в себе си присъствието на Самия Бог; понякога пък,

вгълбени в съзерцаването на някакви отвлечени, неземни неща, си представят, че съвсем са напуснали този свят и са въздигнати на третото небе...

Обикновено те желаят да бъдат предпочетени пред други при всички случаи; те обичат да живеят по своя воля и винаги са упорити в решенията си; те са слепи във всичко, което се отнася до тях самите, но са доста бдителни и старателни в преценката на делата и думите на другите; ако някой заслужи почит от другите, която, както си мислят, принадлежи на тях, те не могат да го понесат и стават явно непримирими към него; ако някой им попречи в благочестивите им занимания и подвижнически дела, особено в присъствието на други хора - пази Боже!, - те веднага се възмущават, кипват от гняв и стават съвсем други, не приличат на себе си... каквото и нещастие да им се случи, те не искат да склонят глава под игото на Божията воля... Понеже вътрешното им око, тоест умът им, е помрачено, така гледат те и на самите себе си и се виждат в невярна светлина. Смятайки, че външните им дела на благочестието са добри, те мислят, че вече се постигнали съвършенство, и възгордявайки се от това, започват да осъждат другите. След това вече някой от хората не може да настави по правия път такива освен особеното Божие въздействие. По-лесно е да се обърне към добро явният, отколкото скритият грешник, покрит с покрива на видимите добродетели...

Ако въодушевен от ревност, победиш и умъртвиш безредните си страсти, желанията и вълненията си, повече ще благоугодиш на Бога и по-добре ще поработиш за Него, отколкото ако бичуваш себе си до кръв и се изтощаваш с пост повече от древните пустинници. Дори и това - да изкупиш стотици роби християни от робство и им дадеш свобода, не ще те спаси, ако при това сам ти си в робството на страстите. И каквото и дело, дори най-великото, да предприемеш ти и с каквото и труд и жертви да го извършиш, то не ще доведе до онази цел, която си си поставил, ако при това не обръщаш внимание на страстите си, като им даваш свобода да живеят и да действат в тебе...

От времето на престъплението на нашия прародител ние, независимо от разслабването на нашите духовно-нравствени сили, обикновено имаме много високо мнение за себе си. Макар че всекидневният опит впечатляващо доказва пред нас лъжливостта на такова мнение за себе си, ние в непонятно самопрелъстяване не преставаме да вярваме, че ние сме нещо, и то нещо немаловажно. Обаче това е нашата духовна немощ, при това забелязвана и осъзнавана много трудно, най-вече тя е противна на Бога в нас, като първо изчадие на нашата самонадеяност и самолюбие и източник, корен и причина на всички наши страсти и на всички наши падения и непригодност. Тя затваря онази врата в ума или в духа, през която обикновено влиза в нас Божията благодат, като не позволява на тази благодат да влезе вътре и да обитава в човека. Затова благодатта отстъпва от него. Защото как може благодатта за просвещение и помощ да влезе в такъв човек, който мисли за себе си, че е нещо велико, че сам всичко знае и не се нуждае от ничия помощ? - Господ да ни избави от такава луциферовска болест и страст!...

Ненавиждайки злото самомнение в нас, Бог, напротив, нищо не обича толкова и не желае толкова да види в нас като искреното съзнание за нашата нищожност и пълната убеденост и чувство, че всяко добро в нас, в нашето естество и нашия живот идва от Него Единия като от източник на всяко благо и че от нас не може да дойде нищо истински добро, нито добър помисъл, нито добро дело...

Познай своето нищожество и постоянно дръж в мисълта си, че ти сам по себе си не можеш да сториш никакво добро, за което да си достоен за Царството Небесно. Чуй какво казват богомъдрите отци: Петър Дамаскин уверява, че „няма нищо по-добро от това да се опознае собствената немощ и неведение и няма нищо толкова лошо, както ако не се знае това“. Свети Максим Изповедник учи, че „основата на всяка добродетел

е познанието за човешката немощ“. Свети Златоуст утвърждава, че „само онзи, който мисли, че е нищо, познава себе си най-добре“.

... Така дълбоко се е вкоренило и така здраво се е сраснало с нас това самомнение - че представляваме нещо и че сме нещо голямо, че то винаги живее скрито в сърцето ни като някакво тънко и незабележимо движение дори и тогава, когато сме уверени, че съвсем не се уповаваме на себе си, а напротив, изпълнени сме с упование само на Единия Бог. За да избегнеш, доколкото можеш, подобно сърдечно самомнение и да действаш без всякакво упование на себе си, а само с упование на Бога, всеки път се настройвай така, че съзнанието и чувството за собствената ти немощ да предшестват съзерцаването на Божието всемогъщество, а едното и другото да предшестват всяко твое дело“ (7, с.12-15, 17, 18, 20, 25).

И така тези откъси от учението на Светите отци, близки до нас във времето, които с точен и достъпен нам език предават учението на всички древни Отци на Църквата, ясно показват главните черти на вътрешния християнски живот, това, че „в покаянието е цялата тайна на спасението“ (10, писмо 86).

Онзи, който иска по-задълбочено да се запознае с това учение, може да го намери в почти всички творения на Светите отци. Особено красноречиво, с най-поетични оттенъци е изразен този дух на покаяно самонаблюдение и умилен молитвен плач пред Бога в богослужебните текстове на Църквата, особено в песните на Великопостния триод, които се пеят в храмовете в дните на Великия пост. Всички наши молитвеници са обилно пропити от този свят дух на покаянието и са предназначени именно да ни научат да ходим пред Бога православно, да викаме към Него от дълбините на смирението. И всички тези молитви са съставени от светците не за други, те са ги записали от своето вътрешно духовно преживяване, самите те именно така са възприемали себе си - като грешни и окаяни, както са го изразили в думите на молитвите, а Църквата е запазила тези молитвословия като най-добри образци на нашето молитвено предстояние пред Бога и ги е съхранила за нас, за да се учим от тези молитви на смирено и покаяно съмовъзрение. Дълбоко се заблуждава онзи, който мисли, че Отците само са изобразявали за нас начина на покаен плач за себе си, но сами не са се смятали за чак толкова грешни. Не! На тях им е било чуждо притворството и именно в това е истинското Православие - винаги в светлината на Божествената Истина да се виждаме нечисти и недостойни за Бога, колкото и да се очистваме от греховете си.

БЪРЗО ЛИ СЕ ИЗЦЕЛЯВА ДУШАТА

И така, очевидно е, че цялото дело на спасението протича през осъзнаването на своето падение, през смирението и признаването, че сме недостойни за каквито и да било духовни дарования, през търпеливото понасяне на покаяните трудове и недопускането на прибързаност при очакването на признаците на изцелението. Последното е много важно - да не прибързваме! Мнозина се препъват в това: ние всички много бързаем, желаем да видим скоро плодовете на своите трудове. За малкото покаяние веднага очакваме голяма милост и като поплачем веднъж за себе си, чакаме появата на ангели и знаци на особеното Божествено благоволение към нас като вече достойни за много дарове на Духа. Оттук произтичат честите прелъстявания. Но съвсем не на това ни учат православните подвижници. Добре се вижда от сборниците, съдържащи опита им, колко сложен, продължителен и труден е пътят на очистване на прокажената душа - и дори в най-подходящите за изцеление условия на манастирите и пустините. Нима дивите планини, безлюдните клисури, гъстите гори, в които са се подвизавали много от Отците, отсъствието на всякаква връзка със света, а често дори и

с хората, най-строгийт пост, непрестанната молитва при голямо и пълно упование на Бога, постоянният плач за себе си и другите най-високи подвизи на светите подвижници - нима това не са най-силните средства срещу всички дълбоки корени на греха? На пръв поглед човек, възприел такъв начин на живот, би трябвало в най-кратки срокове да се очисти напълно от всичките си страсти, дори съвсем да забрави за съществуването на греха. Но не е така всъщност. Много и много години, десетилетия прекарвали светците в напрегната борба със загнездилиите се в сърцата им страстни змии, преди да се освободят от тези страсти, преди да ги умъртвят и да постигнат мир за душата си.

„До самата кончина на човека страстите запазват способността си да се надигат в него и не му е известно кога и каква страст ще въстане; по тази причина, докато диша, той не трябва да престава бдително да наблюдава сърцето си; трябва непрестанно да вика към Бога, като Го моли за помощ и помилване“ - казвал авва Исаия (11, с. 128, ст. 58).

Мария Египетска, която се оттеглила в Йорданската пустиня за покаяние, четиридесет и седем години живяла там, без да среща никакви хора, без храна и дрехи, хранела се само с корени. Седемнадесет години се борила като със свирепи зверове с помислите си. Когато ядяла оскъдната си храна, веднага идвал помисъл за месо и риба, искало ѝ се вино, ту пък се появявало в нея желание да пее любодейни песни, те ѝ се причували, смущавали сърцето и слуха ѝ. Тя плачела, скръбно викала към Небето, просила помощ от Бога. Страстният огън се разгарял вътре в сърцето и я изгарял цялата, възбуждайки пареща похот. Тя падала на земята и така лежала ден и нощ, докато не се извършвало покаянието и милостта Божия не прогонвала злото смущение. Мрак след мрак, беда след беда я нападали в продължение на седемнадесет години. И чак след това ѝ се явила Пресветата Богородица като Помощница и започнала да я ръководи, прогонвайки всяко греховно смущение от душата на Мария (житие на преподобната Мария Египетска, 1 април).

Преподобният Иоан Многострадални се подвизавал в Киево-Печорската лавра и много страдал поради блудна похот. Нищо не било в състояние да го избави - ни жажда, ни студ, нито тежките вериги. Тогава той се затворил в пещера, където се сражавал със страстта в ожесточена борба. Стигало се дотам, че светецът се заравял до раменете в земята, но жарът на похотта не го оставял. От време на време дяволът във вид на огромен змей нападал подвижника, страшно го мъчел и терзаел. Накрая Господ избавил Своя раб - след тридесет години, които старецът прекарал затворен в пещерата, след толкова много скърби. И чак тогава страстта отстъпила от Иоан и Божествената светлина озарила подвижника (житие на преподобния Иоан Многострадални, 18 юли).

Авва Амон казвал: „Прекарах четиринадесет години в скита, като ден и нощ молех Бога да ми дарува да победа гнева“ (11, с. 50, ст.6).

Един брат, който живеел в пустинята и бил силно смущаван от блудното възжеление, отишъл за наставление и молитва при старците. И като намерил там най-великия и изкусен в разсъжденията и подвизите авва Памво, му разказал за своята бран. Той го утешил и го наставил. Също казал и за себе си: „Виждаш колко съм стар, седемдесет години живея в тая килия в грижа за своето спасение. Въпреки старостта си и до днес понасям изкушения и напасти. Повярвай, чадо, че в течение на дванадесет години не ме оставяше блудният бяс ни ден, ни нощ, като непрестанно ме нападеше със скверни помисли и мечтания.“ И старецът разказал каква тежка и упорита бран водил с блудния бяс, как много пъти е изпадал във велика скръб и отчаяние и как след много време Господ го освободил, като го научил да познава своята немощ и да се уповава на Божията помощ, а не на своите сили (11).

„Няма нищо по-лошо от греховния навик. Заразеният с греховен навик се нуждае от много време и труд, за да се освободи от него“, казвал един египетски старец (11, с. 346, ст. 20).

И така, виждаме, че страстите не се изкореняват бързо. Но важно е да забележим и това, че най-често за нас не е и полезно да получим скорошно избавление от тях. Разбира се, Господ може в един миг да ни очисти от всички наши немощи, но Нему е по-угодно нашето смирение, нашето покаяно молитвено състояние, а бързото освобождаване от недъзите би предизвикало у нас гордо, самодоволно, бездейно душевно настроение. Светите отци ясно са виждали това. Така амма Сара била нападена от беса на блуда в течение на тридесет години и никога не се помолила тази бран да отстъпи от нея, но молила Бога само да ѝ дарува мъжество и търпение в тази бран (11, с. 328, ст.1). Иоан Колов измолил от Бога да му бъдат отнети страстните му възжелания. Той усетил ненарушимо спокойствие. Тогава отишъл при един отец и му казал: „Виждам се спокоен без никаква битка.“ Старецът му казал: „Иди и изпроси от Бога да ти се върнат битките и онова съкрушение на сърцето и смирението, които си имал преди това: чрез битките душата постига преуспяване.“ Иоан измолил от Бога връщане на битките и когато те дошли, вече не се молил да бъде освободен от тях, а казал: „Господи! Дарувай ми търпение в борбата!“ (11, с. 262, ст. 11).

Ето православното учение! - Не покой да търсим, не бързо освобождаване от всичко скръбно и тягостно, дори не да желаем скорошно очистване от всичките си страсти, а само онова съкрушено и смирено сърце, което Бог “не ще презре“ (Пс. 50:19) и което единствено е угодно на нашия Бог, пред Чиято святост всичко наше “чисто” е като кал и скверна, самото небе пред Него е нечисто.

В какво противоречие с този дух се намират много съвременни религиозни учения и настроения, колко е разпространено днес търсенето на духовни утешения, на някакво сладостно, безгрижно, безпечално състояние, като че “райско” блаженство, само че тук на земята, без да се измени пътят на очищението, умиването от нашите греховни язви. Такива религиозни учения се стараят духовните болести да не се изпречват през взора на човека, да му създадат илюзия за здраве, подканят го да се радва и наслаждава на измамно здраве и измислени човешки съвършенства, да пребивава в коварно спокойствие за своята бъдеща съдба, да се замайва от илюзията за щастие и хармония, а всъщност да носи в себе си семето на най-голяма скръб, зародиша на ужасна мъка, която ще се открие тогава, когато заедно с този живот бъде отнета от такъв прелъстен човек и завесата на лъжата, с която се прикрива истинското състояние на нещата.

И колко е трезва, колко е утешителна нашата православна вяра! - Да скърбим. Да скърбим тук на земята: от бесовете, от хората, от своите телесни и душевни немощи, да плачем и да стенем - до края на този земен тленен живот, а всичко сладостно, утешително нека бъде там, във вечността! Та нали във временния, изменчив живот не е надеждно да имаме нищо ценно.

Не така гледат на духовните болести прелъстените хора; онези, които не са приели начина на покаяние от нашата Света Църква, от Светите отци, онези, които не се доверяват на православното учение - те смело решават всички трудности, при тях всичко е много просто. Случи ми се да чуя разговор на един петдесятник с православни християни. Той укоряваше православните в студенина, липса на любов към Бога и фарисейство. Тяхното признаване на своята духовна немощ, на това, че са изпълнени със страсти, той обясняваше с безгрижието им и с тяхното нежелание изцяло да се предадат на действието на “благодатта” - причината била в тях самите, ако бяха поискали, за един миг биха могли да се освободят от всичките си страсти, за това трябвало само решителност и едно силно покаяно движение на душата - и цялата

греховност веднага се изпарявала като от огън, “благодатта” веднага напълно щяла да освободи покаялия се дори от склонността му към греха, такова покаяние щяло веднага да изгори всякакъв грях от душата и щяло да настъпи прозрение и просветление. Така че цялата работа била само в избора, в решителността и т. н. Самият той лично веднага, при първия горещ “покаен” акт усетил това освобождение и получил “благодатта на Духа”, оттогава изцяло променил живота си, постоянно чувства необикновена любов към всички, решимост да жертва себе си заради Бога, озарен е от “светлина” и е необикновено щастлив. Той разказа за дивни чудеса, които оттогава непрекъснато ставали с него и с членовете на семейството му (те също чудесно се преобразили след “кръщението” при петдесетниците).

Всички възражения на православните, желанието им да го предпазят от такива чудеса, няколкото им опита да предадат учението за недоверието към себе си и за дълбоката повреденост на човешката душа за този прелъстен бяха само ново доказателство за неговата правота и още веднъж го убедиха, че поради своето нерадение, маловерие и плахост, поради придържането към безжизнени канони, поради “фарисейството си православните са изгубили всякакво общение с Бога - и си остана на това мнение.

Трябва да отбележим, че, погледнато отвън, бодростта, оживлението, разгорещеността, която изглежда свята, ревността, самоотричането, готовността да се извърши всякакъв подвиг и други видими черти на такива хора, външно им създават заплменяващ образ, за мнозина много по-привлекателен от образа на тежко въздиращия за себе си, нищо добро не виждащия, а поради това и съдържания, понякога сякаш изглеждащия потиснат, смирен православен християнин.

КАКВИ СА ОСОБЕНОСТИТЕ НА НАШЕТО ВРЕМЕ

А светът все повече и повече е склонен да симпатизира на такова лъжливо, истерично християнство. Но ние не трябва да обръщаме внимание на неговите вкусове - колкото повече пазим духа на вярата си, толкова по-чужди ще сме на този свят, толкова повече ненавиждани, презирани, нелепи ще изглеждаме за него, немощни, дори безблагодатни. Ако днес светът отчасти е привлечен от православните и проявява любопитство към тяхната вяра, това не е повод да изобразяваме в угода на света някаква тайнствена помпозност, лъжлива духовност. Бедната правда е по-добра от натруфената лъжа. Сега сме бедни откъм духовност както никога. На нас повече, отколкото на християните от предишните времена прилягат думите на псалома: “Спаси ме, Господи, защото не остана праведен, защото няма верни между синовете човешки“ (Пс. 11:1). Ние сме нищи духом и да видим това ясно, да го осъзнаем, в смирение и покаяние да го понесем - това сигурно е единственото достъпно и спасително дело за нас днес. Ясното съзнание за духа на времето, за нашето духовно състояние, за мярата на нашите възможности ще ни предпази от неправилни търсения, от напразното пропиляване на онези жалки сили, които имаме, от банкрута на делата ни, от неосъществимите мечтателни начинания и несъответстващи на нашето състояние подвизи.

На нашето време вече не е присъщо изобилието от духовни ястия, онова великолепие и благоухание, с които е бил изпълнен животът на християните преди нас. На нас са се паднали повече немощи и скърби, затова и най-спасителни за нас ще са именно: постоянната смирена молитва и въздихание за нашето нищожество, най-

скромното и унижено възрение на нашите трудове и дела, най-снизходителното и милосърдно отношение към близките, безропотното, благодарно приемане на всичко, което се случва с нас, всецялото упование на милостта Божия и в никакъв случай да не се надяваме на себе си за своите добри дела, да не очакваме нещо високо в себе си.

Ярък живописен образ за всичко това намира свети епископ Игнатий: изобилието на духовни блага сред древните християни той сравнява с разкошен обяд, даден от богатия Домовладика на многобройните Му приятели и познати. На тази духовна трапеза имало безкрайно много духовни ястия, след края на трапезата гостите били щедро дарени с духовни дарове. Когато всички се разотишли, Домовладиката видял тълпа от гладни просяци, заповядал на слугите да не раздигат масата, а предложил всичко останало на убогите. Плахо и в недоумение пристъпили те в обширната зала и взели да поглъщат всичко, което оставало на масата и под нея - падналите трохи, и никой не опитал цяло ястие, не видял как отмерено служела прислугата, нито скъпоценните съдове и утвар, не чул хора на певците и музиката, тъй че никой дори не могъл да си създаде ясна и точна представа за завършилия обяд. Като наситили глада си, те само приблизително можели да се досещат какво великолепие е царяло тук, преди да дойдат. Но въпреки това те паднали пред Домовладиката, като Му благодарели за храната, която дотогава не били яли и не били виждали. Той им казал: „Братя! Когато се разпореждах за обяда, не ви взех предвид, затова не ви дадох обяд в нужния вид и не ви давам подаръци...“ Бедните възкликнали като един: „Владико! До подаръци ли ни е на нас! До пищен обяд ли! Неизказано благодарим за това, че не се погнуси от нас, изтерзаните от всякакви недостатъци, пусна ни в Твоя чертог, спаси ни от гладна смърт!“ Бедните се разотишли, продължавайки да благодарят на милосърдния Домовладика. Тогава Той казал на слугите си: „Сега раздигнете масата и заключете чертога Ми. Повече гости няма да има - и каквото можеше да се даде за храна, дадено е. Всичко свърши!“ (9, т. 5, с. 384-385).

Бедните и убогите изобразяват нашето състояние; трохите и празните чинии - духовния глад на нашето време, смиреното благодарение и признанието, че сме недостойни за никакви разкошни ястия и дарове - пример за правилното предразположение на душата ни.

Нужно е внимателно да се вслушваме в онези предчувствия и предсказания на Светите отци, които се отнасят до нашето време, съдейки по всичко - време последно. Това осъзнаване на духа на нашето време, от една страна, ще ни изведе от състоянието на самопрелъстяване, ще ни даде верен поглед върху нашите сили и възможности, ще направи изискванията ни към себе си и към другите по-скромни, а от друга страна, ще ни накара да се ободрим, да бъдем бдителни и внимателни, да не униваме, но и да не се възнасяме в мечтания, откъсвайки се от реалността.

Да се вслушаме в тези скръбни, но полезни слова:

„Залезващото слънце живо символизира състоянието на християнството в наше време. Свети същото слънце на Истината - Христос, той изпуска същите лъчи, но те вече не излъчват същото сияние, нито същата топлина както във времената преди нас. Това става така, защото лъчите не падат право върху нас, а ни докосват косвено, плъзват се покрай нас. Лъчите на Слънцето на Истината, на Христа - Духа Свети: „Светлина и подател на Светлина за хората, с Него Отец се познава и Син се прославя и от всички се познава“ (стихира /Стихира - богослужебно песнопение в чест на празник или светец, което при изпълнение се предшества от псаломен стих. (Бел. ред.)/ на вечернята на Петдесетница)...

„Днес, когато се умножиха богатите с наука, изкуства, с всичко вещественно, днес „не остана праведен“ (Пс. 11:1). Свети Дух, вирайки се в синовете човечески, търсейки достоен съсед в този сонм от именуващи себе си образовани, просветени,

православни, произнася горестната присъда: „Няма кой да разбира; няма кой да търси Бога, всички се отклониха от пътя, вкупом станаха негодни; няма кой да прави добро, няма нито един. Гърлото им - отворен гроб; с езиците си лъстят; под устните им - аспидна отрова; устата им пълни с клетва и горчилка. Нозете им бързи за проливане на кръв; пустош и неволя по техните пътища; те не познаха пътя на мира. Страх Божий няма пред очите им“ (Рим. 3:11-18).

Ето защо Дух Божи страни от нас, а Той е истинското достойние на истинските християни, придобито за всички нови израилтяни от техния всесвети Родоначалник“ (9, т. 1. с. 406-407).

„Свещеното Писание свидетелства, че християните подобно на иудеите ще започнат постепенно да охладняват към откровеното учение Божие: ще започнат да оставят без внимание обновяването на човешкото естество от Богочовека, ще забравят за вечността, цялото си внимание ще насочат към земния живот; в това настроение и с такава насоченост ще се захванат с развиването на своето положение на земята, което сякаш е вечно, и с развиването на падналото си естество за удовлетворяване на всички повредени и извратени изисквания и пожелания на душата и тялото. Разбира се, Изкупителят, изкупил човека за блажената вечност, е чужд на такава насоченост. На такава насоченост е свойствено отстъплението от християнството“ (9, т. 1, с. 457-458).

„Насред рая се е явило злото, предрешено като добро, за да прелъстява по-удобно: то се явява в недрата на Светата Църква прикрито и украсено, с примамливо разнообразие от съблазни, които нарича невинни развлечения и увеселения, като нарича развитието на плътския живот и унижаването на Светаго Духа преуспяване и развитие на човечеството. Човеците ще бъдат с извратен ум, понеже са обикнали неправдата (2 Сол. 2:12), понеже са невежи във вярата, наглед имат благочестие, но от силата му са се отрekli (2 Тим. 3:8, 5). Получилите тази сила и своеволно отхвърлили я, трудно ще я върнат (Евр. 10:26), защото губят самото благо произволение поради преднамереното пренебрегване на дара Божий. Външното благочестие може някак си да се изхитрим да спазим: но възстановяването на силата на благочестието принадлежи на Този, Който облича човеците в сила отгоре (Лука 24:49) (9, т. 1, с. 495-496).

„Днес за много неща хората дръзнаха да въведат свои установления в установленията на Светия Дух. По тази причина небесните установления станаха земни, духовните - плътски, светите - грешни, мъдрите - нелепи... Има християни, но е изгубено общото еднакво познаване на Истината, чрез което всичко да се съединява с едно духовно тяло, с един начин на мислене, в един дух, под обща глава - Христа. Днес всеки има повече или по-малко свой начин на мислене, своя религия, свой път, възприети произволно или случайно, признавани за правилни или само оправдавани. Това безбройно стадо, изгубило връзката и единството си в Истината и Духа, пред духовния наблюдател изглежда като огромен хаос: всяка овца върви на своя страна, без да знае накъде; никой не я спира, никой не се грижи за нея; хората повече не чуват - толкоз е загрубял слухът им - спасителният глас на истинския Пастир, разнасящ се от Неговата Света Църква, който все още високо разобличава неправдата им, вещае им правия път, посочва им го. Оглушил ги е шумът на земните, страшни грижи, шумът на чувствените увеселения, шумът на земното преуспяване. „Привърза се към земята душата им“ и не е способна да възприема духовни впечатления“ (9, т. 4, писмо 58).

„Мрежите на дявола са станали много повече, отколкото по времето на първата Христова Църква, умножили са се до безкрайност. Умножили са се книгите, съдържащи лъжеучение; умножили са се умовете, които имат в себе си и предават на другите лъжеучение; намалели са до крайност последователите на Светата Истина; усилило се е уважението към естествените добродетели, достъпни на иудеи и езичници, противни на самото естество, което гледа на тях като на зло; умалило се е понятието за

християнски добродетели, да не казвам колко се е умалило, почти е изчезнало извършването им на дело; развил се е вещественият живот; изчезва духовният живот; наслажденията и грижите за тялото поглъщат цялото време; няма кога дори да си спомним за Бог. И всичко това се превръща в задължение, в закон“ (9, т. 1, с. 397).

Понастоящем сме достигнали такъв период от живота на човечеството, когато спасението се постига изключително само чрез безропотното понасяне на скърбите, с вярата в Бога и надеждата на Неговото милосърдие. Да се спасява по друг начин вече не умее никой. За нашето време остана само един-единствен път: понасянето на скърбите...”

„Без смирение човек не може без вреда за себе си да получи каквито и да е Божии дарования. Ето защо е предсказано, че в последното време поради усилилата се гордост хората ще се спасяват само с понасяне на скърбите и болестите, а подвизите ще им бъдат отнети“ (16, с. 70, 116).

„Скърбите са особена участ на нашето време, на което не са дадени нито подвигът на мъченичеството, нито подвигът на монашеството. На нас, християните от последното време, е даден делът на скърбите, очевидно дребни, нищожни. Везните са у Бога!“ (9, т. 4, с. 462).

„Трябва да разбираме духа на времето и да не се увличаме от предишни понятия и впечатления, които понастоящем е невъзможно да се осъществят...”

Трябва да се каем, да се молим и да се пазим от прелест, защото в наше време по-голямата част от желаещите да живеят благочестиво и въобразяващи за себе си, че благочестиво живеят, са разпалени от вещественото и се намират в по-голямо или по-малко самопрелъстяване“ (12, писмо 188).

А ето мислите на един съвременен на нас отец - иеромонах Серафим Роуз, живял в Америка († 1982): „Тъй като преводите на православни книги за духовния живот стават все по-достъпни, а православната терминология за духовната борба все повече витае около нас, все повече и повече хора приказват за исихазъм, за Исусовата молитва, за аскетичен живот, за възвишени молитвени състояния и за най-извисените от Светите отци, като светите Симеон Нови Богослов, Григорий Палама или Григорий Синаит. Много е добре да се познава тази наистина възвишена страна на православния духовен живот и да се почитат великите светци, които наистина са живеели такъв живот; но ако нямаме много реалистично и много смирено съзнание колко всички ние сме далеч от живота на исихастите и колко малко сме подготвени дори да се приближим към него, интересът ни към него ще бъде само още един израз на нашия егоистичен пластмасов свят...”

Трябва наистина да разберем в какви времена живеем, колко малко всъщност познаваме и чувстваме нашето православие, колко далеч сме не само от светците на древността, но дори и от обикновените православни християни, живели преди сто години или дори само едно поколение преди нас, и колко силно трябва да се стремим днес просто да оцелеем като православни християни... “ (19, с. 61).

И така, Отците на последното време често са казвали, че нашето време е особено лукаво и трудно за спасение, че се е разпространило много лицемерието, че истинското благочестие е почти изгубено, че повечето християни живеят само външно добродетелен живот, а сърцата им са отделени от Бога, поробени от земята, от този тленен свят, че преструването е станало повсеместно, че никой вече не търси Божието, а всеки търси угодното на него самия. Сега пред всеки вяраващ стои нелеката задача да търси и открива в този хаос на лъжливи човешки дела и слова, в тази смесица от лъжа и истина онази Истина, която единствена може да спасява и изцелява - тази Истина е близо, тя никога не ще привърши, но множество лъжеистини се стараят да я засенчат, да ни внушат, че именно те са Истината, която ни е необходима. И вън, и вътре в нас

постоянно се върши вражеска работа, врагът се мъчи да подмени православната вяра, духа ѝ, с фин и изящен фалшификат, да ни принуди да направим поне малка крачка встрани от тесния път, а оттам да ни завлече на пътя на отстъпничеството.

Особено важно е сега да се научим правилно да разбираме и прилагаме в живота си писанията на Светите отци, да усвоим за себе си техния дух, понеже той е дух евангелски. С живота, делото, словото, чувството си Отците са изпълнили евангелското учение, те ясно са го усвоили и подробно са го обяснили в книгите си. Да разберем, а още повече да изпълним евангелските заповеди без опита на Отците за нас е невъзможно, ние непременно ще се изгубим още в самото начало на пътя. И самото светоотеческо слово вече много трудно достига до нас, ние престанаме да разбираме Светите отци. Техните подвизи в много отношения са непосилни за нас; онази непоколебимост на вярата, която им е давала сила да извършват чудеса, сега вече не се среща; тяхната простота, чистота на ума и сърцето за нас изглеждат непостижими; тяхното отричане от света, тяхната безпопечителност, пренебрежението към телесното и устремеността им към небесното за нас са вече почти невъзможни. Но въпреки това духът на Светите отци, вътрешното им дело, главната насоченост и цел на трудовете им остават необходими и за нас. Ние не можем да вървим също тъй бодро, както са вървели те, да понасяме същите тегоби, да покоряваме същите висоти, но ние можем и сме длъжни да имаме същата посока на пътя, да имаме същите цели, да определяме ценността и полезността на всяко нещо с мерките на Отците, да смятаме за вредно и несполучливо онова, от което са се пазели и те.

БОЯТ ЛИ СЕ ОТ АДА РЕВНОСТНИТЕ ХРИСТИЯНИ

Ако избере неверен път на вътрешния живот, основан не на истинското покаяние, а на някаква тайна гордост и заедно с нея и на други страсти, християнинът далеч невинаги може да забележи това сам. Всички признаци на тази болест могат да бъдат толкова дълбоко скрити, че само опитен духовник ще съумее да я открие. Трябва да отбележим, че в такъв случай околните винаги отбелязват в действията на прелъстения човек нещо нездравно по-рано, отколкото той самият; така че когато ни изобличават, винаги трябва да се замислим и много пъти да преценим, да потърсим причините за това изобличение в себе си - напълно възможно е то да не е случайно.

Колко често в духовната борба врагът се опитва да ни излъже! Светите отци казват, че злите духове прилагат и такъв похват: прибират оръдията, с които са разпалвали нашите страсти, и като че се отстраняват от човека. Така битката стихва и душевните недъзи изобщо не се забелязват. Но когато човек се отпусне и сметне, че е в безопасност, именно тогава врагът забива отровната си стрела в някоя най-уязвима част на душата, запалва в нея най-изгарящата стаена страст, натрупала нови сили и жадуваща да бъде наситена. И тогава нещастният човек не издържа внезапно въставане на такава тъмна сила в себе си и лесно пада. Но и друго коварство знаят злите духове: те могат да ни напуснат задълго, дори да оставят след себе си наглед най-спасителни и благодатни настроения на душата; дори сякаш ревност за добри дела, за свети подвизи, гореща ревност към молитвата, поста и бдението; трепетно желание да се вършат делата на милосърдието, да се обичат всички хора, да се помага на бедните и да се спасяват нещастните; сила на търпението, за да се понасят понякога хулите и оплюванията, желание да се говори за себе си унижено и да се извършват някои трудове на покаянието и др. Всичко това не само действа в човека без противодействието на

бесовете, но те дори незабележимо разгарят и поощряват такива движения и настроения на душата - само че при това злите духове тънко се докосват до нашето тщеславие и в дълбините на сърцето продължават да кадят тамяна си пред идола на нашата гордост. Демоните сякаш са се оттеглили, но те внимателно следят да не загасне това горделиво огънче в нашата душа. И ето че човек външно живее прекрасно - той е ревностен, скромен, правдив, милосърден, нестяжателен, като че ли е изпълнителен във всичко; той дори понякога скърби за прегрешенията си, понякога много болезнено преживява някоя своя малка грешка, жадува чистота и съвършенство, понася оскърбление, придобива много наглед напълно достойни добродетели, но при това тамянтът за другия бог - за идола "аз" - не престава да кади в дълбините на сърцето, с всеки подвиг все повече се съгъства, с всяко "добро" дело все повече подхранва нашата гордост.

Как да се избегне това зло? Под всяко неразумно, макар и добро на вид наше начинание демонът на гордостта се старее да постави своята кадилница; неопитният християнин невинаги умее добре да прецени на какво се опира в самото начало на своето дело, от какъв източник смучат сокове корените на дървото на неговото подвижничество, кой всъщност поощрява и си присвоява тези негови трудове. Работата е там, че истинското добро в нас трябва да се основава само на евангелските заповеди, да се извършва поради страх или послушание или пък поради любов към Бога (в зависимост от духовната извисеност на нашия живот), но в никакъв случай поради нещо друго: не заради самото подвижничество, или "духовността", или отделено от Евангелието "добро" или "нравственост", или "святост", или дори "съвършенство" и други гръмки добродетели, разбирани отвлечено; а трябва да се стремим да вършим делата си така, че да изпълним волята Божия, като имаме една цел - да угодим на Бога. Каквото и добро да върши човек, той не може да се надява на нищо вследствие на това, трябва винаги да казва: „Аз съм слуга негоден, защото извърших, що бях длъжен да извърша (Лука 17:10), и то слабо и нерадиво.“ Заповедите Божии са така безкрайно дълбоки, че да ги изпълни изцяло не може никой от нас. Дори колкото повече се старее някой да ги изпълни, толкова по-ясно ще вижда своята немощ, своето несъвършенство, греховната повреденост и отдалеченост от Бога: като съзнава това, ще му остане само безкрайно да се смирява, да укорява себе си, докато не каже подобно на апостол Павел: „Из грешниците пръв съм аз“ (1 Тим. 1:15), остава му само да се уповава на милостта Божия, като не вижда никакви достойнства в себе си.

Но не така става, когато човек за мяра на делата си има не безкрайното, а ограниченото, земното; тогава и на делата си той определя цена, измерва тежестта и значението им. Именно тогава се поражда болезнената ревност, неутешимата скръб дори за малките ни попълзновения - от страх да не изгубим нещо от богатството си. При такова упование на своите трудове човек в собствените си очи става богаташ, прилежно трупащ и умножаващ доброто; всеки свой подвиг, дори и най-малкото добро дело, той веднага претегля и внася в хранилището си, наместо заповяданата ни нищета (за да се признаваме напълно нищи духовно)!

Такива самодоволни дела, разбира се, нямат онази дълбочина, която се изисква от делата, наистина посветени на Бога; те са като че посадени в плитка почва, нямат корени в дълбочината на истинската вяра, а корените им се простират по повърхността, пият нечистите сокове на различни страсти. И така, за да разберем върху какво се основава такова подвижничество, трябва да разгледаме не външните му подвизи, а вътрешното самонаблюдение: смята ли човек себе си наистина за грешен, немощен, недостоеен - не само на думи, дори не в ума си и не на повърхността на чувството, а в дълбочината на сърцето си, въздиша ли там за себе си, окайва ли себе си, или там ликува тържеството на победителя и радостното признаване на своята значимост и

богоугодност? От това добре се вижда дали такъв човек смята себе си за загиващ, напълно достоен за ада и застрашен от реална опасност да бъде осъден на вечни мъки, че той само по Божията милост може да бъде спасен, а не с някакви свои добродетели; че има нужда от молитвите на мнозина, а собствените му дела и молитви съвсем не са достатъчни за спасението му. Ако пък такъв “ревностен” християнин, наричайки себе си грешник, все пак твърдо е убеден, че не може да попадне в тъмниците на ада, понеже има толкова много добри дела, такова разположение на сърцето е беда! Съвсем друг пример ни дават Светите отци, които и на земята вече са достигали ангелското състояние, можели са да извършват дивни чудеса и са притежавали дара на прозрението, имали са видения и откровения от Бога, а когато умирали, неутешимо са ридаели за себе си и искрено са смятали, че са осъдени на ада.

Когато приближила кончината на свети авва Агатон, братята, като забелязали на лицето му страх, казали: „Отче! Нима и ти се боиш?“ Той отговорил: „Макар че се стараех с всички сили да изпълнявам заповедите Божии, ала аз съм човек и не зная угодни ли са делата ми Богу.“ Братята казали: „Нима не си уверен, бе делата ти са благоугодни на Бога?“ Старецът рекъл: „Невъзможно ми е да се уверя в това, преди да застана пред Бога: защото един е съдът Божи, а друг - съдът човешки“ (11, с. 49, ст. 25).

Когато настанало време за кончината на авва Арсений, братята, които били при него, видели, че той плаче. Казали му: „Отче! Нима и ти се страхуваш?“ Той отвърнал: „Страхувам се! Страхът, който изпитвам в този час, пребиваваше в мене откакто съм станал монах“ (11, с. 42, ст. 16).

Пимен Велики казвал на братята си: „Уверявам ви: дето хвърлят сатаната, там ще хвърлят и мене“ (11, с. 302, ст. 21).

Много години старецът Силуан посветил на високи подвижнически трудове, претърпял много мъчителни борби с бесовете. Така една нощ по време на молитвата на стареца злите духове усилено го притеснявали и не му давали чисто да се моли. В скръб и болка в сърцето той викнал към Господа, просейки да го научи как да се моли и какво да стори, за да не му пречат бесовете. И чул в душата си отговор: „Гордите винаги така страдат от бесовете.“ - „Господи - казал старецът, - научи ме какво да правя, за да се смири душата ми?“ И отново в сърцето чул отговор от Бога: „Дръж ума си в ада и не се отчайвай.“ След това старецът Силуан разбрал, че целият подвиг трябва да бъде насочен към придобиване на смирение. От този ден неговата “любима песен”, както сам казвал, станали думите: „Скоро ще умра и окаяната ми душа ще слезе в тесния черен ад, и там самотен ще се измъчвам в мрачния пламък и ще плача за Господа: „Къде Си, Светлина на душата ми? Защо Си ме оставил? Не мога да живея без Теб“ (Архимандрит Софроний (Сахаров). Старец Силуан, Жизнь и поучения. М. - Минск, 1991, с. 40-41).

Иоан Лествичник разказва, че един монах подвижник често поради помислите си за смъртта изпадал в изстъпление - сякаш припадал или бивал поразен от епилепсия, и намиращите се при него братя го изнасяли почти безжизнен (4, сл. 6, 17).

За утвърждаване в мисълта, че трябва винаги да се намираме в покаяние и съкрушение, същият отец разказва такава страшна повест: в онези места живял някой си Стефан, който обичал пустинния и безмълвен живот и много години прекарал в монашески подвизи и просиял с различни добродетели, особено бил украсен с пост и сълзи. Този отец се оттеглял в местата на отшелниците за най-строг подвиг и покаяние, там живял няколко години в безлюдната пустиня. Преди кончината си се върнал в килията си. Тук ден преди да умре, изпаднал в изстъпление, с отворени очи се озъртал ту наляво, ту надясно около постелята си и като че изтезаван от някого на глас пред всички присъстващи говорел от време на време така: „Да, наистина, това е така; но аз постех заради това преди еди-колко си години“, а понякога: „Не, не съм правил това, вие лъжете“; после пак казвал: „Вярно, наистина е така, но аз плаках и служех на

братята“; понякога възразявал: „Не, вие ме клеветите.“ На друго пък отвърщал: „Така е, наистина е така и не зная що да кажа за това; но Бог има милост.“ Наистина страшна и трепетна гледка било това невидимо и безмилостно изтезание, казва св. Иоан и най-ужасното било, че го обвинявали за неща, които не е сторил. Уви! Безмълвникът и отшелникът казал за някои свои прегрешения: „Не зная дори какво да кажа за това“, макар че около четиридесет години живял в монашество и имал дара на сълзите. Уви! Къде бе тогава словото Иезекилево, за да каже на изтезателите: „Според твоите пътища и според твоите дела ще те съдя, казва Господ Бог.“ Нищо такова той не можел да каже. Защо? Слава на Единия Знаещ. Някои пък казвали, че той и леопард хранел от ръцете си в пустинята. Докато траело това изтезание, душата му се разделила с тялото: и неизвестно е какво е било решението и краят на този съд и каква е била присъдата (4, сл. 7, ст. 50).

Отците разказват и следната повест: един прозорлив отец отишъл в някакъв град, когато там умирали някои си почитан от всички монах. Всички жители на града го почитали като свят старец и много го прославяли, ридаели за смъртта му, смятали я за голяма загуба за себе си, чрез молитвите му мнозина се надявали да се избавят от всякакви изкушения. Пътешестваният прозорлив монах присъствал при това събитие и му се открило ужасно видение: видял как се явили страшни етиопци с тризъбци, раздал се глас отвисоко: „Не му давайте покой, защото и той не Ми даде покой ни за час.“ Етиопците пронизали душата на умиращия с тризъбците си, извели я и я откъсали със себе си. Петър Дамаскин, свети отец от осми век, така обяснява този случай: причина за това било превъзнасянето на монаха, понеже ако имал други грехове, не би могъл да ги скрива от хората, още повече пък да ги върши ежечасно. Но само високомъдрието може поради самоугодие да се скрие почти от всички и дори от онзи, който го притежава, ако не бъде допуснато да изпадне в изкушения, чрез които душата се изобличава и познава своята немощ и неразумие. Духът Свети не е имал и час покой в жалката душа, понеже тя винаги имала този помисъл и се радвала за него като за някакво добро дело и затова се е помрачила тя като демоните. Като не се виждал съгрешаващ, може би този човек е имал в себе си една страст вместо други, и само тя била достатъчна на демоните като заместваща напълно другите пороци (Творения ... Петра Дамаскина. М., 1874. Кн. 2, Сл. 24).

Също така свети Петър Дамаскин казва: „Никой не ще получи полза от другите добродетели, дори и да живее на небето, ако има гордост, от която са паднали дяволът, Адам и много други. Затова никой не бива да отхвърля страха, докато не достигне пристанището на съвършената любов и не бъде извън света и тялото си“ (пак там).

Когато авва Макарий Велики дошъл в скита на Нитрийската планина, около него се събрало безчислено братство. Старците го молили да каже назидателни думи на братята. Той се просълзил и казал: „Братя! Очите ви да изпускат сълзи преди да идете там, дето сълзите ни ще горят нашите тела“. Всички заплакали и като паднали на земята, казали: „Отче, моли се за нас“ (11, с. 284, ст. 6).

„Днес, във времето на земния живот, често слизай с ума си в ада, за да не слезеш там во веки с душата и тялото си“ - поучавал Тихон Задонски.

Само този път: на самоосъждане и недоверие към себе си, на считане себе си за най-лош от грешниците и достоен за всякакви мъки Светите отци признавали за спасителен и безопасен. Когато изберем правилния път на духовния живот, не е възможно да не преминем по пътеката на страха и трепета за душата си - всички, които са се спасявали, са вървели по нея.

КАК МОЖЕ САМОУНИЖЕНИЕТО ДА СЕ СЪЧЕТАВА С ВЪТРЕШНИЯ МИР

Като чуят това, мнозина могат да се смутят и да кажат: „Ако човек мисли така за себе си, ако винаги се осъжда така, ако отхвърля винаги всякаква увереност в себе си и изобщо не се надява на добрите си дела, тогава със сигурност ще изпадне в отчаяние, ще загуби стимул и нищо не ще иска да върши.“ Но не! Не е така! Как тогава Светите отци, които толкова са унижавали себе си в собствените си очи и за друго не са искали да мислят освен за своето недостойнство - как тогава те не са изпадали в отчаяние, а са поемали труд след труд, без да оставят и за минутка грижата за душата си и никога не са губили бодростта си, решимостта да се борят докрай? Как въпреки това те се имали и вътрешен духовен мир, и духовна радост?

Макар Светите отци в творенията си понякога и да разясняват този въпрос, но все пак това е непостижимо за ума, а тайнственото явление на мир в душата и на сладост при покаянието и самоосъждането се познава единствено чрез самия деятелен покаен живот. Също тъй трудно обяснимо е и самото това признаване на своята греховност, почитането на себе си за негоден и недостоеен грешник, както са правели това Отците, водили най-висок подвижнически живот, постоянно вслушвали се в сърцето си и стараели се във всичко да изпълняват волята Божия. Авва Доротей разказва следното. Един старец на име Зосима, водещ изключително духовен живот, беседвал с някой си философ за греховете. Софистът запитал: „Кажми ми как така се смяташ за грешен, нима не знаеш, че си свят? Нима не знаеш, че притежаваш добродетели? Ти виждаш как изпълняваш заповедите: как тогава, като постъпваш така, се смяташ за грешен?“ Старецът не могъл да отговори, а само казал: „Не зная какво да ти кажа, но смятам, че съм грешен.“ Софистът продължавал да пита, старецът пък недоумявал как да отговаря и тогава авва Доротей се намесил в беседата и казал на философа: „Не става ли същото и в изкуството на лекаря и софиста? Когато добре усвоят изкуството и се занимават с него, според опитността си лекарят или софистът придобиват някакви навици, а не могат да кажат и не умеят да обяснят как са станали опитни в делото си: душата е придобила навик постепенно и без да усеща. Така е и в смиреннието: от изпълняването на заповедите се придобива някакъв навик за смирение и това не може да се изрази с думи.“ Като чул това обяснение, авва Зосима много се зарадвал и потвърдил истинността на казаното. Софистът също останал доволен от това обяснение (5, с. 46).

Това се отнася и за казаното по-горе: онова, което трудно се постига с ума и сякаш не е съвместимо с другото, на практика тайнствено се съвместява, дивно се съчетава и действа душеспасително. На това учи самият опит; всеки християнин, който е вкусил поне малко от горчивината на покаянието и самоунижението, изпитал е чувство на печал за своята греховност, сигурно е забелязал, че с него по чуден начин е съединена дълбоката вътрешна, мирна, тиха радост, надеждата; забелязал е как душата след такива приливи на самоукоряване, смирена, преклонена пред Бога, милостиво е утешена от Него; как самоосъждането, признаването на себе си за най-окаян престъпник, достоен за адските мъки, по непостижим начин в дълбочините на сърцето укрепва упованието на Божията милост. Когато самите ние се осъждаме искрено, от дъното на душата си, когато се окайваме, Сам Господ ни оправдава и ни прощава, когато скърбим, тежко въздишаме за греховете си, тогава Той Сам вселява в сърцата ни радостта от помилването.

„Тъгата по Бога не хвърля човека в отчаяние, напротив - утешава го и внушава: „Не се бой, отново потърси Бога; Той е благ и милосърден; Той знае, че човек е

немошен и му помага.“ Тъгата по Бога донася радост и утвърждава човека във волята Божия“, казва авва Исаия.

„Укорявайте себе си, укорявайте своето немощно произволение... В самообвинението ще намерите утешение. Обвинете себе си и се осъдете, а Бог ще ви оправдае и помилва...“

„Пригответе се за скърби, и скърбите ще се облекчат: откажете се от утешение, и то ще дойде при оногова, който се смята недостоеен за него...“ - наставлява светецът (10, писма 12, 18).

Но се случва и противоположното: както човекът, смятащ себе си за грешник, чужд на всичко добро, с това самоукоряване и смирение се приближава до Бога, така и обратното - онзи, който се смята за ревностен и благочестив християнин, способен на много добри дела и подвизи, всъщност е далеч от Бога и от истинското добро и често става посмешище на демоните.

КАК ДЕМОНИТЕ, ПРЕДЛАГАЙКИ НАГЛЕД ДОБРО, МОГАТ ДА НИ УЛАВЯТ В МРЕЖИТЕ СИ

Макар че най-добрите дела могат и да не донасят на душата никаква полза и дори да ѝ вредят, но и без външни дела, без самопринуждаване към душеполезни подвизи и трудове не може, и вътрешният живот без такива дела е невъзможен. Трябва да се долови, да се намери онази свещена и тайнствена връзка между външното и вътрешното, когато едното и другото взаимно се допълват и подкрепят и това също се постига чрез опит, чрез молитва, дава се на търсещия и просещия благодатта Божия. За да достигнат делата ни главната цел, т. е. да изправят, да изцеляват нашия вътрешен човек, да не бъдат безсмислено биене на въздух (1 Кор. 9:26), необходимо е внимателно да следим всяко движение на сърцето, да се стараем винаги да забелязваме какъв помисъл и чувство са възникнали в душата и са ни склонили към една или друга постъпка, слово или желание и оттам да съдим за това кое е полезно и кое - вредно. Ако така се вслушваме в себе си, ще открием, че не всяко поведение, похвално наглед, е наистина добро и че понякога невзрачният, прост, непривлекателен на вид живот е всъщност душеполезен.

Под маската на полезни дела и добри намерения често се крие нещо много опасно и вредно. Цар Соломон казва в притчите: „Има пътища, които се струват човеку прави, но краят им е път към смъртта“ (Притчи 16:25), и цар Давид е казал в псалмите: „На пътя, по който ходих, те скришно примки ми поставиха“ (Пс. 141:3). „Те“ са бесовете, които най-често се опитват да ни уловят, предлагайки нещо на вид много полезно, светло и героично. И много по-често християните падат прелъстени от лъжливи добродетели, отколкото съблазнени от явни грехове, освен това да се излезе от такова прелъстяване, е много по-трудно, тъй като тук невинаги се вижда и самата му вреда.

Колко много такива примери има - различни най-изтънчени дяволски хитрости и злодейства намираме в разказите на Светите отци и в житията. Колко често, почти ежедневно и ежечасно такива лукави съвети и дяволски нашепвания се опитват да отвлекат настрани християнина, да го насочат по неверния път. Демоните лесно започват беседа с нашия ум, като при това крият себе си, а съветите си представят като най-обикновена наша собствена мисъл, затова ние често сме изложени на опасността да приемем някоя такава ярка и украсена мисъл, порив на душата, разгаряне на чувството

за нещо истинско, за спасително и благодатно озарение. Бесовете обикновено се опитват да ни излъжат с лукави помисли и лъжливи чувства, а подвижниците, отшелниците и онези миряни, които се наемат с извършването на особени подвизи, така също и онези, които без подвизи обаче имат високо мнение за себе си, демоните често прелъстяват с лъжливи видения и откровения, като им се явяват като светли ангели или като хора. Но като цяло и едните, и другите примки са еднакви по характер и се прилепят към душата на човека чрез неговата тайна, дълбока увереност в собствената си праведност, чрез чувството му за собствено достойнство.

За да придобием особено внимание и трезвост към различни „светли“ и ярки явления вътре и вън от нас, ще приведем тук някои доста поучителни повести от писанията на Отците, които разкриват многообразието, хитроумието и коварството на бесовските прелъстявания.

Свети Игнатий (Брянчанинов) казва, че „демоните се стремят да въвлекат човека в общение със себе си и да го подчинят на себе си невинаги чрез явно греховни помисли; първо те внушават действия, които наглед нямат в себе си нищо осъдително, често са видимо добри, а след това, като добият влияние и власт над човека, го тласкат към беззакония, които по такъв начин се превръщат в последствия на първоначалното внушение на демоните. Това показва колко тесен и прискърбен е мисленият път и с какво трезвение трябва да вървим по него“ (11, с. 472, ст. 117).

Някой си старец разказвал такава случка: един младеж, като измолил от баща си разрешение, постъпил в манастир, където започнал усилено да се подвизава, дори учудвал игумена със строгия си живот. Скоро започнал да моли да го пуснат в пустинята, за да заживее като отшелник. Като получил разрешение, отишъл в пустинята и се заселил на едно място, което Господ му посочил по чуден начин. Заселил се там и започнал да се подвизава и така живял в отшелничество шест години, без да вижда никого. И ето че веднъж дошъл при него дяволът, приел вида на старец, авва - лицето му било страшно. Като го видял, братът се уплашил, паднал по очи на земята и започнал да се моли, след това се изправил. Дяволът казал: „Брате, да се помолим още.“ Те се помолили и когато свършили молитвата, дяволът го запитал: „От колко време живееш тук?“ Онзи отговорил: шест години. Дяволът рекъл: „Ти си ми съсед! Аз едва преди четири дни разбрах, че живееш тук. Моята килия е недалеч оттук; единадесет години не съм излизал от нея, излязох чак днес, като разбрах, че живееш наблизко. Като научих това, помислих си: ще ида при този човек Божи и ще побеседвам с него за полза на душите ни. Ще му кажа и това, че отшелничеството ни не ни донася никаква полза, тъй като не се причастяваме със светите Тяло и кръв Христови; че се страхувам да не станем чужди на Христа, ако страним от това тайнство. Нека ти е известно, брате, че на три мили оттук има манастир, който има презвитер: да идем там в неделния ден, да се причастим с Тялото и Кръвта Христови и да се върнем в килиите си.“ Този съвет се харесал на брата. В неделния ден дяволът дошъл пак и те тръгнали заедно в манастира, влезли в църквата и застанали на молитва. След края на молитвата братът не намерил онзи, който го довел, и започнал да разпитва братята къде е аввата, с когото влязъл в църквата? Те отговорили: „Не сме видели никой друг освен тебе.“ Тогава братът разбрал, че това бил демон, и си казал: „Виж с каква хитрост дяволът ме измъкна от килията ми! Но какво от това, аз дойдох за добро дело; ще се причастя с Тялото и Кръвта Христови и след това ще се върна в килията си.“ Братът се причастил, след това бил принуден да раздели трапезата с братята от манастира и накрая се върнал в килията си.

Минало време и пак дошъл при него дяволът, сега вече като светски млад човек, започнал да го оглежда от главата до петите и казал: „Той е!“ След това пак взел да го оглежда. Братът попитал: „Защо ме гледаш?“ Онзи отговорил: „Мисля, че не ме можеш

да ме познаеш. Впрочем как ще ме познаеш след толкова време! Аз съм съсед на баща ти, син на еди-кой си. Ами да! Баща ти не се ли нарича така и така? А името на майка ти не е ли такава? Сестра ти се нарича еди-как си, а твоето предишно име бе такава. Майка ти и сестра ти умряха преди три години, а баща ти умря скоро и те направи свой наследник, като каза: „Няма на кого да оставя имуществото си освен на сина ми, мъж свят, който остави света и живее като отшелник заради Бога. На него предоставям всичките си блага.“ След това ни помоли да те намерим и известим, за да дойдеш и да приемеш имуществото и да го раздадеш на нищите за своята и неговата душа. Мнозина те търсиха и не те намериха, а аз, като дойдох тук по своя работа, научих за тебе. Не се бави! Иди продай всичко и изпълни волята на баща си.“ Братът отговорил: „Не бива да се връщам в света.“ Дяволът казал: „Ако не идеш, имуществото ще пропадне, а ти ще дадеш отговор пред Бога. Какво лошо има в това, което ти казвам: иди и раздай имота на нищи и сиротни като благ разпоредител, за да не могат блудници и развратни люде да разхищават оставеното за бедните?... - И като прелъстил с такива слова брата, дяволът го върнал в света; изпратил го до града и веднага го оставил. Монахът искал да влезе в дома на уж умрелия си баща, а ето че самият той излязъл да го посрещне. Като го видял, баща му не го познал и строго го запитал: „Кой си ти?“ Монахът се смутил и не можал да отговори нищо. Баща му започнал да го разпитва, тогава монахът смутено рекъл: „Аз съм твоят син.“ Бащата отговорил на това: „Поради каква причина си се завърнал тук?“ Монахът се засрамил да обясни истинската причина за завръщането си, а казал: „Обичта ми към теб ме накара да се върна, понеже много тъгувах за тебе.“ Той останал в бащиния дом; след някое време паднал в любодеежие и бил строго наказан от баща си. Нещастникът! Не се обърнал към покаянието, а останал в света (11, с. 453-456, ст. 9).

Коментирайки тази повест, свети Игнатий посочва, че главната причина за падението на монаха било преждевременното и самоволно негово отшелничество, за което още не бил узрял. Така също отбелязва, че дяволът често действа явно на отшелниците, а на онези, които живеят в общежитие - обикновено с помисли, ала тези действия всъщност са едни и същи. За да погуби човека, дяволът използва често най-благовидни предлози, описва живо обилно добро и полза, а всъщност тласка към тежки грехове и гибел.

Колко лукав и предвидлив е врагът! Първото излизане на отшелника от килията сякаш не водело до нищо бедствено, дори на пръв поглед завършило с обилна полза. Но вредата била в това, че на душата ѝ било отнето спасителното внимание, показано ѝ било, че излизането не е опасно. Така, често извеждайки жертвата си на гибелния път, дяволът дълго може да я подготвя, като скрива от нея всякаква вреда, и да ѝ рисува много достойнства на този път, докато накрая не улучи време вече непоправимо да навреди на изгубилия предпазливостта си християнин.

Епископ Игнатий напомня за изкушението, постигнало преподобния Петър Атонски. И този старец бил хитро изкушаван от зъл демон, който се представил като негов роднина и красноречиво го уговарял да остави безмълвието и да иде в родната си страна, за да спасява загиващите си съотечественици. Свети Петър отхвърлил тази лъст и посрамил дявола. Свети Игнатий казва: „Светците можели да отразяват нападенията на врага единствено по милостта Божия, чрез съдействието на Божията благодат, която живее в светците и ги просветлява: как да издържим тези нападения при сляпата самонадеяност, при решителното скудоумие, при саомнението, което винаги ни ласкае и ни лъже? Как да издържим тези нападения, когато вътрешният ни човек се намира в духовен мрак, в плен и робство на дявола? Трябва да отбележим, че истината на плътското мъдруване, проповядвана от духовете, е тъждествена с истината,

проповядвана от враждебния на Бога свят, противоположна е на евангелската истина“ (1, с. 458).

Пак той разказва и за друг случай на демонско изкушение: демоните, приемайки вид на ангели, се явявали на един брат, будили го, показвали му светлина и го зовели на Божествена служба. /Какво лукавство! Мнозина сега и за миг не биха се усъмнили, че наистина се явяват ангели на светлината, събуждат за молитва посред нощ и зоват за Божествена служба?! Сега, без да се замислят, мнозина биха откликнали на това призоваване./ Но той, като помолил за съвет стареца си, посрамил бесовете и не ги послушал, макар и на пръв поглед те да му предлагали благо. Тогава бесовете започнали да клеветят пред него стареца, който му разкрил техните интригите. Те казвали на брата: „Твоят старец е лицемер, той имаше пари и не даде на заем на един брат, като му каза, че няма“. На следната сутрин братът и това разказал на стареца. Старецът казал: „Че имах пари, е вярно, а на брата, който ме молеше да му дам на заем, не дадох, понеже знаех, че ако му ги дам, ще причиня вреда на душата му. Реших, че е по-добре да наруша една заповед, за да не наруша и десетте. От това малкото можеше да се получи голямо смущение, причина за което щяха да са тези пари. А ти не слушай демоните, които искат да те прелъстят...“

„Не бива да се увличаме от добродетелите, които ни предлагат демоните - коментира този разказ владиката Игнатий, - колкото и възвишени и блестящи да се те. Трябва да отхвърляме всичко без изключение от това, което ни предлагат демоните. Произволното подчиняване на демоните, макар и да стане по тяхна покана и настояване, подчинява човека на тях, лишава го от духовна свобода, прави го тяхно оръдие. Голямо бедствие е да бъдем поробени от демоните и да станем тяхно оръдие! Бедствие, което обхваща света и не се разбира от света“ (11, с. 466-467, ст. 110).

Интересни и много поучителни случаи описва един светогорски монах, живял на Атон през деветнадесети век, посещавал много забележителни места в Света гора и описал впечатленията си в писма до приятелите си в Русия.

Веднъж авторът на тези писма отивал заедно с друг светогорски монах в килията му. Те минали покрай грамадна скала, извисяваща се над пропастта, и онзи му разказал историята на това място. До последната турска война тук се спасявал един грък, който бил от знатен род, но като се отказал от всичките си права за слава и почести в света, той избрал пустинническия живот. Сигурно е бил много силен в подвизите, иначе не би подразнил беса. Понеже всички опити за мислена бран с пустинника се оказали неуспешни, бесът открил слабата му страна и неговото собствено сърце и разум направил оръдия за дивното му падение. Бесът завъртял главата на пустинника с мисли за висотата на подвизите му, убедил разума му, като му представил разнообразието, строгостта и множеството им и така малко по малко довел нещастника до такова заблуждение, че той започнал да желае тайнствени видения и очевидни опити на явяване на духовния свят. Когато гордостта и самолюбието се вкоренили така дълбоко в него, демонът започнал да действа решително! Той започнал да се явява на пустинника като ангел и да беседва с него. Нещастникът толкова вярвал на ангелските думи и на собствената си мисъл, че пожелал да служи на Църквата в архиерейски сан, за който по думите на ангела бил достоен отдавна и бил определен от Самия Господ. Значението на роднините му в света прекалено много занимавало въображението му и славата на името им гъделичкал мисълта на самозабравилия се подвижник. Не достигал само случай, който би могъл да го изведе от пустинята в света... Но за беса това е дребна работа. Веднъж, когато пустинникът бил прекалено зает от помислите за своето високо предназначение в бъдеще, обмисляйки средства за постигането на целта си и потънал в дълбок размисъл, някой чукнал с халката на прага му. Пустинникът трепнал, прекръстил се и нашепвайки молитва, отишъл към вратата:

- Кой е там? - попитал той.

- Ние сме еди-кой си - отговорили отвън. - Идем от родината ти и носим поклон от близките ти и още нещо. Идваме при теб с важно поръчение, позволи ни да влезем и да поговорим с тебе, свети отче.

Пустинникът отворил вратата и двама непознати почтително го приветствали.

- Заповядайте - скромно рекъл пустинникът, отваряйки вратата.

Непознатите влезли. Стопанинът сложил гостите си да седнат на дивана от розогки и сам седнал срещу тях. Накрая пустинникът запитал за целта на посещението им, а непознатите заговорили:

- Ето какво имаме да ти кажем, свети отче: ти знаеш колко страдаме под гнета на Портата, колко угнетени сме ние, нашите семейства, нашата вяра и самата ни Църква... Ти, разбира се, и сам знаеш това...

- Да, така е - с чувство промълвил пустинникът, - и какво от това?

Ти сигурно знаеш и това - продължавал същият непознат, - че войната на турците с Русия завърши с мир, извънредно изгоден за нас, сега ни е дадена възможност и свобода да живеем по християнски... Но бедата е там, че при нас, в твоята родина, няма епископ. А без епископ може ли да има Църква, по силите ли ни е сами да се управляваме? Кой ще ни опази от хищничеството на турците? А ние познаваме близките ти, познаваме и теб и затова прости ни че без твоего съгласие, измолихме ти да ни станеш епископ. Ето и турския ферман за това, а към него е приложена и патриаршеската грамота. - Непознатите извадили бумагите и ги предали на пустинника.

- Помилуйте! - възразил пустинникът, смирено навел очи, а вътрешно готов да скача от радост. - Аз ли да поема жезъла на пастирското управление, когато над самия себе си нямам сила да властвам? Аз ли да поема бремето на апостолското служение, когато чувствам собствената си немощ и множеството си грехове? Не, чеда, отричам се от това, което е пряко моите сили! Освен това моята пустиня е рай за мен, аз съм дал обет пред Бога тук да умра...

- Каквото искаш мисли за себе си, свети отче - отвърнали непознатите, - но глас народен - глас Божи: волята на правителството е воля Божия! Ти знаеш, че обществената полза е по-важна от личната. За какво е ферманът? Не, отче, не отказвай!... Църквата те зове. Ако нищо не може да те трогне - нито бедствията на народа, нито семейните ни горести, нима и нуждата на Църквата не значи за теб нищо?

- Щом е така - отговорил най-сетне пустинникът след размисъл, - съгласен съм.

- И така, отче, побързай! - казали гостите. - Колкото по-скоро тръгнем, толкова по-добре: недалеч оттук ни чакат мулета и водачи.

Докато пустинникът се стягал, слагал някои неща в торбата си, непознатите не спирани до го подканят. Накрая те тръгнаха по тази пътечка към върха на скалата: тежка тъга и смъртно предчувствие стягали гърдите на подвижника; той тъгувал за разлуката със своята пустиня. Когато се изкачили там, на най-високото място на скалата, нещастникът не искал да си тръгне, без да погледне надолу към красотите на своята строга пустиня; и тримата стояли на горе, а под краката им зеела пропастта...

Пустинникът бил така невнимателен, че при разговора с непознатите се приближил заедно с тях към самия край на скалата. И тогава силен удар в гърба го хвърлил като от вихър откъснато есенно листо в бездната, от скалата се чуло свистене и сатанински смях се разнесъл над пустинята. Впрочем нещастникът не се пребил до смърт - Бог му дал време за покаяние, като нарочно му пратил един инок от съседна килия. Низвергнатият бил цял изпотрошен, със счупен череп, кръвта му струяла от раните, но той имал достатъчно време и сили да разкаже подробности от своя живот и изкушенията си, молел познаващите го отшелници да го поменуват и да се молят за

него и в ръцете на плачещия инок предал Богу дух. Той живял не повече от три часа след ужасното си изкушение.

Светогорецът, като чул за този страшен случай, стоейки на онази същата скала, най-вече се учудвал на това, че онзи нещастен монах останал жив, след като паднал оттам. „Вероятно той имал някакви добродетели, заради които Господ не го оставил да умре без покаяние“, завършва авторът на писмата своя разказ (8, ч. 2, писмо 11).

И пак: от писмата на светогореца се вижда, че демоните далеч не винаги се страхуват и от нашите молитви, но дори могат да поощряват много наши неправилни молитвени старания.

„Демонът не е толкова силен, колкото хитър и многостранен в изкушенията си“, казва атонецът и разказва следната история. В техният манастир живеел един руски старец. Той имал сърдечно влечение към молитвата, но не разбирал достойнствата и важността на послушанието и ето че започнал да се отклонява от общите манастирски послушания и да се оттегля в гората за молитва. Помисълът все по-често и по-често му повтарял, че молитвата е свойство на ангелския дух и храна за душата, а работата е житейска потребност, светска и суетна; така той все повече се скланял към самочиние, докато не започнали у него да се пораядат мисли за висотата на неговия подвиг и на живота му. Накрая започнал да му се явява светъл ангел и да благославя неговия молитвен подвиг. С най-убедителни доводи той превъзнасял молитвата и принизявал братското послушание. Не е ясно как би завършило всичко, но на поведението на брата обърнал внимание един старец грък. Той подробно разпитал брата и се уплашил за него, като чул за виденията му. Тогава строго го наставил и казал такива думи: „Ще те погуби демон, ще те докара до полуда заради твоите самоволни молитвени подвизи, твоята молитва е твой грях и тя дава на демона свободен достъп до тебе. Явява ти се сатаната, а не ангел. Изпитай това, ако искаш: не ходи в гората, работи с братята, изпълнявай килийния канон в своята килия, а когато този “ангел” се появи пред тебе, не му обръщай никакво внимание и строго се придържай към молитвата си...“ - и още много други неща в този дух казал старецът, така че онзи руски монах сериозно се уплашил и го послушал. Така и направил - като пораяботил с братята, отишъл да се моли в килията си. И наистина “ангелът” се явил пак, но старецът не му обърнал никакво внимание, дори не го погледнал. И “светлият ангел” побеснял - наместо прекрасния и светозарен юноша изведнъж се показал гнусен етиопец със горящи като огън очи и взел да подскача пред молещия се брат. Напразно братът се кръстил и умножавал поклоните си, надявайки се да прогони демона - онзи не си отивал и не му позволявал да извърши канона. Накрая братът в негодуванието си с всички сили ударил демона с броеницата, а онзи с лапата си ударил брата по ухото и изчезнал като дим. Оттогава нещастният брат оглушал и до днес, разказва светогорецът, с това ухо не чува нищо.

След този разказ авторът на писмата забелязва, че изкушенията на монасите в пустинята са още по-опасни и поради това на Атон е прието като правило всеки, който се оттегля в безмълвие в пустинята, изобщо да не приема никакви видения и със смирено съзнание за своето недостойнство и греховност да отхвърлят каквито и да било явления от духовния свят. По-нататък той привежда такива случаи.

Някой си пустинник с висок живот и подвизи една вечер тихо нашепвал молитвата си в своята килия. Изведнъж пред него се разляла ослепителна светлина и юноша с ангелска красота се появил пред него. Понеже бил възприел правилото да страни от чувствени явления от какъвто и да е род, пустинникът спокойно оставал на мястото си и не обръщал внимание на привидението. Но юношата не изчезвал. Това учудило пустинника, понеже явлият се не се боял нито от кръст, нито от молитва.

- Кой си ти? - строго го запитал накрая пустинникът.

- Аз съм твоят ангел пазител - кротко отговорил явлият се.

- Защо си тук? - запитал пустинникът.

- Заповядано ми е от Господа Бога - рекъл онзи, - да те посетя в моя истински вид: и аз дойдох при тебе.

- Аз нямам нужда от това - казал пустинникът, станал и започнал да се моли.

Ангелът не изчезвал и сякаш сам се молел заедно със стареца. Пустинникът не разбирал какво е това странно явление. Ако е демон, разсъждавал той, кръстът и молитвата със сигурност биха съкрушили и унищожили призрака.

- С какво ще ме убедиш - попитал след размисъл пустинникът явилия се, - че ти наистина си ангел Божий?

- С каквото искаш - отговорил той. - Ти знаеш - продължил ангелът, - че демоните се боят от кръстната сила и знаменieto на кръста: а аз не се боя. Аз се покланям Богу, покланям се, както виждаш, и на кръста... - Ангелът се прекръстил и в умилно благоговение паднал пред изображението на Христовия кръст. Пустинникът се поколебал.

- Какво още искаш от мене? - запитал го ангелът, като станал от земята. - Виждаш, че не само не се боя от кръста, но дори му се покланям: значи, аз съм твоят ангел пазител.

- Може би - спокойно казал пустинникът, - но все пак ти не си ми нужен в твоя чувствен вид: при нас ангелите пазители са невидими!

- Значи ти още не ми вярваш? - отново попитал ангелът пустинника.

- Никога няма да ти повярвам - решително отговорил старецът. - С Бога иди си от мене, който и да си, дори и да си архангел; нямам нужда от видимото ти присъствие. Ти ме отвличаш от молитвата, а дори само това доказва, че ти не си ангел.

- Напрасно! - възразил онзи. - Аз не ще си ида, защото ми е заповядано да оставам при тебе.

- Твоя воля - хладнокръвно заявил пустинникът, - без да питам и да получа заповед от духовника, не искам да те виждам - иди си от мен! Не си ми нужен в тоя вид.

- И пустинникът застанал на молитва, а ангелът станал невидим, като обещал на следващата нощ пак да му се яви.

Когато съмнало, пустинникът отишъл при своя духовник и му разказал за видението. Духовникът се замислил: да се покланя на кръста, да се кръсти и да не се бои от молитвата - това не е свойство на демонските действия. Впрочем духовникът забранил на пустинника да говори и да се занимава с видението, ако то се повтори, а само да твори молитва и да не обръща внимание на проявите на духовния свят. Пустинникът така и направил.

Междувременно за разрешаване на недоуменията си относно видението на пустинника духовникът се обърнал към един от старците, известен в Атон с опита си в съзерцателния живот, с дара за разсъждение и строгата бдителност за примките на демона, и го помолил за съвет какво да прави пустинникът при подобни явления.

- Нищо - отговорил онзи, - нека да знае само себе си и Бога.

- Какво мислиш за поклонението пред кръста на явилия се юноша: - Наистина ли той е ангел? - попитал духовникът стареца.

- Може би - отговорил той, - но най-вероятно е демон...

- А кръстното знамение, от което юношата не се бои? А целуванието на кръста? - възразил духовникът. - Какво ще кажеш за това?

- Същото, каквото и за видението - отговорил старецът. След кратък размисъл той продължил:

- Ти знаеш и, разбира се, си съгласен, че колкото е по-висок пътят ни към Бога, толкова по-опасна и многостранна е нашата бран със сатаната; за да покаже в нас силата Си и да изобличи наред с това немошта на сатаната, Бог понякога го допуска да

действия и ратува с нас така, както само той, лукавият, иска и може. Вследствие на такова допущение Божие за беса и самият кръст може да не страшен, не е страшно и всичко това, което в други случаи може да бъде страшно и убийствено като Божия гняв. /Но и в наши дни се забелязва умножаване на явленията на духове във вид на ангели или тайнствени същества от космоса, които понякога се явяват с кръстове, “Молят” се или поучават за нещо добродетелно и християнско, извършват чудеса или явно демонични фантастични фокуси, против които се оказват безсилни молитвите или дори извършваните от свещеника молебени и освещения: не е ли подобно това на описаното по-горе допущение Божие сатаната да действа „както той само иска и може“, така че за него вече „не е страшно всичко това, което в други случаи е страшно и убийствено“ - само че това е допуснато вече не поради висотата на нашия живот, а поради дълбокото вътрешно отстъпление от Бога, от Евангелието, от Православието. Онази свобода, с която демоните сега лъжат, омайват хората, напомня словото от Светото Писание за пришествието на антихриста, че „по действие на сатаната, е с всяка сила и с поличби и лъжливи чудеса, и с всяко несправедно прелъстяване ония, които загиват, за да ги прати Бог за свое спасение. И за това Бог ще им прати действие на заблуда, за да повярват на лъжата...“ (2 Сол. 2:9-11). /

- Какво да прави пустинникът, ако видението се повтаря? - попитал духовникът стареца. - Може би наистина му е явява ангел?

- Дори и вида на Самия Христос да приеме явеният се - казал старецът, - какво от това? След възнесението на Господа за нас е по-полезна вярата в Него, отколкото виденията. Тук трябва едно: да не се обръща внимание на явлението, а да се върши своята работа, тоест молитвата. Нека да се явява и ангел: какво от това? Ние си имаме работа и молитвени отношения с Бога, с нашия Владика и Господ, а ангелът не е нищо повече от негов раб и служител... Разсъди добре: бива ли да прекъснем беседата с Господа и да се заемем с Неговия слуга? Ако наистина на твоя пустинник се явява ангел Божи - да не го приема!... Ангелът никога не ще се оскърби от нашето невнимание към него по време на молитва, защото знае Божествената важност на нашите молитвени отношения с Бога и не само че никога не ще ни отвлича от тях, но, напротив, трябва още повече да ни възбужда към точно и постоянно тяхно изпълнение. А ако ангелът се огорчава от нашето хладнокръвие към присъствието му и възпрепятства нашите молитвени беседи с Бога, такъв ангел дори и цял да е в кръстове, а не само да целува кръста - не го приемай, той е враг!... И така, моят съвет е все същият: не само да не приема, но дори и не трябва да желае чувствени прояви на духовния свят: защото нямаме нито нужда, нито полза от тях, а опасностите са безкрай. В нашата мислена бран ние най-добре виждаме действията на силите, противоположни една на друга: ние знаем какъв е сатаната в нея в своето безсрамие и скверни помисли и ясно виждаме колко светли, чисти и непорочни са ангелите в появата на мирни и спокойни мисли, които те пращат на нашето сърце, докато сатаната ни завлича с всевъзможните нечистотии на горделивите, корисни и блудни мечтания, с яростта на гнева и прочее. Какво повече? Защо ни е чувственото явление на ангела или сатаната, когато и без това ние добре ги познаваме?

За да те убедя в справедливостта на думите си - продължил старецът, - тоест че не бива да приемаме явленията, защото са опасни, чуй какво ще ти разкажа за моя съсед пустинник. През нощта, щом само заставал на молитва, му се струвало, че кръстът, закачен в предния ъгъл на килията, изведнъж се озарява от ослепителна светлина, по-ярко от слънце. Сиянието на тази слава на кръста така действало на сърцето на моления се, че той бил не на себе си от радост. Когато съседът ми довери това, аз веднага определих това явление като демонска игра; впрочем искаше ми се да изпитам от опит това явление. Затова отидох през нощта при моя съсед. Когато се

стъмни, седнахме в различни ъгли на килията. „Чуй, брате - казах на стопанина, - поради моето недостойнство, мисля, че за мен ще е невидима тази светлина която изпуска твоят кръст, затова, когато забележиш, както обикновено това чудо, кажи ми.“ Стопанинът рече: „Добре“, и ние мълчешком започнахме да прехвърляме броениците в дълбоката тъма на пустинната вечер. Не мина и час и моят домакин с тържествуващ глас възкликна: „Отче! Светлина струи от кръста; аз не мога дори да погледна към него... радостта на сърцето ми е неизмерима... Аз не съм на себе си от възхищение на духа от това видение, от топлината на Божествената светлина!“ - „Прекръсти се“ - прошепнах аз. „Не мога, отче - извика той, - радостта толкова ме обезсили, че нямам сила да подигна ръката си!“ - „Нешастни човече!“ - горчиво казах аз и като се хвърлих към него, го прекръстих. „Нешастнико - повторих пак, - до какво си стигнал с твоето безразсъдство, с твоята гордост! Продължава ли светлината, или вече я няма?“ - попитах после съседа. „Нищо няма - отговори той, - сега е тъмно както преди.“ Виждаш ли какво става с нашего брата, казал старецът на духовника...

Когато духовникът ми преразказваше беседата му със стареца, казва авторът на писмата, приех думите на стареца с пълна убеденост, като си припомних свети Никита, киевския затворник. И този отшелник предупреждавали за изкушенията на сатаната: значи, може да се предполага, че сигурно и свети Никита е искал от явилия се ангел да сътвори кръстно знамение, и самата молитва, при това непрестанна, която вършел бесът пред затворника, е трябвало по необходимост да бъде съпроводена на някои места от кръстно знамение и поклонение пред иконата, без която св. Никита, разбира се, не можел. Ако в молитвата на ангела нямало тези признаци, затворникът можел веднага да се досети и да познае под светлото видение действието на ангела на мрака. Значи има изкушения от такъв род, където Бог допуска сатаната да действа така, че нито молитвата, нито кръстът да го плашат и объркват. Разбира се, това вече са непроницаемите съдби на нашия Бог. Само едно можем да заключим от това: всичко, каквото и да прави с нас Господ, каквото и да допуска на сатаната - всичко е за това, за да можем ние, преминавайки различните степени на изкушението, чрез самия си опит да оправдаем справедливостта на думите Му: „Силата Ми се в немощ напълно проявява“ (2 Кор. 12:9) (8, ч. 2, писмо 3).

Със стареца Иларион Грузинец станал следният случай (този отец се подвизавал на Атон през XIX век). Когато живял в пълно затворничество в една кула, никого не приемал и никъде не излизал, бесовете водели срещу него силна бран. Веднъж през прозореца на стареца се опитали да влязат някакви богомолци, за да получат от него благословение, но старецът се скрил от тях. Демоните се възползвали от случилото се за своите цели и повели обсадата си. Веднъж в образа на поклонници те се вмъкнали през прозореца и се хвърлили към стареца, взели да говорят, че били принудени да прибягнат към такава мярка, защото той никого не пуска, а те много искат да го видят, понеже е техен съотечественик. Уж заради него били дошли от толкова далечна страна, да се посъветват по разни дела. Като ги взел за истински богомолци, той повел разговор с тях, а демоните само това и чакали. Те започнали дълга беседа за бедственото положение на техния народ и Църквата, а накрая се погаврили със стареца, като го набили толкова силно, че два месеца той пролежал безгласен (15, с. 56).

На такива силни изкушения, които често продължават дълго и имат тежки последици, се подлагат не само монасите и отшелниците, които водят уединен живот, но и християните в света, когато неразумно поемат високи подвизи. С тези свои усилия те раздразват демоните, но понеже подвизите им са неправилни, не довеждат до главното, т. е. смирявайки тялото, не смиряват душата, а незабележимо насаждат в нея най-силна гордост и самомнение, благодатта Божия не пази такива вършители, а

допуска за вразумяване да бъдат прелъстявани и осмивани от бесовете, за да се смирят чрез това.

Епископ Игнатий описва случай, станал по негово време: в лаврата Александър Невски при отец Йоаникий за духовни наставления ходел някакъв войник (по това време и самият бъдещ владика се обръщал към този наставник за духовен съвет), наричал се Павел и бил от наскоро обърналите се разколници. Преди това бил наставник при разколниците и бил грамотен. Лицето на Павел сияело от радост. Но поради разгорялото се в него силно усърдие, той се отдал на неумерен и несъобразен с неговия телесен строеж подвиг, защото нямал достатъчно понятие за душевния подвиг.

Една нощ Павел стоял на молитва. Внезапно около иконите се появила светлина във вид на слънце и в средата ѝ - сияещ с белотата си гълъб. От гълъба се чул глас: „Приеми ме, аз съм Светият Дух и съм дошъл да те направя моя обител.“ Павел радостно се съгласил. Гълъбът влязъл в него през устата и Павел, изтощен от пост и бдение, внезапно усетил в себе си силна блудна страст: той захвърлил молитвата и хукнал към вертепа. Гладната му страст станала ненаситна. Всички вертепи и всички достъпни за него блудници станали негово постоянно свърталище. Накрая той се опомнил. Прелъстяването си от бесовското явление и осквернението с последиците на прелестта изложил в писмо до иеросхимонаха Леонид. В писмото проличавало предишното високо духовно състояние на падналия. Самият епископ Игнатий имал възможност да прочете това писмо.

„Трябва да отбележим - казва владика Игнатий, - че падналият дух, желаещ да завладее Христовия подвижник, не действа властно, но търси да привлече съгласието на човека за предлаганата прелест и като получи съгласието му, овладява съгласилия се... а Светият Дух самовластно, като Бог, идва в това време, когато смирилият се и унизил се човек въобще не очаква Неговото пришествие. Внезапно променя ума, променя сърцето. С действието Си обхваща цялата воля и всички способности на човека, който няма възможност да размишлява за извършващото се в него действие“ (9, т. 5, с. 49-50).

А ето и друг случай, който стана неотдавна, разказа ми го един инок. Тази трагична история се случила с родния му брат, с когото двамата неотдавна се обърнали към вярата, започнали да ходят в храма, да обикалят светите места, да посещават манастири. Братята се заловили да четат Светите отци и да извършват Иисусовата молитва. Но очевидно братът на инока в тези упражнения се отклонил от правия път и изпаднал в самомнение, затова се случило следното: веднъж, когато бил сам вкъщи и се молел, пред него се явил отвратителен бяс и започнал да пречи на молитвата, но братът не се уплашил и смело започнал беседа с беса. Взел да го увещава да се покае, започнал да му говори за неизреченото милосърдие Божие, че дори него може да помилва Бог, ако той - бесът - се покае. Бесът слушал уж внимателно, след това сериозно се замислил и накрая приел вид на каещ се, почнал да се моли, да стене, да се покланя пред иконата, изобщо с целия си вид изразявал дълбоко съкрушение, разкаяние в извършеното зло и казал, че чака скорошно помилване. Братът като омагьосан следял неговите действия (очевидно ликувайки вътрешно). И ето че наистина след известно време върху беса се спуснал някакъв светъл облак, сякаш светлина, благодат и пред очите на тържествуващия юноша той се превърнал в светъл ангел. Ангелът започнал горещо да благодари на брата, да му се покланя доземи, да го нарича свой спасител: благодарение на словото му бил спасен, пак станал свят ангел и накрая казал, че трябва да благодари на брата. Бившият бяс предложил да стане негов постоянен верен пазител, да влезе в него и винаги да го пази и да му помага с възродената си ангелска сила. Братът бил в неописуем възторг, не на себе си от щастие и се съгласил. Ангелът влязъл и... братът започнал да се беснува, да креши, да ругае със страшни думи, да чупи иконите, да ги

хвърля през прозореца, да върши други ужасни неща. Сега той се намира в психиатрична клиника. Понякога живее вкъщи с близките си, но когато болестта се засилва, налага се да се връща в лечебницата, понеже тогава действията му са отвратителни. Но когато му става по-добре, той може по малко да се моли. Брат му, инокът, разпратил по много манастири просба да се молят за нещастния. А ето примери за това как истинското смирение лесно избягва подобни примки.

На някой си брат се явил дяволът, преобразен като ангел на светлината и му казал: „Аз съм архангел Гавриил, изпратен съм при тебе.“ Монахът отговорил: „Виж, да не си пратен при някой друг? Понеже аз съм недостоен да ми бъдат пращани ангели.“ Дяволът веднага изчезнал. Старците казвали: „Ако и наистина ти се яви ангел, не го приемай лековерно, но се смири, казвайки: аз, понеже живея в грехове, не съм достоен да виждам ангели“ (11, с. 4801 ст. 134).

Разказваха и за друг старец, който безмълвствал в килията си и претърпявал бесовски изкушения. Очевидно са му се явявали бесове, но той ги презирал. Дяволът, като видял, че е победен от стареца, му се явил и казал: „Аз съм Христос!“ - старецът затворил очи. Дяволът повторил: „Аз съм Христос, защо затваряш очите си?“ Старецът отговорил: „Аз не желая да виждам Христос тук, а в бъдещия живот.“ След това дяволът вече не му се явявал (11, с. 481, ст. 135).

Трябва да отбележим, че явяването на наистина свети ангели от Бога се дава само на онези смирени и кротки християни, които вече са въвн от опасността да се възгордеят, да изпаднат в самомнение и така да повредят себе си.

Веднъж, когато св. Макарий Велики седял в килията си, пред него се появил ангел, пратен от Бога, и му казал: „Макарий! Не се бой от нападение на невидимите врагове, защото нашият благ Владика не ще отстъпи от тебе и не ще престане да те подкрепя, бъди мъжествен, укрепявай се, храбро побеждавай вражеските начала и власти /Начала и власти - според учението на св. Дионисий Ареопагит за небесната иерархия - безплътни сили от трета иерархия - първи чин, и от втора иерархия - трети чин. В случая се имат предвид паднали ангели, увлечени от сатаната. (Бел. ред.) /: но с делото си не се превъзнасяй, за да не те остави Божествената помощ, за да не паднеш с голямо падение“. Блаженият Макарий отговорил, облян в сълзи: „С какво да се превъзнасям аз, когато душата ми подобно на развратна блудница, се храни със смрадта на нечистите помисли, донасяни от бесовете.“ Такова дълбоко смирение, казва свети Игнатий, бил достигнал преподобният чрез дълбокото самовгълбяване, което му дало неговото умно дело. В себе си той видял падението на човека и общението му с демоните (11, с.284, ст. 8).

„Невъзможно е за човек - пише свети Игнатий, - който се намира още в областта на плътското мъдруване и не е получил духовен поглед върху падналото човешко естество, да не дава някаква цена за своите дела и да не признава някакво достойнство за себе си, колкото и да произнася такъв човек смирени думи и колкото и смирен да изглежда външно. Истинското смирение не е свойствено на плътското мъдруване и не е възможно за него: смирението е принадлежност на духовния разум. Преподобният Марко Подвижник казва: „Онези, които не са станали длъжници на всяка Христова заповед, почитат Божия закон телесно, без да разбират това, което казват, нито пък това, на което се основават: затова и искат да го изпълнят с дела.“ От думите на преподобния отец се вижда, че онзи, който признава на себе си някакво добро дело, се намира в състояние на самопрелъстяване. Това състояние служи за основа на бесовската прелест: падналият ангел намира пристанище в лъжливото, гордо понятие на християнина, към това понятие удобно присажда своята прелест, а чрез прелестта подчинява и човека на своята власт, низвергва го в така наречена табесовска прелест. От посочените опити се вижда, че нито един от прелъстилите се не се е признал за

недостоеен да види ангелите, следователно признавал е за себе си някакво достойнство. Плътският и душевен човек не може да съди за себе си по друг начин.“

И така, не на всеки добър, както на нас ни се струва, порив или движение в нас можем да е доверяваме, а трябва точно да различаваме истински християнското, евангелското добро от лъжливото, вредното за душата добро, което ни отделя от Бога.

ПО КАКВО СЕ РАЗЛИЧАВА ЕВАНГЕЛСКОТО ОТ ЧОВЕШКОТО ДОБРО

Хората, които не разбират духовните основи на онова, което става в света, съдят за човешките дела много повърхностно, разделят дейността на човека на явно греховна, зла и на добра, похвална само по външното ѝ проявление, като се стараят да прекарат между едната и другата някаква приблизителна граница, основавайки се на най-неопределени, неустойчиви мерки за доброто и злото по законите на света. Светът сам в себе си не притежава онази истина, която да може да му открие истинската цена на нещата: само един закон дава ясно определение за това какво е грях, какво е благо, кое какво е - това е евангелският закон. По някои въпроси законите на този свят се опитват да приличат на християнските закони - но това е само външно: на дело там всичко е другояче.

След падението, макар че човекът е бил поробен от греха и е станал уродлив, болен, озлобен, все още запазва някои зачатъци на естественото добро, вложени в него от Създателя при сътворението, въпреки че те вече нямат чистота и святост, а са разтворени от отровата на греха. Именно върху тези жалки останки човекът е започнал да гради своите учения за доброто и нравственото, за любовта и справедливостта. Но такава осквернена от нечистотата човешка “истина” не може да го научи на истинско добро, не може да оживява и изцелява душата му, а по-скоро я въвежда в голяма заблуда.

Невярващите хора също извършват немалко красиви, като че ли похвални дела, извършват много добродетели, подвизи на милосърдието и любовта, на саможертвата; понякога дават живота си за своя народ или за ближния си, дават последния си къшей хляб на гладния, помагат си взаимно в беда, жертват имуществото си за различни добри дела; срещат се удивителни, дори героични постъпки - могат да се приведат такива примери, че мнозина ще се трогнат до дъното на душата си. И всички тези прояви, ако не са основани на Евангелието, ако не израстват от дълбините на вярваща християнска душа, всичко това, което е толкова похвално, е нечисто, осквернено от падението, няма пред Бога онази ценност, която му приписват хората. Тази важна истина мнозина днес никак не могат да приемат. Като чуят това, някои хора недоумяват, обиждат се, други се гневят.

И наистина изглежда странно - човек извършва висок подвиг, жертва живота си за ближния, умира, за да живее щастливо някой друг - и може да има съмнение, че душата на такъв герой е спасена? Може да го грози адът? Нима такава постъпка не измива всички човешки грехове? - Звучи сякаш жестоко. Но да погледнем от друга страна: ако този герой не заради Христа, не по учението на Евангелието, не от християнската вяра е почерпил сили за подвиг, ако не с Христовата сила се е извършила тази саможертва, не в името Божие, тогава би се получило, че и без вяра, и без Христовото изкупление човек може да се спаси. Това би значило, че в самия паднал човек се е запазила онази сила и чистота, които са достатъчни за неговото оживяване, за това той сам да се отскубне от веригите на греха. Тогава защо е била нужна страшната Голготска жертва, за какво са Христовото учение, Евангелието, Църквата?

За какво са тайнствата, молитвите, постите, християнските подвизи? Тогава би било достатъчно само едно наше желание и усилие на волята, дори и вярата не би била нужна?... Как е възможно това?

Работата е там, че да се извършват добри, прекрасни, похвални дела и да се вършат делата на вярата не е едно и също! Добрите дела, извършвани без вяра, без Бог, са посветени на този свят и от този свят те получават отплатата си: слава, чест, почит. На вечната, небесната слава те са чужди. А делата на вярата вътрешно са посветени на Бога, извършват се с молитва, с обръщане към Бога, колкото е възможно по-съкровено, за да знае за тях само Бог, такива дела правят по-малко външно впечатление, затова ги приема Господ и ще въздаде за тях слава в бъдещия живот.

И изобщо неправилно е да смятаме, че спасението на душата и наследяването на Царството Небесно пряко зависят от нашите добри дела. Бог милува човека и го спасява не заради добрите му дела, а заради неговото вярващо, съкрушено и смирено сърце. Разбира се, вяра без дела не бива да има, пък и не може да има, тя задължително ще се въплъти в конкретни дела и тези дела непременно ще са най-добрите и най-светите, тъй като на тях учи вярващия Сам Господ.

Затова е неправилно да се проповядва на хората абстрактно добро, да се поучават те да обичат ближния, да бъдат милосърдни, добри, без да се говори при това, че те изобщо не ще могат да направят това правилно, свято, богоугодно без евангелското учение, без Църквата, без благодатта на Светия Дух, която могат да получат само в храма чрез Светите Тайнства. Ако не се каже това, хората ще мислят, че могат, ако поискат, сами прекрасно да решат проблемите си - без Църквата, без тайнствата, без благодатта на Светия Дух, без Христа.

В света често се вършат добри постъпки, но още по-често - лоши. И греховете на света са много по-рафинирани и разнообразни, отколкото благите дела в него. Тези грехове са толкова близо към такова добро, че между тях сякаш няма противоречие. Един и същ човек, когото всички хвалят за добрите му дела, веднага извършва множество лоши, на които никой не обръща внимание. Героят на света извършва някаква удивителна самоотвержена постъпка, а след нея твори нещо най-подло и низко. Такива са добродетелите на този свят: тук любовта и ненавистта са редом, тук има саможертва, геройство, милостиня и до тях - егоизъм, себелюбие, високомерие. Всъщност и едното, и другото се основават на пагубни страсти. Доброто тук сякаш съществува за това, за да откроява и придава по-голяма сладост на греха, да рафинира вкуса му. Самото добро пие с корените си осквернена вода, тайните горди и тщеславни помисли веднага заглушават всеки искрен, що-годе възвишен порив на душата.

Свети Игнатий казва: „Изпълнителят на човешката истина е изпълнен със самомнение, високоумие, самопрелъстяване; той проповядва, тръби за себе си, за делата си, без да обръща никакво внимание на запрещението на Господа (Мат. 6:1-18); с ненавист и отмъщение се отплаща на тези, които са се осмелили да отворят дума най-основателно и благонамерено да противоречат на неговата истина: признава себе си достоен и предостоеен за земните и небесните награди. И обратното - изпълняващият Евангелските заповеди винаги е потънал в смирение: сравнявайки с възвишеността и чистотата на всесветите заповеди изпълнението им, той постоянно признава това свое изпълнение за крайно недостатъчно, недостойно за Бога; той вижда себе си като заслужаващ временни и вечни наказания за съгрешенията си, за неразтрогнатото общение със сатаната, за общото падение на хората, за своето собствено пребиваване в падението и накрая, за самото недостатъчно и често пъти превратно изпълнение на заповедите“ (9, т. 5, с. 36).

„Ако те осени някакво блага мисъл, спри, не се устремявай да я изпълняваш прибързано, необмислено. Ако усетиш в сърцето си някакво благо влечение, спри: не

дръзвай да се увлечеш от него. Погледни Евангелието и сравни с него. Виж съгласна ли е с всесвято учение на Господа благата ти мисъл и твоето благо сърдечно влечение. Скоро ще видиш, че няма никакво съответствие между евангелското добро и доброто на падналото човешко естество. Доброто на падналото естество е примесено със зло и затова самото добро е станало зло, както става отрова добрата и здрава храна, когато я примесят с отрова. Пази се от вършене на доброто на падналото естество! Като вършиш това добро, ще развиеш падението си, ще развиеш своето самомнение и гордост, ще придобиеш близко подобие с демоните. Напротив, като вършиш евангелско добро, като истински и верен ученик на Богочовека ще станеш подобен на Богочовека“ (9, т. 5, с. 35).

Във всяко дело е важно да се погледне в дълбините на сърцето, в тайниците на съкровените ни помисли. Всяко дело, преди да се решим на него, се претегля и оценява от вътрешните ни сили, там става нещо като таен съвет: сърцето казва своите “за” и “против”, умът - своите, както и чувствата, плътта, нашите страсти, привързаности, слабости - тук всичко се опитва да си каже думата; и ако на този съвет се произнеса справедлива присъда, делото се решава по Христовите закони, то ще се извършва за спасението на душата. Ако пък бъде допуснато лукавство в полза на някоя страст, с тайната мисъл да се утоли тази страст - извършваното дело, какъвто и външно благолепен вид да има, ще донесе на душата по-скоро вреда, отколкото полза. И най-малката и едва забележима постъпка, всяка крачка винаги се съпровожда вътре в нас от това вътрешно посвещение в името на нещо, извършва се заради земното или небесното, Божието или човешкото. И често самото това посвещение има по-голямо значение, отколкото извършваното външно дело, в него именно се състои главната цена на извършваното пред Бога.

КОГА НАШАТА РЕВНОСТ КЪМ ХРИСТИЯНСКИ ПОДВИЗИ НЕ Е УГОДНА НА БОГА

В повечето случаи дървото на добродетелите, което не се основава на животворната дълбока почва на Христовите заповеди, отвътре е изядено от червея на тщеславието и лицемерието. Особено често ние, без сами да забелязваме това, получаваме стимули и сили за извършването на видни и значителни дела от тайното желание да получим похвала или слава от хората. Това е толкова дълбоко вкоренено в нас, толкова повсеместно се среща в хората, че може със сигурност да се каже: малко от нашите дела са чисти от този фалш. И това трудно можем да видим в себе си, но когато обстановката около нас се променя, когато се лишаваме от онази среда, в която нашите подвизи са изглеждали за околните високи и са предизвиквали похвала, веднага проличава, че заедно с това рязко намалява интересът ни да извършваме тези трудове. Мнозина ясно са забелязвали това, живеейки в манастирите: манастирското уединение, отсъствието на светски хора, еднообразието от лица около бившия подвижник много скоро го кара да захвърли своето особено дело. Скоро той вече едва-едва понася най-прости послушания, отегчава се и от малки трудове, с нетърпение стои на молитва в храма и др. - дори за това той вече няма сили. Но когато в обителта се появяват гости, множество нови лица (например по големите празници идват богомолци миряни), изведнъж този послушник се оживява, става бодър, енергичен, няма вече никаква вялост и той е готов да свърши сто неща. Къде е причината за тази промяна в настроението? Нима тя не е в това, че намирайки се в многолюдно общество, ние постоянно попиваме от него онези сокове, енергии, сили, които отвътре подхранват и

задвигват цялото това бурно човешко море, цялата тази светска греховна дейност на хората. Житейската гордост - ето от какво покълва и нашата ревност към подвизите и много други неща, които наглед се извършват заради Бога. Колко често Самият Господ Исус Христос е предупреждавал учениците Си, всички Свои последователи да се пазят от този фалш, да не извършват благочестиви дела показно пред хората, а тайно, пред Небесния Отец.

Доста поучителни разкази можем да намерим в Отечника.

Авва Евстатий разказва за себе си следното: докато живях в света, никога не вкусвах храна преди залез слънце. Когато седях в дюкяна си, не пусках книгата от ръцете си: робите ми продаваха и приемаха стоката, а аз непрекъснато се упражнявах в четене. В сряда и петък раздавах милостиня на бедните. Когато чувах камбанния звън, бързах за църквата и никой не влизаше в нея по-рано от мене. Когато излизах от църквата, канех убогите в дома си и разделях с тях трапезата си. Когато стоях на всенощно бдение в църквата, никога не задрямвах и така смятах себе си за велик подвижник. Всички ме прославяха и почитаха... Синът ми умря: от голяма скръб се разболях и едва се оправих. След това се подвизавах според силите ми и не се докосвах до жена ми: живеех с нея като с духовна сестра. Когато се случеше да видя монах от скита, канех го в дома си, за да раздели с мен хляба ми. Разпитвах монасите за чудесата, които извършват светите старци - и лека-полека у мен се зароди желание да приема монашество. Жена си пратих в женски манастир, а самият аз отидох в скита при авва Иоан, когото познавах. Той ме пострига в монашество. Блаженият имаше освен мен още двама ученици. Понеже виждах моето особено усърдие в църквата, всички се отнасяха към мен с голяма почит.

Прекарах в скита около пет месеца и започна да ме безпокои много блудният бяс, който ме караше да си спомням не само жена ми, но и робините, които живееха в къщата ми. Дори и час няхах покой в тази бран. Гледах на светия старец като на дявол, и светите му думи ми се струваха като пронизващи ме стрели. Когато стоях в църквата на бдение, не можех да си отворя очите поради съня, който ме обземаше, така че не веднъж, а няколко пъти изпадах в отчаяние. Нападеше ме и бесът на чревоугодията, и то толкова силно, че често прибирах остатъците хляб и ядох и пиех тайно. Помислите ми ме предразполагаха да напусна скита и да избягам, да ида на Изток, да се заселя там в град, където никой не ме познава и там да се отдам на любодеежие или да се ожения. Прекарах в борба с такива скверни и лукави помисли петнадесет месеца и веднъж, преди настъпването на неделния ден, насън видях, че се намирам в Александрия, за да се поклоня на Светия апостол Марко. И ето! Внезапно срещнах множество етиопци. Те ме хванаха, обкръжиха ме и сякаш се разделиха на два лика. Донесоха черна змия, вързаха ми с нея ръцете, а друга змия, свита на обръч, сложиха на врата ми. Още и други змии сложиха на раменете ми и те се допряха до ушите ми, а също и със змия ме препасаха. След това доведоха жени етиопки, каквито имах някога в къщата си, и те започнаха да ме целуват и да ми плюят в лицето. Нетърпим смрад се носеше от тях! Змиите започнаха да ядат краката, лицето и очите ми, а етиопците отвориха устата ми и с лъжица слагаха вътре нещо огнено, след това ме напоиха с гореща смола и сяр...

От всички тези видения съм викал насън, та дойдоха братята и ме събудиха. Бях потънал в сълзи. Станах, побързах да ида при преподобния старец и като паднах в краката му, разказах всичко подред. Старецът обясни значението на всички видения от мен изтезания и посочи причините за тях - моите страсти и скриваните помисли. След това рече: знай, сине мой, че онези добродетели, които си извършвал в света, са били примесени с превъзнасяне и гордост. Твоите бдения, твоите пости, твоето редовно ходене на църква, милостините, които си раздавал, всичко това си извършвал под влияние на човешката похвала. По тази причина и дяволът не е искал тогава да те

напада. Сега, като е видял, че ти си се въоръжил против него, въстава срещу теб. Старецът ми завеща винаги да казвам смуцаващите ме помисли и като ме настави така, ме отпрати. Оттогава започнах да откривам моите помисли и пребивавах в пълен покой (11, с. 102-105).

В бележките към тази повест свети Игнатий казва: „Иноческият подвиг се основава на истинското смирение, съединено естествено с отхвърлянето на своето “аз”, при което пред човека се възвеличава Бог, и цялата надежда за спасение се възлага на Бога; обратното, подвигът на мирянина, състоящ се от външни дела, естествено подхранва неговото “аз” и умалява пред човека Бога. Поради тази причина виждаме, че много велики грешници, приели монашество, са станали велики светци, а знаменити подвижници на света, встъпили в монашеството, са показали съвсем умерено преуспяване, а някои дори са се повредили.“

„Трябва да се изследва - казва св. Иоан Лествичник - защо миряни, които прекарват живота си в бдения, в пост, в подвижничество, като преминават към монашески живот, към това поприще на душевните опити, което е отдалечено от хората, оставят предишното си безчестно и притворно подвижничество. Виждал съм много и от различен род дървета на добродетелите, насадени от миряните, подхранвани от тщеславие, като че с тор от помийна яма, грижите за които се полагат показно или открито пред хората, а земята около тях се тори с похвали: тези дървета, пресадени на пустинна земя, която миряните не посещават и в която няма смрадната вода на тщеславието - веднага изсъхват. На отгледаните в нея дървета не е свойствено да растат и донасят плод на коравата почва на иночеството“ (Лествица, слово 2).

В Константинопол живеели двама братя. Те били доста набожни и постили много. Единият от тях отишъл в Раифа, отрекъл се от света и приел монашество. След известно време брат му, който останал мирянин, поискал да посети монаха. Отишъл в Раифа и прекарал с брат си някое време. Като забелязал, че монахът се храни в деветия час (три часа след обяд), той се съблазнил и му казал: „Брате! Когато живееше в света, ти не си позволяваше да се храниш преди залез слънце.“ Монахът отговорил: „Когато живееш в света, хранех се с тщеславието, чувайки похвали от хората: те облекчаваха тежестта на подвига на моя пост.“

Един брат отишъл в Хермейската планина при авва Теодор, велик старец по живот и добродетели, и му казал: „Отче! Какво да правя? Душата ми погива?“ Старецът го запитал: „Защо е така, сине мой?“ Братът отговорил: „Когато живееш като мирянин, много постех и се упражнявах в бденията, имах обилни сълзи и умиление, усещах в себе си ревност: сега, когато се отрекох от света и станах инок, не виждам в себе си нито една добродетел.“

Старецът му казал: „Повярвай, сине мой, онова, в което си преуспявал в светския живот, е било по причина на гордостта и човешката похвала, те са ти помагали, тънко действайки в тебе. Делото ти е било неприятно Богу, и дяволът те е пренебрегвал, като не е повдигал бран срещу тебе и не е препятствал преуспяването ти. Сега, когато вижда, че си започнал война срещу него, той се е въоръжил против тебе. Но на Бога е по-угоден един псалом, произнасян сега със смирение от тебе, отколкото хилядата псалми, което си произнасял в светския живот.“

Братът казал на това: „Отче! Сега аз изобщо не постя, всички добродетели са отнети от мене!“ Старецът казал: „Брате! Стига ти и това, което имаш, търпи с благодарение, и това ще е благо за тебе“. Но братът настоявал на своето: „Сигурен съм, казвал той, че е погинала душата ми.“

Тогава старецът казал: „Брате! Понеже се опасявах да не ослабя твоето смиrenomъдрие, не исках да ти казвам това, което се чувствам принуден да ти кажа поради униението, до което си докаран от дявола. Чуй внимателно думите ми. Мнението

ти, че си имал добродетели, пребивавайки в светския живот, е породено от гордостта: така и фарисеят е погубил всичките си добри дела. Сега, когато мислиш, че нямаш нито едно добро дело, само тази твоя смирена мисъл е достатъчна за твоето спасение: така бил оправдан и митарят, който не сторил нито едно добро дело. Грешен или ленив човек, но съкрушен или смирен по сърце, е по-угоден на Бога от човека, който върши много добри дела и поради тази причина е заразен от самомнение.“

Като чул това, братът усетил в душата си утешение и разрешение на недоумението си. Той се поклонил на стареца до земи и казал: „Днес с твоята помощ е спасена душата ми“ (11, с. 336-337, ст. 1).

Всичко казано съвсем не означава, че в света не е възможно да се вършат истински добродетелни дела или че всички трябва да идат в манастир. Това също не означава, че е по-добре да оставим външните подвизи, за да не паднем в гордост и тщеславие.

Не, но това трябва да ни отрезви, трябва да ни накара да сме внимателни и предпазливи; това значи, че в човешкото общество толкова силно действат различни страсти, както казва Апостолът: похотта на плътта, похотта на очите и гордостта житейска (1 Иоан. 2:16). Светът винаги е живял с този дух, особено са се засилили в него тези пагубни страсти в наше време. Именно затова към всяко дело, което може да спечели похвала или уважение на онзи, който го върши, ако не е осолено с духа на смирението и самоунижението, винаги ще се прилепи пагубната страст на тщеславието или гордостта. Разбира се, в света е необходимо също да се подвизаваме и много да се трудим над външното си поведение, да изпълняваме много телесни добродетели и подвизи, но необходимо е през цялото време внимателно да следим сърцето си, за да не се извършва външното във вреда на вътрешното. За това трябва правилно да оценяваме значението на вътрешното и външното дело, да си изясним целта на едното и другото, да намерим точната мярка на двете.

КАК ВЪНШНОТО ХРИСТИЯНСКО ДЕЛО Е СВЪРЗАНО С ВЪТРЕШНОТО

Според учението на Светите отци онова проклятие към земята, което било изречено от Бога за наказание на Адам и потомците му, и досега лежи върху нея, затова земята сама изобилно ражда различни плевели и дървета, които не дават годни за храна плодове, а всички онези злакове и растения, които хранят тялото, човекът трябва да отглежда в пот и постоянен труд (9, т. 5, с. 206).

Но това наказание в духовен смисъл се отнася към нашето сърце. Тази земя - нашето сърце, след Адамовото грехопадение също ражда тръни и плевели, т. е. греховни чувства и помисли. За да се насади в сърцето небесният хляб - Словото Божие, за да се оживи то, да се направи способно за духовен живот, е нужен немалък труд, подвиг. За да може земята да приеме в себе си семената, тя трябва да се обработва: да се разравя, обръща, наторява, смекчава, да се премахват плевелите и да се очистват корените им; за това трябва и различни оръдия: плугове, брани, лопати. По същия начин и сърцето ни се нуждае от обработка с пост, бдение, поклони и друго угнетяване на тялото, за да се обуздаят плътските му влечения и плътските помисли на ума. Но ако при това обработване на сърцето с телесни подвизи то не усвоява Евангелските заповеди, не се поучава от тях и не се ръководи от тях, не живее с тях, тогава много повече, отколкото преди, ще ражда от себе си плевелите на тщеславие, гордост и блуд. И преораната, наторена, но незасята земя ражда още повече плевели.

Обратното: не се засяват семена в необработена почва - така и сърце, необработено с телесни подвизи, сърце с необуздани плътски влечения не може да вмести в себе си духовните насаждения и който се захване с това, ще се потруди напразно или дори може да изпадне в самопрелъстяване и бесовска прелест.

Телесните трудове са ни съществено необходими. Светите отци казват, че телесните трудове довеждат душата до смирение. Но какво отношение имат те към разположението на душата? Авва Доротей казва в отговор на този въпрос:

„Ще ви обясня това. Тъй като душата след престъпването на заповедта, се е предала, както казва свети Григорий, на прелестта на сластолюбието и самозаконието, обикнала е телесното и в известен смисъл е станала сякаш едно с тялото и сама цялата е станала плът, както е речено: „Няма Моят Дух да бъде вечно занемарван от (тия) човечи, защото са плът“ (Бит. 6:3). Бедната душа като че състрадае на тялото и му съчувства във всичко, което става с него. Затова е казал старецът, че и телесният труд довежда душата в смирение. Защото едно е разположението на душата на здрав човек, а друго - на болен, едно на гладния, друго - на наситилия се. Също така едно е разположението на душата на човек, който язди кон, друго - на седящия на престол, и друго - на оня, който седи на земята, едно е при облечения в красива дреха, а друго - на носещия вехта. И така, трудът смирява тялото, а когато тялото се смири, заедно с него се смирява и душата...“ (5, с. 48).

От тези думи добре се вижда какво трябва да бъде съответствието между вътрешния, духовния, и външния, телесния труд. Никога не бива да забравяме целта на всички наши външни подвизи: да смекчим, смирим сърцето си, да го направим възприемчиво към Словото Божие, и след това веднага да засаждаме в него духовните семена. При тази обработка на сърдечната почва трябва ясно да осъзнаваме своята мяра, своите възможности, сили, за да можем да изорем толкова, колкото ще можем да засеем и колкото е по силите ни, за да отгледаме и съберем плод.

КАК МОЖЕМ ДА СЕ ЗАБЛУЖДАВАМЕ, КАТО МИСЛИМ, ЧЕ ИМАМЕ В СЕБЕ СИ ИСТИНСКА ЛЮБОВ КЪМ БОГА

Сега да разгледаме някои външни добродетели и онези неправилни положения, върху които те могат да се основават.

Често се случва така, че човек повярвал и започнал благочестив живот, но все още неосъзнал своята дълбока духовна повреденост, изпада в мнение за себе си, че с цялата си душа обича Бога. Той започва да търси в себе си признаците на тази любов. Старае се усилено да разгори в сърцето си това чувство и сам го изобразява изкуствено такава, каквото си го представя. Понякога дяволът така тънко скрива страстните склонности на човешката душа, нейните вътрешни болести, че човек се вижда почти чист, като бял лист хартия и сам започва да рисува различни “духовни“ преживявания, които всъщност сърцето му не познава и които са много далеч от него. Тогавата той много лесно може да реши, че наистина обича Бога с цялата си душа и сърце. На Него Единия желяе да служи и само с Него живее. Но в действителност нищо таква няма. Да допуснем, че у вярващия се е появило някакво усърдие в молитвата, умът донякъде е заинтересуван от четенето на Светото Писание и Светите отци, сърцето се е насладило от някаква духовна мисъл и т.н. - та нали с всеки се случват такива духовни просветления, утешения от Бога, но ако при това човек не вижда тъмната страна на душата си, бездната на греха в себе, ако цялото му внимание бъде насочено към тези малки светли петна, в него лесно ще се създаде убеждение, че и всичко в него е светло.

От всички наставления на Светите отци, от житията на преподобните, пък и от цялото учение на Православната Църква ясно се вижда, че никой не е достигал наистина светло състояние бързо и без жестока борба.

Разбира се, на никого няма да му се обърне езикът да каже: „Аз не обичам Бога“, но всъщност най-често е точно така. И не е толкова ужасно да се види това в себе си и да се потърси пътят на тази любов, колкото е ужасно да се мисли, че ние вече обичаме Бога. Най-често под това се крие любов не към Бога, а към себе си. Ние можем да имаме мнение за себе си, някакъв идол в нашето самовъзприятие, и да си се представяме така пламтящи от ревност, любещи изцяло Бога, ненавиждащи този лукав свят и жадуващи само небесното. Когато се обикнем такива, когато мислено се облечем в тази добродетел, ние започваме тайно да въздаваме хвала на този наш идол, всичко онова, което уж творим в името Божие, от любов към Бога, всъщност задоволява нашето самомнение. От всеки подвиг този идол в нас расте, украсява се, прославя се в нас, и в нас се утвърждава такава мисъл за себе си: „Аз съм истински обичащ Бога християнин, аз съм ревностен, готов на всичко заради Бога“ и т. н. Това мнение за себе си може да дава на човека необикновен стимул за извършване на различни подвизи и външни добродетели.

Дяволът, виждайки такова самодоволно настроение на сърцето и за да укрепи още повече човека в неговото самодоволство, отклонява от него всичко свои раздражения и досаждания, с които обикновено разгаря нашите страсти, така че човек напълно престава да вижда в себе си каквито и да е сериозни греховни склонности и още повече се утвърждава в своята прелест. Той изкоренява ревностно различни незначителни свои грешки, като мисли, че именно в това се състои неговата главна духовна бран. Това именно е онази „квас фарисейски“, с която „комара прецеждате, а камилата поглъщате“ (Мат.23:24).

Всъщност, докато се насади във вярващия истинска ревност и любов към Бога, на него му предстои дълъг и скръбен път, често ще му се налага да преминава ту през каменистата пустиня на сърдечното безчувствие, ту да се потапя в студената, мръсна вода на страстите си, на нечистите помисли и осквернения; какви ли не само безумни, сатанински, нелепи склонности и пожелания няма да види в себе си - в ума, в сърцето, във всички свои вътрешни сили; колко пъти ще изпадне в униние, ще се види негоден, неспособен на нищо добро, почти враг Божи. Колко пъти ще види в себе си най-силна привързаност към земята, към най-плътското, дори към бесовските дела ще открие симпатия и съчувствие в себе си, колко пъти ще се ужаси, ще заплаче, ще се помоли, колко пъти ще падне и ще стане, преди да започнат да падат с милостта Божия тези вериги на греха от него. И така става при това, че християнинът е обновен със Светото кръщение, чрез което се изцеляват недъзите на нашето паднало естество, възстановяват се образът и подобие на Божии в него, насажда се в човека Светия Дух, унищожава се повредеността на свойствата му и т. н. Да. Но благодатното състояние на кръщението трябва да се поддържа с живот по Евангелските заповеди. Ние пък, оживели в пакибитието чрез кръщението, отново се умъртвяваме с живота по плът, живот за греха, за земни наслаждения и придобивки. Благодатта на кръщението остава бездейна, като светлото слънце, скрито от облаци, като скъпоценния талант, заровен в земята.

Тъй че не бързо и не леко достига християнинът истинска любов към Бога. Ето какво казва за това свети Игнатий:

„Доста често ние пристъпваме да служим на Бога по начин, който е противен на Божието установление, който донася на душите ни не полза, а вреда. Така някои, прочели в Свещеното Писание, че любовта е най-възвишената от добродетелите, че тя е Бог, започват и се силят веднага да развиват в сърцето си чувството на любов, да разтварят с него молитвите си, богомислието, всички свои действия. Бог се отвръща от

тази нечиста жертва - той иска от човека любов, но любов истинска, духовна, свята, а не мечтателна, плътска, осквернена от гордост и сладострастие. Бог не може да се обича по друг начин освен с очистено и осветено от Божествената благодат сърце. Любовта към Бога е дар Божий: тя се излива в душите на истинските раби Божии чрез действието на Светия Дух. Обратно, онази любов, която принадлежи към естествените ни свойства, се намира в греховната повреденост, която обхваща целия човешки род, цялото същество на всеки един човек, всички свойства на всеки от хората...

Преждевременният стремеж да се развие в себе си чувството на любов към Бога е вече самопрелъстяване. То незабавно отстранява от правилното служение на Бога, веднага въвежда в различни заблуждения, завършва с повреждане и гибел на душата...

Старият Завет разказва за страшното наказание, с което били наказани Надав и Авиуд, двамата сина Ааронови, жреци на израилския народ. Всеки от тях, е казано в Книгата Левит, взел своя кадилница, сложил в нея свое кадиво, принесъл пред Господа чужд огън, за който Господ не е заповядал. Само свещеният огън, пазещ се в Скиинята на събранието, можел да бъде употребяван при свещенослужението на израилтяните. И излязъл огън от Господа, и ги изгорил, и те умрели пред лицето Господне (Лев. 10:1-2). Чуждият огън в кадилницата на израилския жрец изобразява любовта на падналото естество, отчуждило се от Бога във всичките си свойства. С наказанието на дръзкия жрец се изобразява умъртвяването на душата, безразсъдно и престъпно принасяща в жертва на Бога нечисто възжелание. Такава душа се поражда от смърт, погива в самопрелъстяването си, в огъня на страстите си. Обратно, свещеният огън, който единствен се употребява за свещенодействие, означава благодатната любов. Огънят за богослужение се взема не от падналото естество, а от Скиинята Божия...

Разкаянието за греховния живот, мъката за греховете волни или неволни, борбата с греховните навици, усилието да бъдат победени те и тъгата за насилственото побеждаване от тях, самопринуждаването към изпълнение на всички евангелски заповеди - ето нашата участ. Ние трябва да изпросим прощение от Бога, да се примирим с Него, чрез верността си към Него да изгладим неверността, дружбата с греха да заменим с ненавист към него. На примирените е свойствена свята любов...

Усещането за любов, което си приписва грешникът, непреставаш да е потопен в греховете, усещането, което той си приписва неестествено и гордо, не е нищо друго освен една измамна, принудена игра на чувствата, безсъзнателно създаване на мечтателността и самомнението. „Всякой, който съгрешава, не Го е видял, нито Го е познал“ (1 Иоан. 3:6), Него, който е любов.

„Премъдрият Господ - казва великият наставник на монасите Исаак Сирин - благоволи с пот да ядем духовния хляб. Той е установил това не от злоба, а за да не би да не го смелим и да умрем. Всяка добродетел е майка на следващата след нея. Ако оставиш майката, раждаща добродетели, и се устремиш да търсиш дъщерите, преди да си намерил майката, тези добродетели стават ехидни за душата. Ако не ги отхвърлиш от себе си, скоро ще умреш“ (сл. 72). „Духовният разум естествено следва създаването на добродетели. И едното, и другото се предшества от страха и любовта. Страхът пък предшества любовта. Всеки, който безсрамно твърди, че може да придобие последващото, без да се упражнява предварително в предшестващото, без съмнение е положил първия камък в основата на гибелта на своята душа. От Господ е установен такъв път, че последното се ражда от първото“ (сл. 5).

Всеки казва, че желае да обича Бога; казват го не само християните, но и неправилно покланящите се Богу. Това обикновено се казва от всеки. Но при такива думи се движи само езикът, докато душата ни не усеща това, което се говори. Много от болните дори не знаят от какво са болни. Злобата е болест на душата, а прелестта - загуба на истината. Мнозина, заразени от тези недъзи, твърдят, че са здрави и биват

похвалени от другите. Ако душата не се лекува от злобата и не придобие естественото здраве, в което е създадена, ако не се възроди в здраве с Духа, невъзможно е човек да пожелае нещо свръхестествено, свойствено на Духа, защото, докато душата е болна от страстите си, тя не е способна да чувства духовното и не умее да го желае, а го желае само от слушането и четенето на Писанията. (9, т. 2, с. 52-59).

„Когато човек се сподоби да усети нещо духовно, т. е. усещане от Бога, тогава той ще разбере, че всички собствени негови духовни усещания са нищожни, съпроводени със самопрелъстяване. Пътят към обетованата земя лежи през пустинята. Като вървим през тази пустиня, трябва да знаем, че тя е пустиня, а не обетованата земя, за да не сметнем някой пустинен оазис с разкошна и богата природа за обетованата земя и по тази причина да не се лишим от нея...“ (12, ч. 2, с. 218, писмо 196).

„Съвършенството на любовта се състои в съединението с Бога, преуспяването в любовта се съпровожда с неизяснимо духовно утешение, наслаждение и просветление. Но в началото на подвига ученикът на любовта трябва да издържи жестока борба със самия себе си, с дълбоко повреденото си естество: злото, природило се чрез грехопадението към естеството, е станало закон за него, воюващ и възмуцаващ се против закона Божи, против закона на святата любов“ (9, т. 1, с. 28).

„Много подвижници, като приели естествената любов за Божествена, разгорещили кръвта си, разпалили и мечтателността си. Състоянието на разпалване лесно преминава и в състояние на изстъпление. Онези, които се намирали в разпалване и изстъпление, мнозина други сметнали за изпълнени с благодат и святост, а те, нещастните, били жертва на самопрелъстяването“ (9, т. 1, с. 129).

„Божествената ревност е огън, но той не разпалва кръвта! Той угасява разпалването в нея, довежда я до спокойно състояние. Ревността на плътското мъдруване винаги е съпроводена с разгорещаване на кръвта, с нахлуването на многобройни помисли и мечтания“ (9, т. 5, с. 212).

„Има действие на кръвта, изглеждащо на неопитните благо, духовно действие, а то не е благо и не е духовно - то е от падналото ни естество и се познава по това, че е поривисто, горещо, нарушава мира в нас и ближните. Духовното действие се ражда от мира и ражда мир... Внимавай твоите води (сърдечните чувства) да текат тихо, както е казал пророкът за водите силоамски: „Водите Силоамски текат тихо.“ Всяко разгорещено чувство е порождение на кръвта! Не го смятай за усърдие, ревност поради благочестие, любов към Бога и ближните. Не, това е движение на душата, получено в нея от нервите, кръвта. А кръвта се задвижва от душевните страсти, които са оръдия и вериги на княза на света, негов скиптър, негово владение. Пази себе си в дълбок мир и отхвърляй всичко, макар то и да изглежда на вид правилно и праведно“ (10, с. 84-85, писмо 59).

„Желаещият да пристъпи към Бога, за да Му служи, трябва да се предаде на ръководството на страха Божи... Страхът очисти човека, подготвя го за любовта: ние ставаме роби /, Трояко - казва св. Василий Велики - ние благоугаждаме на Бога: поради страха от мъките - като роби; търсейки наградата заради собствена полза - като наемници; или поради любов към Бога да творим добро заради самото добро - като синове“ (авва Доротей, поуч. 4)./, за да станем законни чада. Според очистиването от покаянието започваме да усещаме присъствието Божие; от усещането за присъствието Божие се появява святото усещане за страх...

Ако желаем да придобием любов към Бога, нека да възлюбим евангелските заповеди; да продадем нашите похоти и пристрастия, за да купим с цената на отричането от себе си, от нашето жилище - сърцето ни, което без да го заплатим, не може да ни принадлежи; да го обработим със заповедите и да намерим скритото в него небесно съкровище - любовта“ (9, т.2, с. 60-61, 68).

КАК МОЖЕМ ДА СЕ ЗАБЛУЖДАВАМЕ, КАТО МИСЛИМ, ЧЕ ОБИЧАМЕ БЛИЖНИЯ

Много често в наше време хората се заблуждават, като мислят, че е достатъчно само желание и малко усилие, за да започнат да обичат ближните с християнска любов. Колко много и красноречиво се говори днес по целия свят за любовта, всички се подканят един друг да се обединят под знамето на любовта, целият свят е опиянен от тази идея за някаква абстрактна човешка любов, надява се по този начин да разреши всичките си ужасни противоречия. В християнското учение също често се говори за любовта към ближните: заповедта за любов към ближния е поставена от Самия Господ редом с първата заповед - любовта към Бога, а всички Отци на Църквата единодушно твърдят, че любовта към ближния е основание за заповедта за любов към Бога. Но дали е една и съща тази любов, към която призовава светът и за която учи Църквата? Не! Те далеч не са едно също и по-скоро силно се различават една от друга. Показателно е, че колкото повече светът превъзнася своята любов на хората един към друг, толкова по-ненавистно е за него онова разбиране за любовта, което се преподава в учението на Православието. Както в целия свят е крайно изопачено разбирането на любовта към ближния, така и всеки човек поотделно лесно може да се заблуди и да приеме чувства, най-чужди на истинското християнство, за нещо светло, възвишено, богоугодно.

Защо се получава така? Защото хората, чули за възвишеността на любовта, за нейната святост, за това, че тя е най-високата от добродетелите и без нея всичко е мъртво, започват да я търсят в себе си и усилено да изтискват от себе си тази любов в готов вид, без да разбират, че нашето падение, нашето отдалечаване от Бога, всички онези натрупани от нас болести на душата, страсти, лоши навици и друго подобно зло в нас, най-много са повредили именно това наше свойство - да обичаме. Никакви възвишени слова и идеи за любовта сами по себе си не са достатъчни, за да възстановят в нас тази повреденост.

„Ако християнството се ограничаваше само с едното учение за любовта, то би било безполезно, защото в наличната човешка природа, повредена от греха, няма сила за осъществяване на това учение в живота. За любов говори и Старият Завет, и дори езичниците, но това не е достатъчно. Разумът признава, че заповедта за любовта е добра, но човек постоянно ще среща в самия себе си „друг закон, който воюва против закона на моя ум и ме прави пленник на греховния закон“ (Рим. 7:23). Онзи, който наблюдава движенията на своята душа, добре знае как греховете и страстите се борят с разума и колко често го побеждават. Разумът се огъва под натиска на страстите: грехът като някаква мъгла скрива от нас слънцето на истината, връзва всички добри сили на нашата душа. Може ли в такова печално състояние да ни помогне само учението за любовта? Но именно в това е силата и значението на Христовото дело, че то не се ограничава само с едното учение. На човечеството да дадени нови сили. Делото Христово се състои в създаването на „нова твар“, т. е. на Църквата. Живеещият в Църквата Дух Божи дава сили за осъществяването на християнското учение в живота. Без Църквата няма християнство; остава само християнското учение, което само не може да „обнови падналия Адам“ (17).

Така че да се търси любов извън Православната Църква, сред свършено невярващи хора или еретици, е дълбока заблуда. Но и ние самите, православните християни, не бива да мислим, че сърцето ни лесно може да се склони към изпълняването на тази заповед. Не, трябва да се пролеят пот и сълзи, много да се потрудим и да поскъrbим, преди да се появят дори слаби признаци на това, че сърцето

ни се е смекчило и умилоствило към ближния. Ако започнем внимателно да се вглеждаме в душата си, ако наистина заради Божията заповед пожелаем да обичаме ближния си, ще открием жестока съпротива в сърцето си, което ту се отзовава с каменно безчувствие, ту се озлобява и рика подобно на хищен звяр, изпуска ненавист, клевета, отмъстителност и завист, насмешка, осъждане, надсмива се над злото и препъването на ближния или се огорчава от успехите му - такова е нашето сърце, докато не се очисти чрез продължителния труд на самоукоряването, молитвите, чрез много вътрешни и външни подвизи, чрез понасянето на скърби, обиди, несправедливости и прочее. Ненапрасно свети Йоан Лествичник помества любовта на най-високото - тридесетото стъпало на своята лествица на добродетелите. Как тогава можем да мечтаем да я постигнем, като прескочим останалите двадесет и девет?

Какви ли не страсти, какви ли не само изопачавания на нашите душевни чувства не са способни да се обличат в одеждите на любов към ближния. Какви ли не пристрастия не се опитват да се представят за най-святая любов и милосърдие към ближния. Много най-отвратителни страсти получават свобода да живеят и да действат под прикритието на християнската любов. Именно различните пристрастия и привързаности към хората ни отдалечават най-много от Христа, ние винаги търсим един друг и човешкото общество, водени от всевъзможни страсти и лоши склонности, които не могат дори да се изброят. Започвайки благочестив християнски живот, ние трябва най-много усилия да насочим именно към това да освободим сърцето си от множеството такива болни душевни привързаности към хората. И тук лукавите демони се стараят да ни нашепнат някаква разнежваща, разслабваща, ласкаеща ни песничка за любов към всички хора, за милосърдие, за саможертва; по такъв начин човек може да продължава същите онези нечисти отношения, които оскверняват сърцето, като мисли, че е започнал съвсем нов живот и това, че го влече към общуване, е признак на зародилата се в него любов към ближните. Поради неразумието ни такива страсти като човекоугодието, лъжливото смирение, основаващо се на самолюбуване, привидната скромност, блуда в най-тънките, съкровени видове и др., могат да ни се сторят онзи светъл източник, от който струи милосърдието. Ние не бива да си играем на християнска любов, а да правим всичко, за да придобием в действителност тази истинска любов към ближните. Ние трябва да различаваме онова, което е кръвно и плътско, от духовното. Всичко наистина евангелско, изпълнението на всяка заповед Христова именно заради Бога, заради вечността, а не по страстно увлечение - винаги е съпроводено с борба, с усилие, с принуждаване на силите си. Чувството на умиротворение и лекота ще дойде след победата, след извършването на самия подвиг. А страстта, обратно, така въодушевява към дела на лъжливата любов, че ако се срещнат препятствия от страна на църковните правила, от установленията на Светите отци, човекът, движен от такава "любов", бърза с раздражение да ги отхвърли, като ги нарича остарели или неправилно разбрани и бърза да извърши делото на "любовта". Истинската християнска любов не се стреми да се покаже външно, тя е сдържана, търси действителната помощ към ближния не само за неговата телесна потребност, но винаги се грижи и за душата му; а плътската любов не мисли за вечността, за нея всичко главно е в този живот, нужни са й силни преживявания, ефекти, впечатления, реклама. Душевната любов е егоистична, тя обича не ближния, а самата себе си, като се утвърждава чрез ближния. Пак в душата е същият идол: „аз - милосърдният и братолюбивият“, именно той си присвоява славата за външните дела на милостинята.

Лошо е, когато човек се привързва към ближния с похотна телесна страст, с някаква тъмна и неясна привързаност, като мисли, че това е духовна връзка. И на съда ще се окаже, че много от това, което сме смятали за светлина, е всъщност мрак.

Ето отеческото учение по този въпрос. Свети Игнатий пише: „Не мисли, възлюбени брате, че заповедта за любов към ближния е била така близка на нашето паднало сърце: заповедта е духовна, а нашето сърце е завладяно от плът и кръв; заповедта е нова, а сърцето ни - ветхо.“

Естествената ни любов е повредена от падението; тя трябва да се умъртвява - така повелява Христос - и да се почерпи от Евангелието свята любов към ближния, любов во Христа.

Пред Евангелието няма цена любовта, породена от движенията на кръвта и плътските чувства.

Евангелието отрича любовта, зависеща от движението на кръвта, от чувствата на плътското сърце. То казва: „Не мислете, че дойдох да донеса мир на земята; не мир дойдох да донеса, а меч; защото дойдох да разлъча човек от баща му, и дъщеря от майка ѝ, и снаха от свекърва ѝ. И враговете на човека са неговите домашни“ (Мат. 10:34-36).

Светият Дух научава да се обича ближният свято.

В какво падение е нашето естество? Онзи, който по естество е способен горещо да обича ближния, трябва да извърши необикновено принуждаване на себе си, за да го обича така, както повелява Евангелието.

Обладаното от пристрастие сърце е способно на всякаква несправедливост, на всякакво беззаконие, само и само за да удовлетвори своята болезнена любов“ (9, т. 1, с. 123-124).

„Да умрем за естествената любов към ближния и да оживеем с нова любов към него, любов в Бога.“

„Смирението убива естествената любов. А ако тя умира от смирението, значи животът ѝ е в гордостта... В нея живее идолът “аз”, поставен на престола на крадливо промъкналото се самомнение и покриващ сякаш със завеса мнимите добродетели“ (10, писмо 86).

„Хората, оживявайки безумно един за друг, оживявайки с глупава душевна привързаност, умират за Бога, а от пепелта на блажената мъртвост, която е заради Бога, възниква като златокрил феникс духовната любов“ (10, писмо 90).

„Обичай ближния по указанието на Евангелските заповеди, но съвсем не по влечението на сърцето си. Любовта, насадена от Бога в нашето естество, е повредена от падението и не може да действа правилно. Не я оставяй да действа! Действията ѝ са лишени от непорочност, мерзостни са пред Бога като осквернена жертва; плодовете на това действие са пагубни и убийствени за душата. Обичай ближния така: не се гневи и не бъди злопаменен към него; не си позволявай да казваш на ближния си никакви укорителни, ругателни, насмешливи думи, бъди в мир с него, доколкото ти е възможно; смирявай се пред него; не му отмъщавай нито пряко, нито косвено; във всичко, в каквото можеш, му отстъпвай, отучи се от прекословие и спор, отхвърли ги като знамение на гордостта и самолюбието; говори добре за ония, които злословят за тебе; моли се за ония, които те оскърбяват, обиждат, нападат и гонят (Мат. 5:21-48). Никога, под никакъв предлог не осъждай никого, дори не съди за някой дали е добър или лош, като имаш пред очите си само един лош човек, за когото си длъжен да отговаряш пред Бога - себе си. Постъпвай с ближните така, както би желал те да постъпват с тебе (Мат. 7:1-12). Отпускай и прощавай от дълбините на сърцето си на човеците съгрешенията им против тебе, за да ти прости и Отецът Небесен твоите безбройни съгрешения... Накрая не повреждай брата си със своето многословие, пустословие, близко познанство и свободно отношение с него. Ако се държиш така с ближния си, ще покажеш и придобиеш към него заповяданата от Бога и угодната на Бога любов; с нея ще отвориш пред себе си входа към Божията любов...“ (9, т. 5, с. 66).

„Въздавай почит на ближния като на Божи образ - почит в душата ти, невидима за другите, явна само за твоята съвест. Въздавай почит на ближния, без да правиш разлика по възраст, пол, съсловие - и постепенно ще започне да се появява в сърцето ти свята любов. Причина за тая свята любов не са плътта и кръвта, не влечението на чувствата, а Бог...“ (9, т. 1, с. 127).

Сравнявайки това учение на Църквата за любов към ближния с онази безобразна, изопачена маска на любовта, която днес провъзгласява светът, може да се ужасим от нейната уродливост. Колко е ясно, че да отгледаме в сърцата си истинска любов можем само в лоното на Православната Църква, ако най-точно спазваме учението и уставите ѝ, постоянно се очистваме, освещаваме, приобщаваме с Божията благодат чрез Светите Тайнства, но по друг начин - не. Колкото все повече и повече хората отхвърлят смиреномъдрието, учението на Отците на Православието за покаянието, отдават се на самооправдание и самовеличаене, те все повече губят дори вярното понятие за истинската любов, заменят я с притворство, лицемерие, фалш.

Нека още веднъж да се обърнем тук към Господнята заповед за милосърдието. Ще приведем още едно наставление от писмата на свети Игнатий. /Поученията на този свети отец се цитират тук толкова често не поради някакво пристрастие към него, а поради това, че свети Игнатий както никой друг е положил изключителен труд по изучаването на цялото огромно богато наследство на всички свети отци на Църквата, направил е като че извлечение, събрал е най-важното и необходимото, най-съответстващото на потребностите на нашето време учение, изложил го е достъпно, ясно и обширно. Той пророчески е предвидил всички коварства на последното време и е оставил на последните християни подробно разяснение как да се спасят, как да се предпазят от примките /

„Разглеждам милосърдието, заповядано от Господа: виждам безкрайна бездна, виждам висота, недостъпна за взора. Той ни заповядва: „Бъдете милосърдни, както и вашият Отец е милосърден“ (Лука 6:36). За да се изпълни тази заповед трябва да станем толкова милосърдни, колкото милосърден е безкрайно милосърдният Господ. „Твоята заповед е безмерно широка“ (Пс. 118:96). Кой може да я изпълни изцяло на дело?...

Но аз, грешникът, мрачният грешник, колкото пъти и да погледна на себе си, винаги виждам смешение на добро и зло, дадено на човешкия род от неговия праотец, дръзко и погрешаващо вкусил от дървото на познанието на доброто и злото. На хората им се струвам милосърден; но като проверих с точност себе си, като изследвах себе си, намирам само една глупава маска на милосърдието. Милосърдства в мене тщеславието; милосърдства в мене пристрастието; мълосърдства в мене кръвта; но да ме движи към милосърдие Христовата заповед - чиста и свята - това не намирам в себе си. Когато аз, мрачният грешник, се опомня за кратък миг и пожелае да бъде милосърден съобразно заповедта Христова, виждам, че трябва да приложи към сърцето си ужасно насилие. Моят сърдечен недъг се изобличава от святата заповед! Убеждаван от нея, признавам себе си, по естество милосърден - за жестокосърдечен, човеконенавистник по отношение към Евангелието. Моето сърце е съгласно да бъде милосърдно по движението на кръвта; но да бъде милосърдно по Христовата заповед за него е разпятие...

Длъжен съм да се принуждавам към милосърдие съобразно заповедите на Евангелието, макар това да е съпроводено с насилие над сърцето, което носи в себе си заразата на греха, обща за всички човечи. Естественото милосърдие като произведение на плътта и кръвта не може да бъде Богоугодна добродетел. Нещо повече! То е враждебно на Евангелските заповеди! За посичането и умъртвяването му е донесен на земята евангелският меч. Водените от естественото милосърдие пребивават в мрак под влиянието на жестокия, всезлюбен княз на света.

Господ, Спасителят на света, по време на пребиваването Си на земята, възвестил на учениците си, че трябва да иде в Иерусалим, там много да пострада, да бъде убит и на третия ден да възкръсне. Тогава главният от Апостолите, свети Петър, движим от естественото си милосърдие, започнал да противоречи на Господа. „Милостив Бог към тебе, Господи! - казал той, - това няма да стане с Тебе.“ На тази проява на естествено състрадание, милосърдие, Господ отговорил на св. Петър: „Махни се от Мене, сатана! Ти Ми си съблазън! Защото мислиш не за това, що е Божие, а за онова, що е човешко“ (Мат. 16:22-23). Нима в устата на Богочовека думата сатана е била само укор? Пази Боже да допуснем такова богохулство! С тази дума Господ посочва, че мислите и чувствата на падналия човек се намират във властта на сатаната, макар видимо да изглеждат добри; действията на човека по влечението на неговото сърце се сливат в едно с действията на сатаната. Толкова е повредено от горестното падение нашето естество!

Трябва да умъртвим онова милосърдие, причина за което е кръвта, трябва да придобием онова милосърдие, чиято причина, чийто източник е светлата и свята Христова заповед; тя е Духът, тя е вечният живот.

Тогава пред вас ще се открие необозримо поприще за подвиг и течение. Каквото преуспяване и да постигнете в милосърдието, то ще ви се стори нищожно по сравнение с образа на милосърдие, посочен в Евангелието. Самото ви преуспяване ще ви научава на смирение, ще ви води към него. Такова е свойството на духовното преуспяване! И обратното - който не отхвърли себе си, не погуби душата си (Лука 17:33), действа по влечение на сърдечните чувства, от движението на кръвта, такъв непременно осъществява своето “аз”, вижда добро в движенията си, в действията си, оживява сам себе си, придобива малко по малко високо мнение за себе си. Като мисли да преуспее духовно, преуспява само в жестокото падение...”

Това слово на е особено ценно за нас, то може да бъде отнесено и към изпълнението на всички други заповеди, пък и изобщо към християнските добродетели. Тук ясно е посочено главното условие за правилното им изпълнение и причината за прелестта, кратко и точно е казано всичко онова, за което стана дума по-горе.

КАК ДУШЕВНАТА, ПЛЪТСКАТА РЕВНОСТ МОЖЕ ВЪНШНО ДА СЕ ПРЕДСТАВЯ ЗА РЕВНОСТ СВЯТА И БЛАГОЧЕСТИВА

Хората, които имат високо мнение за себе си, които се почитат за истински верни служители на Бога, често се разпалват от плътска, душевна ревност, започват зорко да следят околните, да ги осъждат и изобличават в различни нравствени грешки, в грешки към църковното благочиние и чиноположение. „Измамените от лъжливото разбиране за ревност неблагоприятни ревнители мислят, като се предават на нея, да подражават на Светите отци и мъченици, ала забравят, че те са ревнители - не светци, а грешници. Ако светците са изобличавали съгрешаващите и нечестивите, правила са го по Божие повеление, по свое задължение, по внушение на Светия Дух, а не по внушение на своите страсти и демони. Който се реши самоволно да изобличава брата или да му направи забележка, той ясно открива и доказва, че се е сметнал за по-благоураваем и добродетелен от изобличавания, че действа увлечен от страстта и поради прелъстяване с демонски помисли“ (9, т. 5, с. 275).

Във всеки от нас много дълбоко е скрит духът на осъждането - поради гордост, самомнение, високомерие, поради злоба и други страстни подтици ние постоянно търсим и намираме в ближния множество недостатъци, грешки, погрешности. При

това, ако започнем да се оправдаваме с ревност поради благочестието си, даваме на себе си свобода да действваме по тези страсти, започваме с разгорещеност да раздухваме картината на немощите и недостатъците на ближния, да рисуваме неговите погрешности в най-ужасен непрегледен вид, разпалваме в себе си и в другите негодувание, гняв, нетърпелив стремеж да го поправим, изобличим, хвърляме се да го научим на ум и разум, дори да го унижим, като си мислим, че сме движени от благочестието. Такава лъжлива, болезнена ревност винаги довежда до подозрителност, мнителност, клевета, жестокост, ненавист, към вреда за душата.

Мнозина са забелязвали, че когато ближният не приема изобличението ни, сляпата ревност довежда злопаметство и отмъстителност спрямо него, а когато ближният се покорява, се поражда тщеславие и самодоволство.

Голямо бедствие е, когато разгорещени ревнители дръзват да се намесват в църковните дела, когато поради влечението на страстното си сърце и разпален ум мислят да поправят това, което може да бъде поправено само чрез действието на особена Божия благодат, чрез посредничеството на най-достойните, свети хора, пред които ясно са открити съдбите Божии. Колко много беди в духовния живот идват от такава измислена, болезнена загриженост от благочестието на ближните, от дръзката попечителност за духовното устроение на вярващите около нас, когато самите ние далеч още не сме устроени, нямаме мир в душата си, далеч сме от любовта към Бога и ближните.

ПОЛЕЗНО ЛИ Е ЗА НАЧИНАЕЩИЯ ХРИСТИЯНИН ДА УЧИ БЛИЖНИТЕ ПО ВЪПРОСИТЕ НА ВЯРАТА

На основата на същата недуховна ревност, на тщеславното разгорещаване, на самомнението често израства страстта към учителстване. Стана нормално в наше време всеки да наставлява и поучава ближния, макар че много често учители стават такива, които сами не са направили дори няколко стъпки в християнския живот, а само са надникнали към него през откренатата врата. Колко често сега човек, прекарал живота си в неверие и грехове, след като се е покаял и малко е променил начина си на живот, няколко пъти е отишъл на църква или е прекарал ден-два в манастир, научил е някои закони и християнски възгледи и се е запознал с някои църковни порядки и правила, веднага започва да учи, да изобличава своите близки - приятели, роднини, да ги упреква в неверие, в нецърковност, дори да ги обвинява в служение на сатаната и прочее.

Често се случва новообърналият се, току-що оставил греховния живот човек да започне веднага да поучава, изобличава, поправя близките си, усилено да ги обръща към вярата, но скоро сам да се препъне, да падне и да се върне към предишния греховен живот; а онези, които е изобличавал, като го виждат в такова жалко състояние, приписват на самото християнство безполезност и немощ и сами още повече се отвръщат от Църквата и от Бога.

Повечето от нас, щом прочетат нещо поучително или забележат някаква интересна мисъл, разсъждение от духовните книги, веднага бързат да предадат това на ближния, за да го научат, да го вразумят, бързат да му дадат съвет да приложи едно или друго правило на Отците, макар и сами да не са ползвали още тези правила и нямат намерение да ги ползват.

Колко често сега повярвалите живеят не с вярата, а осъзнават само отделни моменти от християнската наука, претълкуват ги, съобщават ги на ближния, без сами да се възползват от това богатство. Колко разпространено е сега явлението целият

религиозен живот на човека да започва и завършва само в главата, без да достига до сърцето: религиозните познания влизат чрез слуха, чрез разума, въртят се в ума, преразглеждат се, преосмислят се, често се преправят по свой начин и веднага чрез езика се изнасят навън, подават се на околните като нещо, като че ли почерпено от истинския духовен опит, от самия живот. Но такова знание, неизпитано, неизстрадано в деятелен живот, в борба, е празно. Човек, който поучава не от духовния си опит, а от книжно знание, по думите на Исаак Сирин (сл. 1) е подобен на художник, който обещавайки вода на жадния, я рисува с бои върху стената. Бедата е още и в това, че преждевременно посветилият се на учителство, сам остава без плод, това увлечение силно му пречи да се занимава със себе си, да вижда своите немощи, да търси собственото си изцеление.

И пак: в основата на такова неправилно учителство лежи тщеславието, самомнението, гордостта на ума. Също така тук може да действа склонността към безделие, стремежът да се избегне тежкия труд на вътрешната борба със себе си и да се замени тази работа с по-лека - да се вразумяват другите. Целият свят винаги е бил и сега е болен от тази страст. Всички поне малко открояващи се с ума си личности винаги са се стремили да учат и обръщат хората към своите измислици; всички философи, религиозни мислители, основоположници на ересите са се стараели усилено да разпространяват своите ереси; всяка религиозна секта желае да завлече повече хора в мрежите си. Значи може да има безброй безблагодатни стимули, подтици към това да се проповядва и да се увличат другите в своята вяра. Именно затова ние не бива да се доверяваме на тези наши вътрешни "ревностни" пориви - да наставяме всички на истинния път, както това са вършели по Божията благодат Светите апостоли и Светите отци - светилниците на Църквата. Много вероятно е, злите страсти, които се крият вътре в нас, да ни подтикват да пренесем грижите за спасението на душата ни върху грижи за спасението на другите. Така те получават възможност свободно да живеят в нашето сърце и като спасяваме другите можем сами да погинем. „Братя мои! Недейте мнозина става учители, като знаете, че по-голямо осъждане ще получим“ - казва апостол Иаков (Иак. 3:1).

Ето какво казват за това Светите старци:

Един старец казал: „Не почвай да учиш преждевременно, иначе през целия си живот ще пребъдеш недостатъчен по разум“ (11, с. 368, ст. 134).

Авва Пимен Велики: „Да се поучава ближният, е също толкова противно на смиреномъдрието, както и да се изобличава той“ (11).

Авва Исаия е казал: „Опасно е да учим ближния преждевременно, за да не изпаднем в онова, от което предпазваме ближния с учението. Падащият в грях не може да научи на това как да се пада в него“ (11, с. 131, ст. 74).

Пак той: „Стремежът да учим другите поради признаването, че сме способни на това, служи като причина за падането на душата. Онези, които се ръководят от самомнението и желаят да извеждат ближния до състоянието на безстрастие, довеждат душата си до бедствено състояние. Знай, че наставлявайки ближния си да върши едно или друго, ти действаш сякаш с оръдие, с което разрушаваш своя дом, докато се опитваш да устроиш дома на ближния“ (11, с.12, ст. 217).

Исаак Сирин: „Добре е да се богословства заради Бога, но по-добре е за човека да се направи чист за Бога. По-добре е за тебе, ако си сведущ и опитен, да бъдеш немногословен, отколкото от остротата на ума си, подобно на река, да изливаш учения. По-полезно е за тебе да се погрижиш за това да възкресиш мъртвата си от страстите душа чрез движение на помислите ти към Божественото, отколкото да възкресяваш мъртви.

Мнозина са вършели чудеса, възкресявали са мъртъвци, трудили са се за обръщането на заблудени и са творили велики чудеса: от техните ръце мнозина са били доведени до Богопознанието и след това те, които са оживотворявали другите, са падали в мерзки и гнусни страсти, умъртвявали са себе си и за много други са станали съблазън, когато деянията им са станали явни, защото още са били с душевен недъг и не са се грижели за здравето на душите си...“ (2, сл. 36).

„Дори и да изкупиш стотици роби християни от робство от нечестивите и им дадеш свобода, това не ще те спаси, ако сам пребиваваш в робството на страстите“ (7, гл. 1).

„Когато човек достигне мирно устройство, тогава може от себе си и върху другите да излива светлината на просветления разум“ (житие на преподобния Серафим Саровски, 1 август).

„Благовестието и проповедта не само не са първият, но и изобщо не са никакъв дълг на вярващия. Първият дълг на вярващия е да очисти себе си от страстите...“ (13).

„Тщеславието и самомнението обичат да учат и наставляват. Те не се грижат за достойнството на своя съвет! Те не мислят за това, че могат да нанесат на ближния неизлечима рана с нелеп съвет...“ (9, т. 5, с. 77).

„Но за съвет, за ръководство не е достатъчно да бъдем благочестиви, трябва да имаме духовен опит, а най-вече - духовно помазване...“ (9, т. 4, писмо 18).

„Ако човек, преди да се очисти с Истината, се ръководи от своето вдъхновение, ще изпусна за себе си и за другите не чиста светлина, а смесена, измамна, защото в сърцето му живее не просто добро, а добро, повече или по-малко смесено със злото“ (10, писмо 51).

Авва Исаия казал: „Откъде мога да знам дали съм угоден Богу, за да кажа на брата си: постъпи така или иначе. Самият аз още се намирам под игото на покаянието поради греховете си“ (11, ст. 121, ст. 19).

Добрите чувства са мълчаливи. Излияния чрез думи търсят повече „егоистичните чувства, стремящи да изкажат онова, което ласкае нашето самолюбие и което би ни показало, според нас, в по-добра светлина“ (7).

„Всеки от нас трябва повече да се грижи за самия себе си, за своята душа и за собствената си душевна полза, защото според словото на Апостола всеки от нас ще отговаря Богу за себе си. При нас затова се получава бъркотия, защото всички ние сме по-склонни да вразумяваме другите и се стараем не само да убеждаваме, но и да разубеждаваме и да докажем с много различни аргументи...“ (Из писмата на преподобния Амвросий Оптински).

„Още не съм успял да започна подвижите на благочестието, а вече съм заразен от тщеславието. Още не съм встъпил в предверието, а вече мечтая за вътрешното светилище. Още не съм положил началата на Богоугодния живот, а вече изобличавам ближните си. Още не съм познал що е истина, а искам да бъде наставник на другите. Душо моя! Всичко ти е дарувал Господ - способност за разбиране, разум, познание, разсъждение - познай полезното за себе си. Как мечтаеш да дадеш светлина на другите, когато самата ти още си потопена в тъма? Лекувай най-напред себе си, а ако не можеш, оплаквай слепотата си“ (2).

И така, както се вижда от словата на Светите отци, да се поучава, ръководи, наставлява, е дело, полезно не за всеки, макар и да изглежда славно и похвално. Да се задълбочаваме в познаването на своите немощи, да търсим лек за тях, е най-важното дело за всички.

ПОЛЕЗНО ЛИ Е ЗА НАЧИНАЕЩИЯ ХРИСТИЯНИН ДА РАЗМИШЛЯВА ЗА ВИСОКИ ДУХОВНИ ВЪПРОСИ

Онзи, който поема по пътя на вярата, е застрашен от такава опасност: вместо изучаването на прости и необходими за него правила и основи на деятелния християнски живот да се отклони във високоумие, да започне да изучава сложни духовни въпроси, като се старее с немощния си разсъдък да постигне онова, което не се познава разсъдъчно; да дръзне тънко да изследва Светото Писание, да тълкува тайнствените пророчества. Нашият ум е толкова болен и повреден, че именно на него не бива да се дава свобода да решава важни духовни въпроси, но с просто и почти детско вярващо око трябва да се приема готовата, подробно изяснена духовна наука, преподавана от Църквата и Светите отци. Много опасно е човек сам, с неочистен разум и без да разбира самите основи на вярата, да дерзае да достигне корените на сложните и дълбоки истини.

„Вяра не сляпа, но виждаща, е не тази, която разсъждава за въпросите на вярата, а която искрено и непоколебимо вярва, основавайки се на убеждението, че Бог така е заповядал да се вярва, както детето без разсъждение вярва на думите на баща си и майка си... По същество разсъждението не придава нищо на силата и значението на вярата. Напротив, онзи, който в делото на вярата започне да дава повече тежест на своето съображение и разсъждение, намалява значението на своята вяра пред Бога, както намалява силата на виното, когато в него се долива вода. Онзи, който придава голяма тежест на разсъждението си, вярва на разума си, а не на Бога. И всъщност тук няма вяра...“ (13, писмо 2).

„Когато умът, още не очистен от покаянието, още блуждаещ в областта и мрака на падението, още непросветен и не воден от Светия Дух, дръзне сам, със собствени сили от мрака на гордостта да разсъждава за Бога, тогава непременно ще изпадне в заблуждение. Такова заблуждение е богохулство. За Бога ние можем да знаем само това, което Той поради великото Си милосърдие е открил пред нас“ (9, т. 1, с. 495).

„Не бъдете разумни и многосведущи. За Бога е по-приятна младенческата реч на умаляващата се от виждането на множеството си немощи душа, отколкото красноречивото витийство на душа, горда от самомнение“ (10, писмо 3).

„Онзи, който размишлява за високи неща, не може да избегне заблуждението и като си мисли, че живее духовен живот, стои далеч от пътя на спасението. По-малко полезно е да се познае подробно небето и земята, отколкото да се познаят собствените недостатъци и съгрешения.“ (12, писмо 84).

„Дяволът често влага в нас високи, тънки и изумителни мисли, особено на онези, които са остроумни и бързи във високоумието. И те, увеличайки се от удоволствието да имат и разглеждат такива високи помисли, забравят да пазят чистотата на сърцето си и да се вслушват в смиреното мъдруване за себе си и истинското самоумъртвяване. Обвързвани от веригите на гордостта и самомнението, те си правят идол от ума си, а вследствие на това малко по малко, без сами да усещат, изпадат в помисъл, че вече нямат нужда от съвета и вразумлението на другите, тъй като са свикнали във всяка нужда да прибегват до идола на собственото си размишление и съждение“ (7).

А ние постоянно изпадаме във високоумие. При това удивително е, че разумът на съвременните хора никак не желае да се удовлетвори от онези разяснения на духовните истини, които дава православното учение, на мнозина те изглеждат прекалено странни и невъзможни, за сметка на това пък лесно си приемат такива чужди на християнското учение измислици, които поразяват с фантастичната си нелепост и отсъствието на всякакъв здрав смисъл.

Свойството на падналия разум е такова, че той често почита безумието за най-висока мъдрост, а истинската мъдрост осмива. Затова за християнина е много важно да обучи наново разума си на простота и смиrenomъдрие. Духовните книги трябва да се изучават само с цел да се възползваме от това знание за душата си, а не за да се показваме с него учени пред хората.

Много е опасно сами да тълкуваме Свещеното Писание, да се опитваме да постигнем с ума си разбиране на неясните за нас мисли в книгите на Светите отци - в такъв случай демоните често ни нашепват изопачени понятия и ние можем доста да навредим на себе си, пък и на другите. За всичко непонятно трябва да търсим поучение от онези, които добре са изучили Светите отци или като четем тълкуванията на светците. Трябва да отбележим, че почти всички ереси са започнали именно от неправилното тълкуване на Свещеното Писание. За начинаещия християнин не е и нужно да разбира в детайли много въпроси.

Важно е да си изясним и това, че духовната мъдрост се открива само в опита на дейния християнски живот, познава се според духовния ръст, според очистването на ума и сърцето, а не от усъвършенстването на разума, както става в земните науки и мъдрувания. Затова трябва по-често да търсим поучението от Светите отци, които през целия си живот са вървели по този път и на дело са изпитали тайнствената духовна наука.

КОГА ПОСЛУШАНИЕТО НЕ Е УГОДНО БОГУ

Всички добре знаят колко е важно послушанието в духовния живот, колко опасно е самочинието и самонадеяността. Авва Доротей казва: „Аз не зная друго падение освен това, когато човек следва самия себе си. Видиш ли паднал, знай, че е следвал самия себе си. Няма нищо по-опасно и по-гибелно от това... Няма по-нешащни и по-близки до гибелта хора, отколкото онези, които нямат наставник по Божия път. Листото винаги отначало бива зелено, цветущо, красиво, но после постепенно изсъхва, пада и накрая бива потъпкано от нозе. Така и човек, неуправляван от никого, отначало винаги е усърден в поста, бдението, безмълвието, послушанието и другите добродетели, след това усърдието му малко по малко охлажда и той, като няма никого да го наставлява, поддържа и възпламенява в него това усърдие, неусетно увяхва, пада и накрая става подвластен роб на враговете, които вече правят с него каквото поискат“ (5, поучение 5).

Но и послушанието бива истинско, духовно, а бива и плътско, човекоугодно. „Истинското послушание е послушание на Бога, на Единия Бог. Онзи, който не може сам да се подчини на такова послушание, си взема за помощник човек, по-добре познаващ послушанието Богу“ (10, писмо 90). И работата е именно в това човекът, когото слушаме, наистина ясно да разбира волята Божия и да има трезвен поглед върху душевния живот, в противен случай той може да ни навреди. Също така е нужно да се различава подчинението, отсичането на своята воля и послушанието. Ние трябва да се подчиняваме не само на църковните, но и на гражданските власти в това, което не нарушава законите на нашата вяра; да отсичаме волята си сме длъжни почти винаги и във всичко, доколкото това е възможно, не само пред хората, но и пред обстоятелствата, като вярваме, че всичко около нас става по Промисъла Божи. Разбира се, и това трябва да извършваме с разсъждение, да различаваме вредните за душата неща от безвредните и ако има опасност да се повреди душата, не само да не се скланяме пред чуждата воля, но и настойчиво да се съпротивляваме. Същото отсичане

на своята воля е необходимо и по отношение към недуховните ръководители, към които сме принудени да прибягваме - във всичко, което не ни вреди. Но по важни въпроси, определящи насоката на самия ни духовен живот, на такива наставници вече не бива да се доверяваме - с такива въпроси можем да се обръщаме само към онези духовни лица, които наистина (ние трябва да сме уверени в това) са верни на Православието и имат ясен духовен поглед, добре познават светоотеческото учение. Само към такива духовници може да имаме истинско послушание. Сляпо да се доверим на човек с изопачено разбиране на православното учение, значи сами да унаследим това изопачаване; това значи да станем изпълнители вече не на Божията воля, а на повредената човешка воля, независимо от това дали този наставник е монах, иерей или архиерей.

Отците казват: „Всекиму бъди послушен във всяко добро дело, само не следвай любостяжателните, или сребролюбците, или светолубците, за да не бъде послушанието ти дяволско“ (2, сл. 9).

„Ползвай се от такъв съветник, който, изпитал всичко сам, умее търпеливо да обсъжда онова, което изисква разсъждение и в твоето дело, и вярно може да ти посочи наистина полезното за тебе“ (2).

„За съвет, за ръководство не е достатъчно човек да бъде благочестив, трябва да има духовен опит, а повече от всичко - духовно помазване. Такова е учението на Писанието и Отците по този въпрос. Благочестив, но неопитен съветник може по-скоро да смути, отколкото да донесе полза“ (9, т. 4, писмо 18).

„В този смисъл завещава и Апостолът: „не ставайте роби на човеци“ (1 Кор. 7:23). Той повелява слугите самото служене на господарите да вършат духовно, не като “човекоугодници”, а като “роби Христови”, като изпълняват волята Божия във външното служене на човеците (Еф. 6:6). „У човеци ли сега търся благоволение, или у Бога? - казва Апостолът. - Или на човеци искам да угаждам? Ако бях още угаждал на човеци, не щях да бъда Христов раб“ (Гал. 1:10).

„От истинското послушание се ражда и истинското смирение: истинското смирение се осенява от Божията милост. От неправилното и човекоугодническо послушание се ражда лъжовно смирение, отчуждаващо човека от Божиите дарове и правещо от него съсъд на сатаната“ (11, с. 116).

Особено бедствено става положението тогава, когато послушникът се старае да подражава на такова пълно послушание, на пълен отказ от разсъждение и подчинение на словото на наставника, както това е било у древните Отци, когато и самите ръководители, и ръководените от тях са били водени от Духа Свети. В наше време пък почти не се срещат такива хора, които биха могли безпогрешно да ръководят и наставляват, още повече има много такива учители, които сами се заблуждават в най-важните въпроси на вярата. Беда е, когато ученик на такъв учител започне да приема всяка негова дума и като съвършена истина и точно да следва казаното от него.

„Послушанието е чудо на вярата! “ Да го извършва може само един Бог. И вършили са го онези човеци, на които свише е бил даден този дар от Бога. Но когато хората поискат със собствени усилия да постигнат това, което се дава единствено от Бога, тогава трудовете им са суетни и напразни: тогава те приличат на онези строители от Евангелието, които започват зданието, без да имат средства за завършването му“ (9, т. 4, писмо 54).

„Изучавай Божественото Писание - казва Симеон Нови Богослов - и писанията на Светите отци, особено деятелните, за да можеш като свериш с учението им с учението и поведението на твоя учител и старец, да ги виждаш като в огледало и да ги разбираш: съгласното с Писанието да усвояваш и задържаш в мисълта си; лъжливото и

лошото да разпознаваш и отхвърляш, за да не бъдеш измамен. Знай, че в наши дни са се появили много измамници и лъжеучители“ (1, т. 5, ст. 33).

Свети Игнатий (Брянчанинов) казва за послушанието на старците в древното монашество, че “такова послушание не е дадено на нашето време. Преподобният Касиан Римлянин казва, че египетските Отци са твърдели, че добре да управляваш и да бъдеш управляван е свойствено на мъдрите, и са определяли, че това е велик дар и благодат на Светия Дух. Необходимо условие за такова послушание е духоносният наставник, който по волята на Духа би умъртвявал падналата воля на подчинилия му се в Господа, а в тази паднала воля би умъртвявал всички страсти.

Очевидно е, че умъртвяването на падналата воля, извършвано така величествено и победоносно чрез волята на Духа Божи, не може да се извършва чрез падналата воля на наставника, когато самият наставник още е роб на страстите“ (9, т. 5, с. 71).

Под маската на послушанието могат да се крият и различни пристрастия, дори похотна страст. Изобщо всичко безмерно, неосолено от духа на истинското смирение и богоугождение, непременно се осквернява от някаква нечистота, става посмешище на бесовете.

КАКВИ ПРЕЛЕСТИ ЗАСТРАШАВАТ УПРАЖНЯВАНЕТО В МОЛИТВАТА

Горчивата участ да се отклонят в самопрелъстяване и прелъстяване от злите духове дебне онези, които мечтаят да достигнат високи молитвени състояния, като при това имат не истинска ревност, а ревност плътска, душевна. Такива подвижници дяволът лесно завлича в своите мрежи. Неправилното упражнение в молитвата е неразделно от самопрелъстяването, от което израства и бесовската прелест.

Много подробно разглежда различните видове прелест, които се получават при неправилна молитва, свети Игнатий в „Беседи на старец с ученика му“. Ще приведем тук основните мисли от тази статия.

„Всички видове бесовска прелест, на които се подлага подвижникът в молитвата, възникват от това, че в основата на молитвата не е положено покаянието, че то не е станало източник, душа, цел на молитвата...

Покаянието и всичко, от което то се състои, като: съкрушение или болеене на духа, плач на сърцето, сълзи, самоосъждане, памет и предусещане за смъртта, съда Божи и вечните мъки, усещане за Божието присъствие, страх Божи - те са дарове Божи, безценни дарове, дарове първоначални и основни, залози да по-високите и вечни дарове. Без предварителното им получаване подаването на следващи дарове е невъзможно. „Колкото и възвишени да са нашите подвизи - казва св. Иоан Лествичник, - ако ние не сме придобили съкрушено сърце, те са и лъжливи, и напразни“ (сл. 7)...

Най-опасният неправилен начин на молитва е този, когато молещият се съчинява по силата на въображението си мечти или картини, като ги заимства наглед от Свещеното Писание, а всъщност - от своето собствено състояние, от своето падение, от своята греховност, от своето самопрелъстяване - с тези картини ласкае своето самомнение, тщеславието, високоумието си, своята гордост, лъже себе си... Свети Симеон Нови Богослов описва молитвата на мечтателя и плодовете ѝ така: „Той издига към небето ръце, очи и ум, въобразява в ума си божествените съвещения, небесните блага, чиновете на светите ангели, селенията на светиите, накратко - събира във въображението си всичко, което е чувал в Божественото Писание, разглежда това по време на молитвата, отправя очи към небето, с всичко това възбужда душата си към

божествено желание и любов, понякога пролива сълзи и плаче. Така малко по малко се възгордява сърцето му, без той да разбира това с ума си; въобразява си, че извършващото се е плод на Божествената благодат за неговото утешение и моли Бога да го сподоби винаги да пребивава в това възношение. Това е признак на прелест. Такъв човек, дори и да безмълства в съвършено безмълвие, не може да не изпадне в изстъпление на ума и лудост. Ако ли пък не се случи това с него, не му е възможно никога да постигне духовен разум и добродетел или безстрастие. По такъв начин са се прелъстили виждащите светлина и сияние с тези си телесни очи, усещашите благовония с обонянието си, чуващите гласове с ушите си. Едни от тях са беснували и ходели умопобъркани от място на място; други приели беса, преобразен като светъл ангел, прелъстили се и пребивавали неизправни до края си, като не приемали съвет от никого от братята си; други пък, подучвани от дявола, убивали сами себе си; едни се хвърляли в пропасти, други пък се удавили. И кой може да изброи различните прелъстявания от дявола, които са неизясними?...

Нашето свободно произволение се скланя, привлича към прелестта: защото всяка прелест ласкае нашето самомнение, нашето тщеславие, нашата гордост.“

Свети Игнатий дава поучителни примери за такава бесовска прелест поради развитието на мечтателност при молитвата.

„Един чиновник, живял в Петербург, извършвал усилен молитвен подвиг и поради това достигнал необикновено състояние. Той се обърнал за духовен съвет към един старец, монах в един манастир. Разказал му за своите видения - че постоянно вижда при молитвата светлина от иконите, чувства благоухание, усеща в устата си необикновена сладост и така нататък. Като изслушал тези разкази, монахът попитал чиновника: „Не ви ли е минавала през ума мисълта да се самоубиете?“ „Ами да - отговорил чиновникът, - дори бях с хвърлил във Фонтанка, но ме измъкнаха.“ Оказало се, че чиновникът употребявал начина на молитва, описан от св. Симеон. Той разгорещавал въображението и кръвта си, при което човек става много способен към усилен пост и бдение. Към състоянието на самопрелъстяване, избрано произволно, дяволът присъединил и свое, сродно на това състояние действие - и човешкото самопрелъстяване преминало в явна бесовска прелест. Чиновникът виждал светлина с телесните си очи: благоуханието и сладостта, които усещал, също били чувствени. Противоположно на това, виденията на светците и техните свръхестествени състояния са напълно духовни: подвижникът ставал способен на тях не преди да се отворят очите на душата му чрез Божествената благодат. Монахът започнал да уговаря чиновника да остави употребявания от него начин на молитва, обяснявайки и неправилността на начина, и неправилността на състоянието, в което той изпада. Чиновникът се възпротивил ожесточено на съвета. „Как да се откажа от явната благодат!“ - възразил той. Той изглеждал жалък и някак смешен. Задал на монаха и следващия въпрос: „Когато от обилна сладост устата ми се изпълни със слюнка, тя започва да капе на пода: не е ли грешно това?“ Наистина намиращите се в бесовска прелест възбуждат съжаление към себе си като хора, които не са на себе си и се намират по ум и сърце в плен на лукавия, отхвърления дух. Те представляват смешна гледка, биват осмивани от овладелия ги лукав дух, който ги е довел до състояние на униженост, прелъстявайки ги с тщеславие и високоумие. Прелъстените не разбират нито своя плен, нито странностите на поведението си, колкото и очевиден да е този плен и това странно поведение.

Когато чиновникът си отишъл, друг монах, присъстващ на разговора, запитал стареца: „Защо ти дойде на ум да попиташ чиновника за опит за самоубийство?“ Онзи отвърнал: „Както сред плача по Бога идват минути на необикновено успокояване на съвестта, в което се състои утешението на плачещите, така и сред лъжливото

наслаждение, доставяно от бесовската прелест, идват минути, в които прелестта сякаш се разобличава и показва себе си такава, каквата е. Тези минути са ужасни! Горчивината им и породеното от нея отчаяние са непоносими. По това състояние, в което довежда прелестта, най-лесно би могъл прелъстеният да я познае и да вземе мерки за изцелението си. Уви! Началото на прелестта е гордостта, а плодът ѝ е преизобилната гордост. Прелъстеният, смятащ себе си съсъд на Божествената благодат, презира спасителните предупреждения на ближните. Междувременно припадъците на отчаянието стават все по-силни и по-силни, накрая то се превръща в изстъпление на ума и се увенчава със самоубийство“.

„С мен се случи - разказва по-нататък свети Игнатий - случай, достоен да бъде описан. Посети ме веднъж атонски иеросхимонах, който беше дошъл в Русия да събира пожертвувания. Седнахме в моята приемна килия, и той взе да ми говори: „Помоли се за мене, отче: аз много спя и много ям“. Когато ми говореше това, усетих излъчващия се от него жар, и затова му отговорих: „Ти не ядеш много и не спиш много; но няма ли в теб нещо особено?“, и го помолих да влезе във вътрешната ми килия. Като вървах пред него и отварях вратата, мислено молех Бога да дарува на гладната ми душа да се ползвам от атонския иеросхимонах, ако той е истински раб Божи. И наистина забелязах в него нещо особено. Във вътрешната килия ние пак седнахме да беседваме и аз започнах да го моля: „Стори милост, научи ме на молитва. Ти живееш в най-първото монашеско място на земята, сред хиляди монаси: в такова място и сред такова многобройно събрание монаси непременно трябва да има велики молитвеници, които да знаят молитвеното тайнодействие и да го преподават на ближните, по примера на Григорий Синаит и Палама, по примера на много други атонски светилници“. Иеросхимонахът незабавно се съгласи да бъде мой наставник и - о, ужас! - с най-голяма разгорещеност започна да ми предава горепосочения начин на възторжена, мечтателна молитва. Видях, че той е страшно разпален (кръвта и въображението му са разгорещени), че той е в самодоволство, във възторг от себе си, в самопрелъстяване, в прелест! Като го оставих да се изкаже, започнах малко по малко в ролята си на наставляем да му предлагам ученията на Светите отци за молитвата, като цитирах „Добротолюбие“ и молех да ми обясни това учение. Атонецът изпадна в пълно недоумение. Видях, че изобщо не е запознат с учението на Отците за молитвата! Докато беседвахме, му казах: „Внимавай, старче! Докато живееш в Петербург, не вземай квартира на горен етаж, търси непременно жилище на долния.“ - „Защо така?“ - възрази атонецът. „Защото - отговорих аз, - ако решат ангелите, когато внезапно те издигнат да те пренесат от Петербург на Атон, ще те вземат от горния етаж и ще те изтърват, и ти ще се пребиеш до смърт, ако пък те понесат от долния и да те изтърват само ще се удариш.“ „Представи си - отговори атонецът, - колко пъти вече, докато стоя на молитва, ми идва жива мисъл, че ангелите ще ме грабнат и ще ме пренесат на Атон!“ Оказа се, че иеросхимонахът носи вериги, почти не спи, малко яде, чувства в тялото си такъв жар, че и зимно време не се нуждае от топли дрехи. Към края на беседата ми хрумна да постъпя по следния начин: започнах да моля атонца да изпита върху себе си като постник и подвижник начина за молитва, преподаден от Светите отци, който се състои в това, умът по време на молитва да бъде съвършено чужд на всякакво мечтание, изцяло да внимава в думите на молитвата и да се ограничава и вмести в тях. При това сърцето обикновено съдейства на ума с душеспасителното чувство на тъга поради греховете... „Когато го изпитах върху себе си - казах на атонца, - съобщи и на мен за плода на опита; за мен самия такъв опит е неудобен порази разсеяния живот, който вода“. Атонецът на драго сърце се съгласи с предложението ми. След няколко дни дойде при мен и рече: „Какво направи с мен?“ - „Защо?“ - „Когато опитах да се помоля с внимание, заключвайки ума си в думите на молитвата, всичките ми видения

изчезнаха и аз вече не мога да се върна към тях.“ По-нататък в беседата с аtoneца аз вече не виждах онази самонадеяност и дързост, които личаха в него при първата ни среща и които обикновено се забелязват в хора, намиращи се в самопрелъстяване, въобразяващи за себе си, че са святи или постигат духовно преуспяване. Аtoneцът изяви дори желание да чуе моя убог съвет за себе си. Когато го посъветвах да не се отличава по външния начин на живот от другите иноци, защото това води до високоумие, той свали от себе си веригите и ми ги даде. След месец пак дойде при мене и каза, че жарът в тялото му е изчезнал, че се нуждае и от топли дрехи и спи много повече. При това той каза, че в Атон мнозина и дори от онези, които са придобили слава на святост, употребяват онзи начин на молитва, научават на него и другите...”

„Внимателната молитва изисква самоотверженост, а на това малцина се решават. Заключениеят в себе си с внимание, намиращият се в състояние на недоумение от виждането на своята греховност, неспособният на многословие и изобщо на ефекти и актьорство изглежда на непознаващите неговия тайнствен подвиг някак странен, загадъчен, недостатъчен във всички отношения. Лесно ли е да се пренебрегне мнението на света! И как светът да познае подвижника на истинската молитва, когато самият подвиг на света е напълно неизвестен? Друго нещо е намиращият се в самопрелъстяване! Не яде, не спи, не пие, през зимата ходи само в расо, носи вериги, има видения, учи и изобличава всички с дръзка наглост, без правилност, без полза и смисъл, с кръвно, веществено, страстно разпалване и то само поради това горестно, гибелно разпалване. Истински светец! Отдавна е забелязан вкусът и стремежът на човешкото общество към такива.

По-голямата част от подвижниците на Западната Църква, провъзгласени от нея за велики светци след отпадането ѝ от Източната Църква и след отстъплението на Светия Дух от нея, са се молили и получавали видения, разбира се лъжовни, именно по посочения начин. Тези мними светци са пребивавали в най-ужасна бесовска прелест... Поведението на латинските подвижници, обзети от прелест, винаги е било фанатично, поради необикновеното веществено, страстно разпалване. В такова състояние се е намирал Игнатий Лойола, основателят на иезуитския орден. Неговото въображение е било толкова разпалено и изтънчено, че стигало само да поиска и да приложи някакво усилие, и пред очите му се явявали, по желание, или раят или адът. Явяването на рая и на ада не се е извършвало само с едното действие на човешкото въображение: то се е извършвало от действието на демоните, присъединяващи своето обилно въздействие към недостатъчното човешко действие, съчетаващи действие и действие, допълващи ги, на основата на свободното произволение на човека, избрал и усвоил за себе си това лъжливо направление...”

Светецът описва и друг вид неправилна молитва:

„Както неправилното действие на ума въвежда в самопрелъстяване и прелест, също така и сърцето чрез неправилно действие въвежда в тях. Колкото са изпълнени с безразсъдна гордост желанието и стремежът да се виждат духовни видения с ума, неочистен от страсти, необновен и невъзсъздаден от десницата на Светия Дух, така са изпълнени със същата гордост и безразсъдство желанието и стремежът на сърцето да се наслади на свети, духовни, божествени усещания, когато то още изобщо не е способно на такива наслаждения. Сърцето, когато се сили да вкуси божествената сладост и другите божествени усещания и когато не ги намира в себе си, прелъстява, мами и погубва себе си, навлизайки в областта на лъжата, в общение с бесовете, подчинявайки се на тяхното влияние, поробвайки се на тяхната власт. Само едно от всички усещания на сърцето в неговото състояние на падение може да бъде употребено в невидимото богослужение: мъката за греховете, за греховността, за падението, за гибелта си, наричана плач, покаяние, съкрушение на духа...”

На всички е известно какво душевно бедствие е постигнало иудейските книжници и фарисеи поради неправилното им душевно настроение: те са станали не само чужди на Бога, но и Негови фанатични врагове, богоубийци. Подобно бедствие постига и онези подвижници на молитвата, които са отхвърлили от подвига си покаянието, които се силят да усетят наслаждение, възторг: те развиват своето падение, стават чужди на Бога, встъпват в общение със сатаната, заразяват се с ненавист към Светия Дух. Този вид прелест е ужасен: той е също толкова пагубен за душата, както и първият, но е по-малко явен: той рядко завършва лудост и самоубийство, но решително развърта ума и сърцето. Според докарваното от него състояние на ума Отците са го наричали “мнение”. Обладаният от тази прелест въобразява за себе си, съчинява “мнение” за себе си, че притежава много добродетели и достойнства - дори че изобилства с даровете на Светия Дух. „Мнението не допуска да бъде човек мним“, е казал св. Симеон Нови Богослов. Имащият мнение за себе си, че е безстрастен, никога не ще се очисти от страстите, имащият мнение, че е изпълнен с благодат, никога не ще получи благодат, а онзи, който има мнение, че е свят, никога не ще постигне святост. Необикновена горделивост се появява в болните от тази прелест: те сякаш са упоени от себе си, от своето състояние на самопрелъстяване, виждайки в него благодатното. Те са пропити, преизпълнени с високоумие и гордост, като се възприемат, впрочем, смирени от мнозина, които съдят по лицето, а не могат да отсъдят по плодовете...

Няма спасение без покаяние, а Бог приема покаянието само на такива, които за приемането му ще продадат цялото си имущество, тоест ще се отрекат от всичко, което лъжливо са усвоили чрез “мнението”.

Заразени от прелестта на “мнението” се срещат много често. Всеки, който няма съкрушен дух, който си признава някакво достойнство и заслуги, не се придържа неотклонно към учението на Православната Църква, а разсъждава за някой догмат или предание произволно, по свое усмотрение или по инославно учение, се намира в тази прелест.

Трябва внимателно да се наблюдаваме, за да не припишем на самите себе си някакво добро дело, някакво похвално качество или особена природна способност, дори благодатно състояние, ако сме възведени в него, накратко, за да не признаем някакво собствено свое достойнство.

Разбира се, съществуват и духовни състояния, създавани от Божествената благодат, при които се вкува духовна сладост и радост, състояние, в което се откриват тайните на християнството, в което в сърцето се усеща присъствието на Светия Дух, в което Христовият подвижник се сподобява с духовни видения, но такива съществуват само в онези християни, които са достигнали християнско съвършенство, предварително са очистени и подготвени за това от покаянието. Постепенното действие на покаянието изобщо, изразявано с всички видове на смирението, особено от молитвата, принасяна от нищетата на духа, от плача, постепенно отслабва в човека действието на греха. За това е необходимо доста дълго време... Борбата със страстите е изключително полезна: тя най-много от всичко довежда до нищета на духа. Когато страстите много отслабнат - това става най-вече към края на живота - тогава малко по малко ще започнат да се появяват духовни състояния, безкрайно различни от състоянията, въобразявани от “мнението”. Духовните дарования се раздават с Божествена премъдрост, която наблюдава словесният съсъд, който трябва да приеме в себе си дара, да може без вреда за себе си да понесе силата на този дар. Новото вино разкъсва ветхите мехове! (Мат. 9:17). Може да забележим, че в наше време духовните дарования се раздават много умерено, съобразно с онова разслабление, от което е обхванато християнството изобщо. Тези дарове удовлетворяват почти единствено

потребностите на спасението. Обратно, “мнението” разпръсква своите дарове в безмерно изобилие и с огромна прибързаност.

Общ признак на духовните състояния е дълбокото смирение и смиреномъдрие, съединено с предпочитане на всички ближни пред себе си, с предразположеност, евангелска любов към всички ближни, със стремеж към неизвестност, към оттегляне от света...“ (9, т. 1, с. 230-258).

От тази много важна, задълбочена, основна статия на владиката Игнатий тук са цитирани само някои откъси с цел да се посочи само общият характер на онези опасни и възможни отклонения, които се срещат на молитвения път. Тези, които пожелаят по-дълбоко да разберат причината за прелестта, нека задължително да прочетат тази статия.

Но тук ще отбележим още нещо поразително, което ще ни накара да бъдем още внимателни в духовния живот.

Свети Игнатий, навярно както никой друг от Светите отци особено детайлно и точно изследва природата на прелестта в различните ѝ видове, той използва целия опит на древното монашество, за да разкрие всевъзможните хитри бесовски примки, да предпази от тях последните християни, на които им предстои да водят духовна бран в период на особени изкушения, когато ще е необходима особена разсъдливост и внимание, за да не погинем. Но ето доказателство за това, че само знание без смирение на сърцето не ще помогне да се избегне тази опасност: оказва се, че дори от самото учение за смирението и покаянието злите духове могат да извличат оръдия за себе си.

Неотдавна се случи следното: нашият манастир бе посетен от един инок, който няколко години преди това беше живял в пустинни места, сред отшелници, в послушание при някакъв старец. Този старец извършвал необичайното дело на плача и това дело преподавал на своя ученик. (В тази пустиня имало и още няколко монаси, които споделяли това учение и извършвали същите опити.) И така инокът започна да споделя опита си с братята от манастира, с разгорещеност взе да говори за значението на покаяния плач, за това, че той е главното дело на монаха, че само в плача е спасението и т. н. Цитираше наизуст много изказвания на Светите отци за сълзите, особено се позоваваше на учението на свети Игнатий за плача и покаянието, припомняше си по памет цели негови писма; с една дума, изложи обширно, основателно, стройно учение за покаяния плач, наистина много подобно на учението на Светите отци на Църквата по този въпрос. Той убеждаваше монасите, че човек трябва да се принуждава към плача, че сълзите се дават чрез особен молитвен труд и подвиг на самоотрицанието и нежелането на себе си и т. н. Слушайки инока, братята не можеше да не се съгласят с думите му, но и много-много не се доверяваха на тази негова разпаленост. Накрая той предложи да покаже този способ за покаен плач, който практикували в пустинята старците. Но при това стана ясно, че трябва да се излезе по-далеч навън от обителта - в планината, за да не се смутят останалите братя от манастира. Това предизвика съмнението на монасите и те отказаха да присъстват на такива странни опити. Разговорът замря. Инокът отиде да се поразходи. Мина известно време, всеки се занимаваше със своята работа. Изведнъж от хълмовете около манастира се разнесе някакъв странен вой, смразяващ кръвта стон, стенание; ехото разнасяше тези звуци по клисурата, от скала към скала. Братята зарязаха работата си и в недоумение се заслушаха. Неведнага разбраха, че това е делото на плача, че по такъв начин инокът се моли с Иисусовата молитва. Живеейки някъде в безлюдна пустиня, сред скали и гори, в малки килийки, разположени далеч една от друга, онези монаси, към които принадлежеше и нашият гост, се отдавали на такива страшни вопли, всеки ден по много часове, огласяйки околностите със стонове и ридания, проливайки сълзи и накрая падайки в изнемога. И това истерично занятие, основано на раздраване на

нервите и самоупоение, им се струвало истински покаен подвиг, преподаден от Светите отци. (Наистина при свети Игнатий има такива съвети относно плача, които донякъде напомнят това, на което учат тези “старци”: „За иноците със здраво телосложение е възможно и полезно по-усилено да се принуждават към плач и сълзи; особено в началото на подвига те трябва да произнасят думите на молитвата с плачевен глас, за да може душата, заспала в смъртен сън от греховното упоение, да се събуди при гласа на плача и сама да усети чувството на плач. Така е плакал могъщественият Давид: „Викам от мъките на сърцето си“ (Пс. 37:9), и казва за себе си, че “рика” подобно на лъв, огласящ пустинята с вопъл, в който са страшни и изразяването на силата, и на скръбта. За гласна молитва и плач е нужно уединение, поне килийно: това дело няма място сред братята. От животописите на Светите отци се вижда, че онези от тях, които са имали възможност, са се занимавали с гласен плач, който понякога неволно се чувал извън стените на килията, макар и те да са се грижели всяко тяхно дело да остава тайна...“

Безусловно това е свето учение, предадено от Светите отци, но какъв опасен повод може да бъде намерен, за да се извлече от това наставление само външното и без смиреномъдрие и истинско съкрушение в греховете да се изпадне в нервно, кръвно, истерично дело, да се поставят за самоцел разпалените, прекомерни движения на душата, да се опива човек от това състояние и да се почита за велик подвижник, подобен на древните Отци./

Колко чудно е, че такава най-силна форма на прелъстяване е свила гнездо там, където на пръв поглед всичко е против нея. Така Антоний Велики духовно е видял всички мрежи на дявола, разхвърляни по света, и е възкликнал: „Горко на човешкия род. Кой ще може да се освободи от тези мрежи?“ На това му било отговорено: „Смиреномъдрието спасява от тях, и демоните дори не могат да се докоснат до него“ (11, с. 43, сл. 202).

ЗАЩО ИДВАТ СЪЛЗИТЕ И КОГА ТЕ СА ПРАВИЛНИ

При Светите отци намираме за плача много и най-възвишени слова и наставления. Те признават дара на плача и сълзите за един от най-големите дарове Божии, съществено необходими за нашето спасение. Причината за сълзите е разбирането и осъзнаването за своята греховност, за нищетата на духа. Сълзите като дар Божи са признак на Божията милост, признак за приетото и приемано от Бога покаяние. Но и плачът, както и другите духовни дела, може да има невярна основа, може да произтича от най-различни страстни помисли и чувства. „Сълзите като свойство на падналото естество, са заразени от недъга на падението, подобно на всички други свойства. Някой е особено склонен към плач по природа и при всеки удобен случай пролива сълзи: такива сълзи се наричат естествени. Има и греховни сълзи. Греховни се наричат онези сълзи, проливани от греховни подбуди. Такива сълзи обилно и с лекота проливат хора, отдадени на сладострастието. Сълзи, подобни на сълзите на сладострастните, проливат и намиращите се в самопрелъстяване и прелест: обилно се проливат сълзи поради тщеславие, лицемерие, притворство, човекоугодие. накрая - пролива ги и злобата“ (9, т. 1, с. 194).

Иоан Лествичник казва: „Значението на сълзите, особено за новоначалните, е тъмно и непостижимо, те се пораждат от много и различни причини: от естеството, от Бога, от неправилна скръб и от скръб истинска, от тщеславие, от блудна страст, от любов, от помненето за смъртта и от много други подбуди (4, сл. 7, стр. 32). С богоугодния плач често се преплита най-гнусната сълза на тщеславието: и това

благочестиво познаваме от опит, когато видим, че плачем и се отдаваме на гнева“ (4, сл. 7, ст. 26).

„Ако в онези, които мислят, че плачат за Бога, виждаме гняв и гордост, трябва да смятаме сълзите им за неправилни: „Какво общо има между светлината и тъмнината?“ (4, сл. 2, ст. 29). Който вътрешно се гордее със сълзите си и в ума си осъжда неплачещите, такъв е подобен на изпросилия от царя оръжие срещу врага и убиващ с него самия себе си (4, сл. 7, ст. 44). Често се случва, че сълзите са повод да се възгордеят лекомислените; затова на някои те не се дават. Такива, като се стараят да ги придобият и не ги намират, окайват себе си, осъждат се и се измъчват с въздихания и жалби, с печал на душата, дълбоко съкрушение и недоумение. Всичко това безопасно заменя за тях сълзите, макар че те за свое благо не смятат това за нищо (4, сл. 7, ст. 47). Не вярвай на сълзите си, преди напълно да се очистиш от страстите си: защото виното, което направо от точилото е затворено в съда, още не е надеждно“ (4, сл. 7, ст. 35).

Свети Теофан Затворник казва: „Има сълзи от слабостта на сърцето, от много мек характер, поради болест и някои насила се докарват до плач, има сълзи и от благодатта. Цената на сълзите не се определя от количеството вода, изтичаща от очите, а от това какво става в душата при тях и след тях. Като нямам благодатта на сълзите, не се наемам да разсъждавам за тях, само се досещам, че благодатните сълзи са свързани с много промени в сърцето. Главното е, че тогава сърцето трябва да гори в огъня на съда Божи, но без болка и парене, а с умиление, идващо с надежда от престола на милосърдния Бог, съдещ греха и милващ грешника. Също така мисля, че тези сълзи трябва да идват вече към края на трудовете, не външните, а трудовете за очистване на сърцето - като последно умиване или изплакване на душата. И още - те са не за час, не за ден или два, а за години. Още има, казват, някакъв плач на сърцето без сълзи, но също тъй ценен и силен, както и сълзите. Последният е по-добър за онези, които живеят сред хора, които могат да видят това“ (14, писмо 2).

Да обърнем внимание на това как Светите отци се пазят от тщеславието във всяко духовно дело: дори такъв велик подвижник, затворник и молитвеник като епископ Теофан (28 години затвор, последните 11 от тях всеки ден служи литургия), казва за себе си, че няма дара на сълзите и поучава за това дело с такова смирение, сякаш сам не се е сподобил с плача, а научава за него само от другите. Разбира се, на този Свети отец е бил открит този дар, но именно непризнаването на опитното познаване на плача, толкова смиреното отношение към себе си е свидетелство за истински покаен дух. Отец Моисей е казал: „Когато плачем, нека не възвисяваме гласа във въздихание, за да не знае лявата ръка какво прави дясната. Лявата е тщеславие“ (1, с. 287, ст. 2).

Също така при Светите отци се среща и такъв важен съвет: онези сълзи, които нямат духовна основа, произлизат от естеството или дори от греховни подбуди, трябва веднага да се променят към богоугодно, правилно настроение, като променяме самите си помисли, докарващи сълзите, т. е. да се сещаме за нашата греховност, неизбежната и неизвестна смърт, за съда Божи - и да плачем вече поради тези причини (9, т. 1, с. 194).

Но при това: „Чудно нещо! - забелязва свети епископ Игнатий. - Онези, които поради естествена склонност са проливали потоци на безразсъдни, безсмислени и безплодни сълзи, също както и тези, които са ги проливали от греховни подбуди, когато поискат да плачат богоугодно, внезапно откриват в себе си необичайна сухост, не могат да извикат дори една капчица от окото си. От това разбираме, че сълзите от страх Божи и от покаянието са дар Божи, че за получаването им трябва да се погрижим първо да придобием причините за тях.“ А „причина за сълзите е виждането и осъзнаването на своята греховност“ (9, т. 1, с. 194), както вече казахме.

Ще приведем още няколко слова на същите Отци.

Епископ Теофан: „Избави ни, Господи, от възторжени молитви. Възторжите, силните движения с вълнение, са просто кръвни душевни движения поради разпалено въображение. За тях Игнатий Лойола е написал много ръководства. Хората достигат до такива възторзи и си мислят, че са достигнали до високи състояния, докато те са просто сапунени мехури. Истинската молитва е тиха, спокойна и такава е тя на всички степени. При Исаак Сирий са посочени висшите степени на молитвата, но не се говори за възторзи (14, писмо 14).

Епископ Игнатий: „Трябва да се държим в равно, тихо, спокойно състояние, в нищета на духа, като се стараем да се отдалечаваме от всички състояния, получавани поради разпалване на кръвта и нервите. Не се бий в гърдите, нито в главата, за да изтръгнеш сълзи: такива сълзи идват от потресението на нервите, те са кръвни, не просвещават уча, не смекчават сърцето. Очаквай покорно сълзи от Бога... Ще дойде тиха, чиста сълза, ще промени душата, не ще се промени лицето, от нея няма да ти се зачервят очите - кротко спокойствие се разлива по цялото ти лице“ (10, писмо 88).

КАКВО ЗНАЧИ “ДА СЕ ТРУДИМ БЕЗРАЗСЪДНО”

Трябва да кажем още няколко думи за телесните трудове, такива като физическия труд, изпълнението на някакво послушание в манастира или в храма, постът, стоенето на молитва, поклоните, бденията и други външни подвизи. Всеки християнин трябва ясно да прецени своето състояние - физическо и духовно - всеки трябва да си подбере упражнения, духовни битки, подходящи конкретно за него. Затруднението се състои в това, че за този правилен избор на именно свои рецепти за всяка душа, на свои лекарствени средства, с които може да се лекуват именно нейните болести, е нужен опитен лекар, който познава това дело, а такива има малко. Сега все по-често човек грабва всички известни нему действени средства и усилено започва да ги приема без всякаква представа за показанията им. Така правят с поста, молитвата, бдението, телесните трудове, като мислят, че колкото повече и по-интензивно се прилагат те, толкова по-бързо се постига успех в делото. Но тези дела са добри само тогава, когато се извършват с точно премерена мяра, с точно, правилно настроение, когато с употребяващият ги внимателно следи за това какво действие имат те в сърцето: дали то се смирява с тези трудове, дали се смекчава, дали става по-податливо за духовни занимания или напротив - разпалва се от страстни увлечения, опива се със самодоволство, напоява се с тщеславие, гордост, показва се пред хората, става надменно и се ожесточава чрез тези подвизи. Външните подвизи много лесно създават това състояние на превъзнасяне пред другите, тъй като те се виждат, забелязват се, ние самите не можем да не забелязваме своите външни изключителни действия, тщеславието обича да пее “за слава” на тези геройства. От неправилни подвизи, несъответстващи на целите, тоест - на смирение на сърцето, се ражда самовлюбеност и егоизъм. Свети Теофан казва: „Егоизъмът се образува от външни подвизи без внимание към помислите... Който върши само външни подвизи, а не се вслушва в себе си, той изпада в егоизъм: направи известен брой поклони и седне, та мечтае: е, днес се потрудохме. Виждате ли - угодихме на Бога. Или пък не се нахрани до насита и мисли - така са правели и всички светци, тоест направо да го причислим към тях(в Минея)... и прочее. Външните подвизи са съществено необходими, но да се спираме само и единствено на тях е беда!“ (14, писмо 28).

Преди всичко трябва да се страхуваме да вършим каквото и да е за показ; така египетските монаси, когато някоя тяхна добродетел е ставала известна, вече не я признавали за добродетел, а като че за грях (11, с. 185, ст. 1).

Авва Исидор Пилусийски казал на монасите: „Подвизавайки се успешно в поста, не е превъзнасяйте от това. Ако пък се тщеславие от вашия пост, по-добре ще е за вас е да ядете месо: не е толкова вредно за монаха употребата на месо, колкото гордостта и надменността“. (11, с. 22, ст. 6).

„Бъде ревностен, но в душата си - казва Йоан Лествичник, - никак не показвай това във външното обръщение, нито с вид, нито с някоя дума, нито със знак. И дори съкровената ревност следвай не иначе, а тогава, когато вече си престанал да унижаваш ближния. Ако пък не си въздържан в това, бъди подобен на братята си и със самолюбието си не се различавай от тях“ (4, сл. 4, ст. 81-82).

„Тъй като всичко прекомерно подхранва тщеславието, и когато самите добри дела ни карат да сме надменни, тогава най-спасителното лечение става за нас смъртоносна отрова“ (4, Бележки).

Авва Исаия казал: „Ако извършваш молитвите и подвизите със смиреномъдрие, като недостоен, те ще бъдат благоприятни Богу. Ако пък си спомниш за другия - спящия и нерадеещия, и се превъзнесеш в сърцето си, напразен ще е трудът ти“ (11, с. 119, ст. 10).

Авва Евтимий: „Ако някой от новоначалните се опитва явно и всенародно да надмине брата си в пост и сърдечно съкрушение, изпада в най-лошия грях. Първи грях е: „Ако принудиш немощно тяло към дело, превишаващо силите му, и с това влагаш в душата си помрачаване и ѝ донасяш смущение, а не полза“ - казва Исаак Сирий (2, сл. 85).

Авва Евагрий предава изречението на някой си старец: „Всеки подвиг трябва да бъде благовременен и съразмерен. Наложеният ненавременно и несъразмерно със силите подвиг може да се издържи само за кратко време, а всяко дело, извършвано за кратко и после оставено, е повече вредно, отколкото полезно“ (11, с. 98, ст. 6).

Описвайки дивните подвизи на Светите отци в едно общезитие, св. Йоан Лествичник прави извода: „Да се учудваме на тези свети трудове, е похвално дело, да ревнуваме за тях, е дело спасително, а да желаем изведнъж да станем подражатели на техния живот - безразсъдно и невъзможно“ (4, сл. 4, стр. 42).

„Нашите добродетели трябва задължително да са примесени с нечистотата, произлизаща от нашите немощи. Не бива от душата си, от сърцето си да искаме повече, отколкото те могат да дадат. Ако поискате преко силата им, те ще рухнат, а умерен оброк ще могат да дават до кончината ви; задоволявайки се с това, вие ще се усъвършенствате до самата си смърт и не ще умрете от глад“ - пише свети Игнатий (10, писмо 21).

Ще приведем още едно много важно наставление за външния и вътрешния подвиг на свети Игнатий, изложено в едно негово писмо, където особено ясно се разглежда същността на този въпрос: „Някои хора са така устроени от Създателя, че трябва със строг пост и други подвизи да спират действието на силната си плът и кръв, и с това да дадат възможност на душата да действа. Други пък изобщо не са способни на телесни подвизи: те трябва всичко да извършат с ума си, при тях душата сама по себе си, без всякаква подготовка се намира в непрестанна дейност. Тя трябва само да се залови за духовните оръдия. Бог се явява на човека в мислената чистота, независимо дали човек я е достигнал с телесен и душевен подвиг или само чрез душевен. Душевният подвиг може и сам, без телесния, да извърши очищение; телесният пък, ако не премине в душевен, е напълно безплоден, повече вреден, отколкото полезен: удовлетворявайки човека, не му дава да се смири, а напротив, довежда го до високо

мнение за себе си като подвижник, различен от другите немощни човеци. Впрочем, телесният подвиг, извършван с истинско духовно разсъждение, е необходим за всички надарени със здраво и силно телосложение, и общото иноческо правило е да се започва с него. По-голямата част от Христовите труженици след продължително упражняване и затвърдяване в него, започват да разбират умствения подвиг, който непременно трябва да увенчава и подвизаващия се телесно, без което телесният подвижник е като дърво без плод, само с листа.

На мен и на теб е нужен друг път (продължава епископ Игнатий, обръщайки се към инока, до когото пише - самият владика е имал много болести, понасял е тежки телесни неразположения): относно тялото си ние трябва да запазваме благоразумно равно отношение, да не изнуряваме телесните сили, които са недостатъчни за носенето и на общи иночески подвизи. Цялото ни внимание трябва да бъде насочено към ума и сърцето: умът и сърцето трябва да бъдат поправени според Евангелието Ако пък изтощаваме телесните сили поради празна, кръвта ревност към телесните подвизи, умът ни ще ослабее в битката с въздушните духове, с владетеля на тъмата на този век, с поднебесните, падналите сили, ангелите, низвергнати от небето. Умът ще трябва поради слабостта на тялото да изостави много силни, съществено необходими нему оръжия - и да понесе безмерна щета...“ (10, писмо 92).

Много ценен съвет: с телесните трудове ние трябва да подготвяме в себе си почвата за умствения посев и за сърдечното дело и преди всичко да се стараем да запазим ревността си. Постът, бдението, молитвата - всичко трябва да върви равномерно, размерено, спокойно, без изпадаме в една или друга крайност. Тогава се създават прекрасни възможности за вътрешно дело, за внимание и трезвение. В същото писмо намираме такъв съвет към същия иннок: „В молитвения си подвиг бъди свободен... Не гони количеството на молитвословията, а качеството им, тоест произнасяй ги с внимание и страх Божий... Ти трябва с умерен външен живот да запазиш тялото си стабилно и здраво, а самоотверженост да проявиш в отхвърлянето на всички помисли и усещания, противни на Евангелието. Нарушаването на равномерността ще наруши целия ред и цялото еднообразие на занятията, които са необходими за подвижника“ (пак там).

Подобен съвет относно поста намираме при свети Теофан: „Не странете от поста. Той е добро дело. Само че по малко... Трябва да се прави така, че след хранене всичко в душата да остава както и преди, т. е. и същата топлина на сърцето, и същата светлина в мисълта. Това е мярката“ (14, писмо 27). Най-вероятно със същата мярка могат да се измерват и всички други наши дела.

„Вижда се, че на нашето време вече не са дадени силни, действени външни подвизи; за това говорят и мнозина от последните Отци на Църквата, пък и при древните намираме същите пророчества за последните християни: че ще живеят много слаб живот, дори и монасите, но ще се спасяват чрез търпеливото понасяне на скърби и изкушения. Разбира се, и сега ще се намерят мнозина смели хора, способни на високи подвизи - но ще се намерят ли такива, които са способни разумно да се възползват от тях?! Външните подвизи все повече и повече се изместват от вътрешни, не по-малко трудни, а вътрешните все повече се заменят с тежки скърби и изкушения, които обграждат християнина от всички страни. Положението на истинските християни все повече ще напомня положението на тримата еврейски юноши във вавилонската пещ, обгърнати от страшния ревящ пламък и само по чудо неизгарящи в него. Да се запази правилно, кротко, безропотно, молитвено вътрешно състояние, да се запази сърцето от скверните на беснуващия се свят, да не се предава Православието - ето нелекия подвиг на нашето време. Сега вече въпросът е не да бъдем “добри” или “лоши” православни

християни, въпросът сега е: ще се запази ли нашата вяра изобщо? Мнозина няма да я запазят...“ (19) - пише един наш съвременник - отец Серафим Роуз († 1982).

Друг съвременен отец, игумен Никон († 1963), казваше: „Светите угодници ни обясняват, че в последните времена монашество няма да има изобщо или тук-там ще се запази само външно, но без монашеското дело. Няма да има никакви собствени подвизи на търсещите Царството Божие. Ще се спасяват само с понасяне на скърбите и болестите. Защо няма да има подвизи? Защото в хората няма да има смирение, а без смирение от подвизите ще има повече вреда, отколкото полза, те дори могат да погубят човека, тъй като неволно предизвикват високо мнение на подвизаващите се за себе си и пораждат прелест. Само с ръководството на много опитни духовни хора биха могли да бъдат допуснати едни или други подвизи, но сега такива няма, не могат да се намерят. Ръководител е Самият Господ и книгите отчески, за който ги има и може да ги разбира. Как ръководи Господ? - Допуска гонения, оскърбления, болести, дълги старини с тегоби и немощи. Без смирение човек не може без вреда за себе си да получи и някакви дарове Божии. Ето защо е предсказано, че в последните времена поради усилилата се гордост хората ще се спасяват само с търпение в скърбите и болестите, а подвизите ще им бъдат отнети“ (16, с. 116, стр. 132-133).

Очевидно онези, които сега истински търсят спасение за душата и искат да се предпазят от различни съблазни и прелести, трябва да живеят най-скромен живот, да вършат всичко много внимателно и размерено, особено да се пазят от всичко показно и изпъкващо, да ненавиждат в себе си тщеславието, по възможност да крият своите подвизи от хората. Ние отново се връщаме към времената на сякаш тайното, съкровено християнство, трябва да крием добродетелите си, но не поради гонения от езичници, а поради гоненията на страстите и лъжата - както вън, така и вътре в нас.

След всичко казано трябва да отправим още едно предупреждение: мнозина от нас, след като ясно видят слабите си сили, неспособността към правилно понасяне на силни, действени външни подвизи, като охладят своя първоначален душевен плам, основан на самонението, могат да изпаднат в друга крайност: изобщо да изоставят външните трудове и упражнения, във всички случаи, когато се изискват усилия и борба със себе си, отсичане на волята си, самоотречение, да отбягват тази битка, като се оправдават с немощта си и казват: „Ние сега сме слаби, сега времената са други, ако започнем да се принуждаваме, ще изпаднем в прелест“, или: „Какво може да се иска от нас? Поне да не грешим тежко, а другото - както дойде!“ и т. н. Ленивият, разслабен, своеволен човек може с радост да възприеме подобни на посочените по-горе изказвания на Светите отци, за да оправдае своето бездействие, със спокойна съвест да се отдаде на небрежение и покой, като си мисли че за спасението му е достатъчно само едно такова “смирено” самовъзрение. Но всъщност такова смирение може да бъде лъжливо. Истински се смирява от своята немощ само този, който не жали себе си, възискателен е към себе си, бодърства, но при това се натъква на своята немощ и познава чрез това своето падение. Към такива именно са отправени предложените съвети, за да удържат тази ревност в тях в рамките на полезното. На безделника пък, който постоянно търси покой и безгрижност, оправдавайки се с немощта си, ще напомним други изказвания на Отците.

Антоний Велики казва: „Непрестанно бодърствувай над себе си, за да не бъдеш прелъстен и въведен в заблуждение, за да не изпаднеш в леност и нерадение, за да не бъдеш отхвърлен в бъдещия век. Горко на ленивите! Наближава краят им и няма кой да им помогне, няма за тях надежда за спасение“ (11, с. 18, стр. 135).

Авва Исаия, отшелник: „Постарай се да ненавиждаш всичко от света и самия телесен покой, защото те те правят враг Божи. Както воинът, който има противник, се

сражава с него, така и ние трябва да се сражаваме с тялото, като не му даваме да се разнежда и разслабва от излишно успокоение“ (11, с. 130, стр. 65).

Свети Игнатий „Подвижникът трябва да поддържа здравето и силите на тялото си толкова, че то да запазва способността си да служи на Бога. Прекомерното развиване на здравето и угоеността на тялото довеждат до тежко плътско състояние, възбуждат в него скотоподобни движения и влечения с непреодолима сила, отнемат от него цялата способност за духовни усещания. Онзи, който прави тялото си леко посредством умерен пост и бдение, ще постигне най-крепко здраве и ще го направи способно да приеме в себе си духовните движения, т. е. действието на Светия Дух“ (11, с. 132-133).

Свети Теофан: „Онзи, който се държи както подобава, се труди без да жали себе си, като внимава за и съгрява в сърцето си религиозни чувства. Щом, обаче, започне да страни от трудовете на Богоугождението, веднага следва блуждаене на мислите и охлаждане на сърцето. Ако не спре, бързо изпада в безделие и безгрижност, в безчувствие и разсеяност. Това е душевен паралич - или потъване на душата в смъртта“ (13, писмо 86).

„Навсякъде е потребно нам - казва св. Иоан Златоуст - усърдие и голямо разпалване на душата, готово да се опълчи срещу самата смърт, иначе е невъзможно да получим Царствието“ (Беседа 31 на Деяния).

„Не само плътският грях, но всякакво угаждане на плътта в храна, пиене, сън, покой, положение или пресича духовните движения, или намалява тяхното напрежение“ (13, писмо 14).

„Жаленето на себе си върви ръка за ръка със самоугодието и изобщо със самолюбието и е корен на всички послабления, отпускания, равнодушие и безгрижие. Чували ли сте израза: живеещият в нас грях? - Именно това е самосъжалението с неговата свита. Ако поне от време на време го облажавате, то винаги като паралич ще разбива всяко придобито с предишни трудове добро“ (13, писмо 49).

„Истина е, че самосъжалението и самоугодието не всеки тласкат към видимо лош живот, но така или иначе правят целия живот неплоден. Който страда от тях, той не е нито горещ, нито студен - никакъв“ (13, с. 286).

„Грехът, живеещ в нас - корен и източник на всички грехове - е самосъжалението или самолюбието. Първородни дъщери са му самосъжалението и самоугодието. Чрез първото той винаги довежда до второто и устройва ред и характер на живот, противоположен на Богоугождението. Не мисли, че това е на вид явно грешен живот. Не! Такъв живот и изправен, само че целият се води от самоугодието. Самосъжалението и самоугодието допускат дела, отнасящи се към Богоугождението, но със задължителното условие те да не нарушават техния покой или да хранят и тях. Някой може да е и благочестив, и добродетелен, а всъщност да е изтъкан от самоугодието. Такива ще чуят на съда: „Не ви познавам!“... Ние сме си определили да вършим това и това, осъзнавайки го като нужно в делото за устроението на спасението, и затова угодно на Бога, а след това се отказваме от него, не поради друго, а защото ни е жал за себе си, жал ни е от съня си да отнемем по нещо, жал ни е да оставим малко храна, жал ни е да се потрудим за себе си и прочее... Като съжалим себе си, оставяме и делата, които по съвест сме сметнали за нужни за нас в делото на спасението. Следователно в тези действия преминаваме от Богоугождение и спасение към самоугодие, действваме преко онова, което сме си определили... Надявали сме се и Царствието да получим и спокойно да живеем така, както си искаме: а това е несъвместимо. При св. подвижници навсякъде се казва, че онзи, който иска да върви както трябва по пътя на спасението, трябва да се врене на смъртта - не на никакви нищожни лишения, а на лишаване дори от самия живот, за да стои докрай в наченатото дори да пожертва живота си... Ако ти се поддаваш на самосъжаление, то значи още не

си отрекъл себе си, още и крачка не си направил по пътя следом след Христа Господа. Само мисли и думи си имал за това, а делото още не е дошло“ (13).

Исаак Сирий: „Началото на помрачаването на ума първо се вижда в леността към Божията служба и молитва. Защото ако душата не отхвърли първо това, няма друг път към душевното прелъстяване, когато пък тя се лиши от Божията помощ, удобно пада в ръцете на противниците си...“ (2, сл. 2).

„Пазете се от бездействие: защото в него е скрита сигурна смърт - и без него не е възможно да паднем в ръцете на ония, които се домогват да ни пленят. В бъдния ден Бог ще ни съди не по псалмите, не защото сме оставили молитвата, а затова, че с тази небрежност отваряме вход пред бесовете. А когато си намерят място и влязат, те ще заключат дверите на очите ни, тогава мъчителски ще изпълнят върху нас това, което се подлата на Божие осъждане и най-жестоко наказание...“ (1, т. 2, с. 516, ст. 229).

„Пази се да не си угаждаш в малкото, за да не стигнеш до угождение в голямото и до големи падения. И малката небрежност, както е казал някой, нерядко води до големи опасности. И в малкото и незначителното бъди винаги трезвен - ето в това е мъдростта“ (1, т. 2, ст. 239).

Свети Игнатий: „Свойството на човешките пожелания е такова, че е необходимо да се научим да ги побеждаваме в дреболиите. Който се научи да побеждава дребните пожелания, обуздава и големите. Победеният от малките пожелания непременно ще бъде победен и от големите. Невъзможно е да се преодолеят нито страстите на възделението, нито страстите на гнева, ако не се научим да побеждаваме изобщо всички пожелания, чрез което единствено се изправя повредената воля“ (11, с. 449).

Теофан Затворник: „Ревностното богоугождение е радостно, окриляващо духа шествие към Бога. Без него може да се развали цялото дело. Трябва всичко да се върши за славата Божия, въпреки живеещия в нас грях, иначе ще изпълняваме всичко само по навик, поради приличието, защото отдавна така се прави и така правят другите...“

Защото е ясно, че без ревността християнинът е лош християнин, вял, разслабен, безжизнен, нито горещ, нито студен - такъв живот не е живот. Като знаем това, нека се потрудим да се проявим като истински ревнител на добри дела, за да бъдем с това истински угодни Богу.“

Така че всеки от нас, като има предвид всичко това, трябва да открие своя път, своята мяра.

КАК СМИРЕНИЕТО МОЖЕ ДА СЕ ОКАЖЕ ИЗМАМНО

Тук често беше повтаряно: трябва да се смиряваме, да търсим преди всичко смирение. Но трябва да кажем, че и смирение може да бъде измамно.

Първо, трябва ясно да се различава смирение от смиреномъдрието, а смиреномъдрието - от смиренословието. Смирението е една от висшите евангелски добродетели, най-висшето човешко постижение. Смирението е Божествено, то е учение Христово, свойство Христово, действие Христово. Иоан Лествичник казва, че водените от Божия Дух могат задоволително да разсъждават за смирение. Желаящият да придобие смирение трябва грижливо да изучава Евангелието и също така грижливо да изпълнява всички заповеди на Господа Исуса Христа. Изпълнителят на Евангелските заповеди може да познае своята собствена греховност и греховността на цялото човечество, накрая да достигне съзнанието и убеждението, че той е най-грешният и най-лошият от всички човечи. Смирението е чувство сърдечно.

Смиреномъдрието от своя страна е начин на мислене, заимстван изцяло от Евангелието и от Христа. Първо трябва да се обучим на смиреномъдрие, с упражняването в смиреномъдрието душата придобива смирение (9, т. 1, с. 306). Смирението се дарува на душата от Бога, това вече е действие на благодатта Божия, а чрез смиреномъдрието ние се подготвяме за смирение, показваме на Господа нашето желание да имаме свято смирение. Смиреномъдърствувайки, християнинът се старае да прави всичко така, сякаш вече е постигнал смирение - в отношенията с ближните, във всички свои действия, в помислите си, макар че душата му още не се е смирила, налага му се да се държи в смирено настроение чрез принуждаване, през цялото време сдържайки дръжките си пориви. Но това не е преструване и фалш, тъй като целта е с това поведение наистина да се придобие смирение, и разбира се, за това трябва да се държим скромно, да говорим тихо, да ходим спокойно, да не спорим, да не се изказваме и т. н.

Но на смиреномъдрието много прилича смиренословието. В повечето случаи действията му като че ли са същите, външно се вижда същото, но вътре е друго. Смиренословието има вътрешно друга цел, то желае да се покаже пред хората като смирение, с тази цел възприема смирен вид, навежда очи, говори тихи, скромни думи: с целия си вид показва тишина и сдържаност; или пък казва за себе си изобличаващи фрази - всичко това за показ, заради човешкото мнение.

„Колкото е полезно да се укоряваме и обвиняваме в греховност пред Бога, в тайната душевна стая, толкова е вредно да се прави това пред хората. В противен случай ние ще възбудим в себе си прелъстително мнение, че сме смирени“ - казва епископ Игнатий. Той забелязва интересно нещо: на света не му харесва истинското смирение в хората, а лъжливото и престореното винаги много го привлича. Светецът пише: „Преуспелите в монашеския живот придобиват особена свобода и простота на сърцето, които не могат да не се проявят в общуването им с ближните. Те не се харесват на света! Той ги смята за горди... Светът търси лъст, а в тях вижда искреност, която не му е нужна, среща изобличаване, което му е ненавистно“ (9, т. 1, с. 317).

Знае се, че истински смирените хора, обичащи ближните, не се грижат за външното впечатление, което ще направят, те се вслушват в душата си и са заети с това, наистина са изпълняват по отношение на ближния си Христовите заповеди; външното обръщение на такива хора е много сдържано, понякога дори изглежда прекалено строго или жестоко. Но след това след време проличава, че тези хора са проявили искрена загриженост за ближните, наистина са им съчувствали и са оказали помощ. А лицемерите, преструвачите, лъжесмирените често биват необичайно радушни, мили, услужливи, но ако се случи беда, скръб, затруднение - те ще се окажат далечни, студени и чужди, безразлични към всички страдания на ближните. Именно това е фарисейския квас, от когото е заповядал на учениците Си да се пазят нашия Господ Иисус Христос.

КАК ДА СЕ НАУЧИМ ДА РАЗПОЗНАВАМЕ ХИТРОУМИЯТА НА СТРАСТИТЕ И КОВАРСТВОТО НА ЛУКАВИТЕ ДУХОВЕ

При много Свети отци, опитно преминали всичко степени на духовната борба, намираме много важни, тънки, проникателни забележки, разкриващи различните маски на страстите, техните прикрити с лукавство ходове и вратички, без познаването на които почти не е възможен успехът в духовната битка. Или трябва да имаме опитен

ръководител, добре познаващ всички тези вражески тънкости и хитрини, или сами, изучавайки писанията на Светите отци, трябва да имаме предвид всички тези възможни уловки на нашите врагове - страстите и демоните, иначе не е възможно да не паднем в мрежите им. Така в духовния живот е важно да следваме Светите отци, постоянно, внимателно да се обучаваме в тази наука от техните аскетични опити, описани в много душеполезни писания.

Например от книгата на свети Йоан Лествичник научаваме следните много важни неща: научаваме, че обикновено бесовете изравят за нас три ями. Първо - борят се да възпрепятстват нашето добро дело. Второ, когато при този пръв опит биват победени, стараят се стореното да не бъде по волята Божия. А ако и в това нямат успех, тогава вече тихо пристъпвайки към душата ни, ни облажават, като живеещи във всичко богоугодно (4, сл. 26, ст. 8).

Както когато вземайки вода от извора, понякога без да искаме загребваме и някоя жаба, така често, извършвайки дела на добродетелта, ние тайно изпълняваме преплетените с тях страсти. Например - със страннлюбие се преплита преяждане, с любовта - блуд, с разсъздението - коварство, с мъдростта - хитрост, с кротостта - тънко лукавство, бавност и леност, прекословие, самочиние и непослушание; с мълчанието се преплита горделивостта на учителството, с радостта - превъзнасяне, с надеждата - разслабване, с любовта - пак осъждане на ближните, с безмълвието - униние и леност, с чистотата - чувството на огорчение, със смиреномъдрието - дързостта. Към всички тези добродетели като отрова се прилепя тщеславието (4, сл. 26, ст. 58). Духът на тщеславието се радва, когато види умножаване на добродетелите, понеже врата към тщеславието е умножаването на трудовете (4, сл. 22, ст. 5). Ние се тщеславим, когато постим, но когато оставяме поста, за да скрием от хората своето въздържание - пак се тщеславим, като се смятаме за мъдри. Побеждавани сме от тщеславието, когато се обличаме в хубави дрехи, но и обличайки се в прости, пак се тщеславим. Ако започнем да говорим - побеждавани сме от тщеславието, ако замълчим - пак се побеждаваме от него. Както и да хвърлим този тризъбец, все единият рог ще остане отгоре (4, сл. 22, ст.5). Скверното тщеславие ни научава да изобразяваме добродетел, която в нас няма, убеждавайки, че това е необходимо за полза на ближните, както е казано: „Тъй да светне пред човешките светлината ви, та да видят добрите ви дела“ (Мат. 5:16) (4, сл. 22, ст. 37). Тщеславието прави гневливите кротки пред хората. То удобно се прилепя към естествените дарования и чрез тях нерядко низвергва окаяните си раби (4, сл. 226, ст. 26). Гордостта често дори благодари на Бога и в тази благодарност намира храна за себе си, тъй като тя поначало не явно отхвърля от Бога, но под маската на такова благодарение оправдава своето превъзнасяне. Мнозина от гордите, без да познават сами себе си, мислят, че са постигнали безстрастие и само при напущането на този свят виждат убожеството си (4, сл. 23, ст. 3, 36). Понякога човек, намиращ се в света, страстите не го безпокоят затова, защото той вече им се е наситил, виждайки и чувайки греховното; или пък затова, защото бесовете преднамерено отстъпват, оставяйки духа на гордостта, който успешно сам замества всички останали (4, сл. 15, сл. 62). Но има и лъжливо смирение, когато някои наричат себе си грешници, дори може би се мислят за такива, но изобличаването им от други показва, че вътре в себе си те имат високо мнение за себе си (4, сл. 25, ст. 34). Бесовете често се преобразяват в ангел на светлината и в образи на светци и мъченици и насън ни явяват, че уж достигаме до тях, а като се пробудим, ни дават чувството на радост и превъзнасяне поради впечатленията от съня (4, сл. 7, ст. 48). Също от често псалмопеене и насън идват на ум думите на псалмите, но понякога и бесовете ги представят на нашето въображение, за да ни накарат да чувстваме гордост (4, сл. 20, ст. 20). Бесовете са пророци в съня ни: понеже са изобретателни, от обстоятелствата те правят заключения за бъдещето и ни откриват

това насън, така че когато се изпълни видяното от нас, да се учудим и да мислим, че вече сме станали прозорливи (4, сл. 3, ст. 27). Понякога пък бесът на тщеславието внушава на някой брат някакви помисли, а на друг открива тези помисли и го подтиква да каже на другия какво има в сърцето му, и така го облажава като прозорливец (4, сл. 22, ст. 22). Понякога страстта на тщеславието внушава да покажем добродетел с въздържане от храна, а страстта към преяждане ни подтиква да я нарушим - и между тях става истинска битка заради бедния човек (4, сл. 14, ст. 9).

След отричането от света бесовете често донасят на монаха помисли, облажаващи онези, които в света извършват подвига на състраданието и милосърдието, а живота в манастира им представят като лишен от тези добродетели и затова нищожен: и чрез такова измамно смирение ги тласкат към света (4, сл. 2, ст. 3). Или пък идва лукав помисъл човек да не се оттегля от света, но там, сред изкушенията, без обаче да им се поддава, да живее честно - това уж е подвиг по-висок от монашеския и достоен за голяма награда (целта на врага е сред съблазните по-скоро да погуби човека) (4, сл. 36, ст. 10). Когато монахът за година или повече се отдалечи от своите роднини, познати и придобие известно умиление, благоговение, въздържание, тогава при него идват суетни помисли - той отива в отечеството си да назидава онези, които по-рано са виждали неговото съблазнително поведение, за да ги учи и спасява сега с примера си, а всъщност отново да изпадне в същите страсти - такова е намерението на дявола (4, сл. 3, ст. 11, 26). Също така и насън демоните често му показват страдащи роднини или пък болни, за да привлекат монаха в света, за да отнемат вниманието в живота му (4, сл. 7, ст. 68). А при някои монаси, когато отиват в градовете, сред мълвата се възбуждат сълзите им на умиление - и това им дават бесовете, за да си мислят те, че и там могат прекрасно да се молят и да нямат вреда, и без страх да се сближават със света (4, сл. 4, ст. 118). Блудните бесове нападат безмълвника с особена сила, като му внушават, че той няма никаква полза от своята пустиня, но от намиращия се в света монах те често се отдръпват, за да предпочете той да остане в света, понеже се вижда свободен от бран (4, сл. 5, с. 61). На послушниците дяволът внушава желание за безмълвие, пълно нетщеславие, необикновена памет за смъртта, постоянно умиление, превъзходна чистота и ги тласка да прескочат предварителните стъпани, за да търсят съвършенства преждевременно и поради това да не ги получат навреме. А през безмълвстващия прелъстителят облажава страннолюбието на послушниците, техните служения, братолюбието, служенето на болните и т. н., за да може с това да го направи нетърпелив (4, сл. 4, ст. 118). Когато някой, като живее в общежитие, изпадне в изкушение, бесовете започват незабавно да му внушават помисли за безмълвие. Намиращите се в подчинение те понякога оскверняват с телесни нечистоти, правят сърцата им каменни и тревожни, навеждат сухост и неплодие, леност в молитвата, сънливост, омрачение, за да им внушат, че те не получават никаква полза от своето послушание, а точно обратното - че погиват, за да ги отстранят от подвига на послушанието. А на ония, които благодарение на своето послушание са се изпълнили със сърдечно умиление, станали са кротки, въздържани, усърдни, свободни от битките и страстите, ревностни - на онези, които са станали такива чрез покроя на своя отец, бесовете внушават мисълта, че те вече са достатъчно силни за безмълвие и могат чрез него да постигнат съвършенство и безстрастие. По такъв начин от пристанището те ги отвеждат в бурно море и ги хвърлят на дъното му (4, сл. 4, ст. 69, 57, 58). Бесовете често ни забраняват да правим най-лекото и полезното, а ни подтикват да предприемем най-трудното (4, сл. 26, ст. 164), но онзи, който е познал себе си, никога не бива поруган, като предприеме дело, по-голямо от силата му (4, сл. 25, ст. 50). Многообразно и непостижимо е лукавството на нечистите духове, и малцина го виждат, пък и те не напълно, например: защо се случва, че понякога ние се наслаждаваме, насищаме и бдим

трезвено, а в пост и злострадание се предаваме на съня? Защо в безмълвието чувстваме сърдечна сухота, а ако сме сред други, се изпълваме с умиление? Защо когато сме гладни, търпим изкушения насън, а като се насищаме, сме свободни от тези изкушения? Защо, в недоимък и въздържание сме мрачни и без умиление, докато напротив - когато пием вино, сме радостни и лесно се умиляваме?.. (4, сл. 26, ст. 127).

По време на молитви лукавият дух ни напомня за нужни дела и се стареа да ни отвлече от събеседването с Господа под всякакъв благовиден предлог или ни кара да треперим, да усещаме болки в главата, жар, болки в корема. Когато свърши времето за молитва - всичко изчезва. (4, сл. 13, ст. 7-8. Изкушавания от блуда този вълк мами, като довежда в душата му безсловесна радост, сълзи и утешение, и онзи мисли, че това е благодат, а не суета и прелест. При псалмопението понякога идва сладост не от словата на Духа, а от беса на блуда. Някои от душа се молят за възлюбените си, бидейки движими от духа на блуда, а мислят, че изпълняват дълга на паметта и закона на любовта. Склонните към сладострастие често биват състрадателни и милостиви, бързо добиват сълзи и са нежни, но онези, които се грижат за чистотата не са такива (4, сл. 15, ст. 42, 48, 49, 46).

Понякога бесовете отстъпват от душата, за да я склонят към безгрижност, и след това внезапно нападат бедната душа, разхищават я и до такава степен я научават на пороци, че след това тя вече сама клевети и противоборства (4, сл. 26, ст. 64). Често дяволът насочва цялото си старание и усилие към това монасите да бъдат нападени от противоестествени страсти. Затова някои от тях, общувайки с женския пол и ненападани при това от похотни помисли, се облажават, като не разбират, че там, където има голяма пагуба, няма нужда от по-малка. Още бесът на плътското сладострастие доста често се скрива съвсем, навежда на инока голямо благоговение, дава източник на сълзи, когато той седи сред жени или беседва с тях, подстрекава го да ги учи за паметта за смъртта, за последния съд, за опазването на целомъдрието, за да ги привлече към него като пастир, но след това, след по-близко запознанство, получил дръзновение и възпламенен внезапно от страстта, той накрая пада с жестоко падение. Понякога, когато седи сред жени или се намира в женско общество, монахът няма никакъв лош помисъл, но когато след това, верен в себе си, мечтаещ, че вече има "мир и твърдост", отива в килията си, неочаквано пада в грях, уловен от дявола (4, сл. 15, ст. 29, 63, 50).

Случва се, че когато се наситим, бесовете възбуждат в нас умиление, а когато постим ни ожесточават, горчиво надсмивайки ни се, за да се предадем на наслаждението, прелъстени от лъжливи сълзи (4, сл. 7, ст. 48). Под предлога, че скриваме добродетелта на поста бесовете ни карат да ядем и пием без мяра, когато при нас идват други хора (4, сл. 14, ст. 8. Когато видят, че чувайки смехотворна реч, искаме по-скоро да се отстраним от вредния разказвач, тогава те влагат в нас лъжливо смирени мисли: „Не го натъжавай“ - внушават те, или „Не се показвай по-боголюбив от другите“ и т. н., но не бива да им вярваме, а по-скоро трябва да се отстраним (4, сл. 12, ст. 5.) До нашето падение бесовете ни представят Бога човеколюбив, а след падението - жесток (4, сл. 5, ст. 31). Понякога, когато се гневим, лукавите бесове бързо си отиват от нас, за да не радеем за тази вредна страст, както някои казват: „Аз може и да съм избухлив, но бързо ми минава“ и така тази болест може да остане неизцелена (4, сл. 8, ст. 9, 21). Така също на много такива дяволът дава сила усърдно да се упражняват в бдението, поста и безмълвието и под маската на покаяние и плач им предлага неща, които подхранват страстта им (4, сл. 15, ст. 62). Сребролюбието често започва като раздаване на милостиня на нищите, а завършва с ненавист към тях и т. н.

Между нечистите духове има и такива, които в началото на нашия духовен живот ни тълкуват Божествените писания. Те обикновено правят това в сърцата на

тщеславните и най-вече на познаващите външните науки, за да могат да ги прелъстят и малко по малко да ги тласнат накрая към ереси и хули. Ние можем да разпознаваме това бесовско богословие или по-добре е да се каже - богоборство, по смущението, по нестройната и нечиста радост, която идва в душата по време на тези тълкувания... (4, сл. 26, стр. 151).

Такива и много други подобни разобличения на демонските примки често научаваме от писанията на Светите отци на Църквата. Ето защо е толкова важно изучаването и познаването на светоотеческата аскетична наука, разбира се, за най-пряко практическо ползване в наши дни. Колко дълбоко се заблуждават онези, които смятат, че изучаването на Отците, животът по техните ръководства вече не подхожда на нашето време. Но без това знание ние сме по-жалки от слепец, озовал се сред гъста гора без придружител. Друг въпрос е, че да приложим правилно това учение не е така просто. Отново е необходимо голямо внимание и разсъдливост. Светите отци в съветите си и наставленията си често като че ли си противоречат един на друг, говорят и съветват различно, дори противоположно, ала това не е така. Точно да се определи и да се посочи пътят на всеки отделен човек с общи съвети не е възможно: пътят на духовния живот е индивидуален за всеки, но Светите отци определят за нас посоката, очертават границите на безопасната местност, посочват ни пропастите и блатата. Понякога с гръмки призиви ту към едно направление, ту към друго, те ни ограждат сякаш безопасен коридор, предпазвайки ни както от едната крайност, така и от другата. Изборът на самия път и на различните начини за пътуване остава в ръцете на търсещия - според особеностите и способностите му. Но без този опит на Отците ние непременно ще се изгубим!

„Никой не е толкова опасен за нас, колкото нас самите!“ (9, т. 4, писмо 7).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

И така от всичко казано тук за различните духовни добродетели и подвизи става ясно колко малко трябва да се доверяваме на своя разум, на сърцето, на добрите си дела и изобщо на всичко в нас самите, което може да ни се стори похвално. Остава ни още да предупредим за една възможна крайност, а именно: тогава, когато подложим на преразглеждане и преценка всички наши добродетели и открием, че по-голямата им част или пък всички те са нечисти, осквернени, не могат да бъдат угодни Богу поради своята нечистота, когато застанали на пътя на недоверие към себе си започнем да откриваме огромно множество тайни недъзи на своята душа и накрая видим че не сме годни за нищо в сегашното си паднало състояние - тогава да не изпаднем в униние и разслабление, да не с отчаем от тази безобразна гледка на нашето сърце. В духовната борба това е известно оръжие на злите сили: когото не могат да увлекат с прелест, самодоволство, възторжено състояние, такива вълечат в състояние на безнадежност - хладно, нечувствително, ожесточено. Почти всеки искрен, самоотвержен, търсещ истинско смирение християнин преминава през този скръбен, пустинен, безводен етап от пътя. И именно в това изкушение се показват истинското мъжество, вярата, молитвеното търсене на Бога, уповаването на него. Често към нашите естествени немощи, към недъзите на душата и към нейните тъги, тегоби и печал злите духове прибавят и още по-голяма и мъчителна тъга, мъка, скръб, изнемога, така че това състояние е крайно тежко и непоносимо. Но без тези скърби не може да се мине по пътя на спасението.

Светите отци толкова много говорят за благодушното понасяне на тези вътрешни скърби, за огромната полза от тях за душата, за необходимостта да се търпят те, че тук е излишно да повтаряме всичко това. Ще приведем само някои думи за това, че трябва да бъдем снизходителни към своите немощи и да не искаме от себе си прекомерно.

При Никодим Светогорец четем: „Не само на Тавор следвай охотно Господа, но и на Голгота, тоест не само тогава, когато чувстваш в себе си Божествена светлина и духовни утешения и радост, но и когато те напада омрачение и скръб, тъги и горчилки, които се налага понякога да вкусва душата от демонски изкушения, външни и вътрешни. Нека дори това охлаждане да се съпровожда с такова омрачение и смущение, че не знаеш какво да правиш и към кого да се обърнеш, не се бой от това, а стой твърдо в своя чин... Случва се понякога, тогава когато душата чезне в такова охлаждане, в такова безчувствие към всичко духовно, врагът да напада по-силно, повдигайки лоши помисли, срамни движения и прелъстителни сънища. Целта му е като изпаднеш в отчаяние поради чувството, че Бог те е оставил, да отпуснеш ръце и да се склониш към нещо страстно, защото след това вече му е лесно да те въвлече пак във водовъртежа на греховния живот. Като знаеш това, стой твърдо. Нека бушуват вълните на греха около сърцето, но докато имаш нежелание за грях и желание да останеш верен Богу, твоето корабче ще оцелее“ (7, ч. 2, гл. 7).

„Много полза носи на душата такова огорчение и тази сухост на сърцето или оскъдняването на духовната радост и сладост, когато ги приемаме и ги понасяме със смирение и търпение... Защото душата, намирайки се в състояние на такава сухост, вкусвайки тази горчивина и страдайки от тези изкушения и помисли, споменът за които докарва трепет, отравя сърцето на човека и почти съвсем убива вътрешния човек, душата се научава да не се доверявана себе си и да не разчита на своето благонастроение и придобива истинско смирение, което толкова иска от нас Бог...“ (7, ч. 2, гл. 24).

„Ако ти се случи да паднеш в някое простимо прегрешение с дело или слово, или да осъдиш, или да чуеш как осъждат другите, или да поспориш за нещо, или да изпиташ порив на нетърпение, суетливост и подозрителност към другите, или да пренебрегнеш нещо, не бива крайно да се смущаваш, скърбиш или отчайваш, когато размишляваш за това, което си сторил, още по-малко да се впускаш в печални мисли за себе си, че сигурно никога не ще се освободиш от такива слабости, или че силата на произволението ти да работиш за Господа е слаба, или че не следваш както трябва по пътя Божи. Именно когато душата изпада в някакво простимо и несмъртно прегрешение, тя следва със смирено покаяние и упование да се обръща към Бога, а не да се измъчва с излишна печал, тъга, и горчилка за това... (7, ч. 2, гл. 26). Който не разчита на себе си, но уповава на Бога, когато падне, не се чуди премного на това и не се потиска с чрезмерна скръб, защото знае, че то се е случило с него разбира се поради неговата немощ, но най-вече поради слабостта на упованието му към Бога. Затова вследствие на падението усилва ненадяването на себе си, повече се опитва да увеличи и задълбочи упованието си към Бога и спокойно и мирно понася покаяните трудове... Колкото по-мрачна и безотрадна е скръбта на падналите, толкова повече се избличава, че те прекалено много са уповавали на себе си и много малко на Бога: затова скръбта от падението им не се разтваря с никаква утеха“ (7, ч. 1, гл. 4).

Свети Игнатий казва: „За такива ежедневни и ежечасни падения не бива прекомерно да тъжим, защото това е хитрост на врага, който иска с безмерната печал да въведе душата в разслабление. За такива прегрешения говори Серафим Саровски, че не бива да се осъждаме, когато се препънем, но като си мислим, че сме способни на всякакви грехове, че нашето препъване не е ново и необичайно, да ходим пред Бога със

съкрушен дух, с изпълнена с покаяние мисъл. Това именно Бог не ще презре, т. е. съкрушеното и смирено сърце ще постави над паденията (10, писмо 51). Не само относително тялото, но и относително душата не всичко става така, както искаме, а повече зависи от обстоятелствата. Затова, по възможност отклонявайки причините за разслабването, зависещи от нас, трябва да пребиваваме мирни, хвърляйки се заедно с немощите си в бездната на Божието милосърдие (10 писмо 22). Добродетелите ни трябва непременно да имат примес на нечистота, произлизаща от нашите немощи. Не бива от душата си, от сърцето си, да искаме повече, отколкото те могат да ни дадат (10 писмо 21). Бъдете снизходителни към вашата душа в немощите: излишната строгост отвлича от покаянието, довежда до униние и отчаяние (10, писмо 15). Докато сме на път, трябва да очакваме от себе си и обстоятелствата промени, преврати, неочаквани и обичайни скърби. Един преподобен отец казва: „За всичко слава на Бога - за самите ни немощи, защото по-добре е да бъдеш грешник и да се виждаш такъв, отколкото да изглеждаш и да почиташ себе си за праведник“ (10, писмо 18).

ПРИМЕР ЗА ПОКАЙНО САМОНАБЛЮДЕНИЕ

Из псалмите на преподобни Ефрем Сирий

Лошите навици ме оплитат като мрежи, и аз се радвам, че съм свързан. Потапам се до дъното на злото и това ме развеселява. Врагът ежедневно обновява въжата си, понеже вижда колко се радвам на разнообразието им.

Това е достойно за ридание и плач, в това е и позорът и срамът - че съм вързан от желанията си. И още по-ужасно е това, че се връзвам с тези въжа, които ми налага врагът, и се умъртвявам с онези страсти, които го радват.

Зная обаче колко страшни са тези въжета, грижливо ги крия от всички зрители под благовидна външност. На вид съм облечен в прекрасните одежди на благоговението, а душата е омотана със срамни помисли. Пред зрители съм благоговееен, а вътре съм изпълнен с всякакво непотребство. Съвестта ми ме изобличава в това - и аз като че искам да се освободя от тези връзки и всеки ден се жалвам и въздишам за това - но все се оплетен оплетен в същите мрежи.

Жалък съм; жалко е и ежедневно ми покаяние, защото няма твърда основа. Всеки ден полагам основа на зданието и пак със собствените си ръце го разрушавам.

Покаянието ми не е положило още добро начало; на злото ми нерадение обаче не се вижда края. Поробен съм от страстите и злата воля на врага, който ме погубва.

Изчаквам с надежда за покаяние и се залъгвам с това суетно обещание, додето умра. Винаги казвам: ще се покая, но никога не се кая. На думи уж усърдно се кая, а в делата си съм много далеч от покаянието.

Какво ли ще стане с мене в деня на изпитанието, когато Бог открие всичко пред съдилището Си! Разбира се, тогава ще бъда осъден на мъки, ако тук със сълзи не умилостивя Теб, моя Съдия.

Дори след като вече познах истината, станах убиец и обиждам, карам се за нищо, станах завистлив и жесток към живеещите с мене, немилостив към бедните, гневлив, спорлив, упорит, ленив, раздражителен, храня зли помисли, обичам красивите одежди, и до днес още много скверни помисли, изблици на самолюбие, чревоугодие, сластолюбие, тщеславие, гордост, зложелателство, осъждане, тайноядене, униние, съперничество, негодувание има в мене.

Не означавам нищо, а мисля за себе си много; непрестанно лъжа и се гневя на лъжците, осквернявам своя храм с блудни помисли и строго съди блудниците, осъждам падащите, а сам непрестанно падам, осъждам злоречивите крадци, а сам съм крадец и злоречив. Ходя със светъл взор, макар че целият съм нечист.

В църквите и на трапезите искам да съм на първо място. Виждам иноци и се величая, виждам монаси и ставам надменен. Домогвам се да изглеждам приятен пред жени, величая за чужди, разсъдителен и благоразумен пред свои, най-съвършен пред благоразумните; с благочестивите се държа като най-мъдър, неразумните презирам като безсловесни.

Ако съм оскърбен, отмъщавам; ако съм почетен, гнуся се от онези, които ме почитат; ако искат от мен нещо по право, започвам тъжба; ако някой ми казва истината, такива почитам като врагове. Когато ме изобличават, се гневя; но ако ме ласкаят, не съм недоволен.

Не искам да почета достойния, а сам, бидейки недостоен, търся почести. Не искам да се обременявам, а ако някой не ми услужи, гневя се срещу него. Не искам да ида заедно с работещите, а ако някой не ми помогне в дело, злословя срещу него.

Горделиво отказвам на брата си, когато е в нужда, а сам при нужда се обръщам към него. Ненавиждам болния, а когато сам съм болен, желая всички да ме обичат. Не ща да зная за висшите, а нисшите презирам.

Ако се удържа от неразумно пожелание, обзема ме тщеславие; ако преуспявам в бдението, падам в мрежата на непокорството и прекословието; ако се въздържа от храна, потъвам в надменност и високомерие; ако съм бодър в молитвата, победен съм от раздражителност и гняв; ако виждам в някого добродетел, не го удостоявам с вниманието си.

Презрял съм светските наслади, но не оставям суетното им пожелаване. Ако виждам жена, се развеселявам. Външно смиреномъдърствувам, а в душата си съм високоумен; на вид съм нестяжателен, а всъщност страдам от любостяжание. И защо да говоря повече? Уж съм се отрекъл от света, а на дело пак все си мисля за светското. По време на служба се отдавам на разговори, блуждаене на помислите, на суетни спомени. На трапезата изпадам в пустословие, алчен съм за подаръци, вземам участие в чуждите падения, изпадам в гибелно съперничество.

Такъв е моят живот! С колко злини препречвам спасението си! И моето високомерие, моето тщеславие не ми позволяват да помисля за язвите си, за да се изцера. Ето моите доблестни подвизи! С такова множество грехове се опълчва срещу ми врагът! И при все това се домогвам да се прославя със святост, аз окаяният. Живея в грехове, а желая да ме почитат като праведник.

Едно оправдание имам: дяволът ме изкуши. Но това не послужи за оправдание на Адама. Да, и Каина научи дяволът, но и него не подмина осъждането. Какво ще правя, ако ме посети Господ? Нямам никакво оправдание за нерадението си.

Уви, надвилият ме грях намери в мене свое жилище, и с всеки ден все повече и повече ме унижава и потапя в дълбините си; и аз, окаяният, не преставам да прогневявам Бога, без да се страхувам от този неугасим огън, без да треперя пред безкрайните мъки.

О, каква власт имат над мене греховните страсти! О, какво е господството на злохитрия и коварен змей! Действайки по природата, той започва търг, дава залог, за да продам ума си на самия грях. Убеждава ме да угаждам на плътта под предлог да я употребявам за служение на душата; и аз съм победен от сластолюбието и веднага отдал се на невъздържан сън, напълно се лишавам от услугата ѝ. Когато се моля, внушава ми мисъл за някакво нищожно удоволствие и с нея като с медна верига държи слабия ми ум - и не отслабва хватката си, макар умът ми и да се опитва да избяга.

Така грехът пази под стража ума и затваря пред мен вратата на познанието. Врагът непрестанно наблюдава ума ми, за да не достигне той съгласие с Бога и да не препятства да се продава плътта; за това довежда множество объркани помисли, уверявайки, че на съда не ще стане дума за такава дреболия, че не може дори да се знаят тия помисли и че всичко, що е подобно на тях, ще потъне в забрава. Но аз представям пред взора си своето изобличение и зная, че ме очаква наказание.

Виждам, Господи, греховете си и се измъчвам, понеже са многочислени. Уви, как ме застигна такова бедствие? Езикът ми говори прекрасно, а поведението ми е срамно и презряно. Горко ми в деня, когато се открият тайните!

Прекрасни са думите ми за другите, а делата ми са отвратителни. Другите уча на ред в света, а сам, нещастният, се отдавам на страстта.

Всичките ми дни протекоха и се изгубиха в грехове, и нито ден не съм служил на правдата. Едва започвах да се кая с намерение повече да не греша, когато идваше лукавият и ме улавяше поради ненавистта си. Горко ми, защото доброволно падам в мрежите му.

Ако ида да се поразходя, стъпвам като праведник и мъдрец. Видя ли че някой греша, смея се и му се подигравам. Уви, ще се разкрият беззаконията ми и ще се посрамя!

О, по-добре да не се бях раждал! Тогава не би ме развратил този преходен свят; ако не го виждах, не бих станал виновен, не бих се осквернил с греховете си и нямаше да се боя от изтезанието, съда и мъченията.

Едва дал обет да се покая, аз отново се връщам и падам в същите грехове. Радва ме часът, проведен в грях; и дори мисля, че върша похвално нещо. Уви! Досега не разбирах, че ме очаква геената.

Лукавата воля ме въвежда в грях; но когато съгреша, хвърлям вина на сатаната. Но горко ми! Защото аз сам съм причина за моите грехове. Лукавият не ще ме застави насила да съгреша, греша по своята воля.

Благодатта Ти, стигайки сърцето ми, среща там зловонието на скверните помисли, затова веднага отстъпва, като не намира за себе си вход и не може да влезе и да се всели в мене, както тя желае.

Нищ съм, окраден от змея; немощен съм, свързан с тлението; нямам сили, потиснат от греха. Изгубих Твоя дар и затова нямам свършено благоразумие. Изгубих общението с Тебе, затова не зная накъде вървя. Нищо си нямам. Ако и да имам нещо, Ти милосърдно си ми го дал. Безкрайно съм нищ; ако се обогатя, всичко това ще бъде дарувано от Тебе. И сега то е Твое, и преди Твое е било.

Моля само за благодат - изповядвам, че чрез Тебе ще се спася, ако изобщо се спася! (3, псалми 10, 55, 69, 71, 98, 128)

Молитва на свети Игнатий (Брянчанинов)

Господи!

Дарувай ни да видим нашите съгрешения, така че нашият ум, привлечен изцяло към съзирането на нашите собствени грешки, да престане да вижда грешките на ближните, и така да види всички близни добри.

Дарувай ни да видим, в светлината на Твоята благодат, живеещите в нас разнообразни недъзи, унищожавачи духовните движения в сърцето, въвеждащи в него кръвното и плътското, враждебните на Царството Божие. Дарувай ни великия дар на покаянието, предшестван и пораждан от великия дар да виждаме греховете си.

Опази ни с тези велики дарове от пропастите на самопрелъстяването, което се открива в душата поради незабелязването и неразбирането на нейната греховност,

ражда се от действията на незабелязваните и неразбираните от нея сладострастие и тщеславие.

Опази ни с тези велики дарове по нашия път към Тебе и дарувай ни да достигнем Тебе, призоваващ осъзнаващите се грешници и отхвърлящ онези, които се мислят за праведници.

Да славословим вечно във вечно блаженство Тебе, Единия Истинен Бог, Изкупителя на пленените, Спасителя на загиналите.

Амин. (9, т. 2, с. 127).

ЛИТЕРАТУРА

1. Добротолубие. 1895-1900. Т.1-5
2. Творения аввы Исаака Сирианина.. Слова подвижнические. Сергиев посад, 1911.
3. Псалтырь, или Богомысленные размышления св. Ефрема Сирианина... М., 1913.
4. Преподобного Иоанна, игумена Синайской горы, Лествица. Сергиев Посад, 1908.
5. Преподобного аввы Дорофея душеспасительные поучения и послания. Калуга, 1900.
6. Творения... священномученика Петра Дамаскина. М., 1947. Кн.1.
7. Невидимая брань. Блаженной памяти старца Никодима Святогорца. М., 1886.
8. Письма святогорца /иеросхимонаха Сергия (Веснина)/ к друзьям своим о Святой Горе Афонской. М., 1895. Ч. 1-3.
9. Собрание сочинений епископа Игнатия (Брянчанинова). Спб., 1905. Т. 1-5.
10. Письма епископа Игнатия (Брянчанинова) к разным лицам. Сергиев Посад, 1913. Вып. 1.
11. Отечник, составленный епископом Игнатием (Брянчаниновым). СПб., 1891.
12. Соколов, Леонид. Епископ Игнатий (Брянчанинов). Его жизнь, личность и морально-аскетические воззрения. Киев, 1915. Ч. 2.
13. Епископ Феофан Затворник. Письма к разным лицам о разных предметах веры и жизни., 1892.
14. Епископ Феофан (Затворник). Письма о христианской жизни. М., 1908.
15. Иеросхимонах Антоний (Светогорец). Очерки жизни и подвигов старца иеросхимонаха Илариона Грузина. Нью-Йорк, 1985.
16. Игумен Никон. Письма духовным детям. Троице-Сергиева Лавра, 1991.
17. Архимандрит Иларион (Троицкий). Христианства нет без Церкви. М., 1991.
18. (Иеромонах) Серафим (Роуз). Православие и религия будущего. М., 1991.
19. Иеромонах Серафим Роуз. Православное мировоззрение, или Царский путь. Русский паломник, 1991. №1., Калифорния, США.